T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

FETHÎ'NİN DEH-NÂME'Sİ

(İNCELEME-TRANSKRİPSİYONLU METİN-DİL İÇİ ÇEVİRİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA NUR TAMAR

İSTANBUL 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

FETHÎ'NİN DEH-NÂME'Sİ

(İNCELEME-TRANSKRİPSİYONLU METİN-DİL İÇİ ÇEVİRİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
FATMA NUR TAMAR

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ÜZEYİR ASLAN

İSTANBUL 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....I

ÖNSÖZ.....IX

ÖZET.....XI

ABSTRACT.....XII

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....XIII

KISALTMALAR VE İŞARETLER.....XIV

GİRİŞ.....1

1. BÖLÜM

1. FETHÎ'NİN HAYATI.....4

1.1. Fethî'nin Kimliği, Kişiliği, Yaşadığı Bölge ve Tarihler.....4

1.1.1. Kimliği ve Kişiliği.....4

1.1.2. Yaşadığı Bölge ve Tarihler.....5

1.1.3. *Deh-nâme*'de Bulunan Gazellerden Hareketle Elde Edilen Bulgular.....6

2. BÖLÜM

2. EDEBÎ BİR TÜR OLARAK DEH-NÂME VE FETHÎ'NİN *DEH-NÂME*'Sİ.....11

2.1. Edebî Bir Tür Olarak Deh-nâme.....11

2.2. Deh-nâme Türünde Yazılmış Eserler.....17

2.2.1. Farsça Yazılmış Deh-nâmeler.....17

2.2.1.1. Ḫaḳîm Senā'î (ö. 525/ 1131?), *ʿİşḳ-nāme*.....17

2.2.1.2. Faḫre'd-dîn-i ʿİrāḳî (ö. 688/1289), *ʿUşşāḳ-nāme* (*Deh-Faṣl*).....17

2.2.1.3. Naḳîb-i Şîrāzî (ö. 701/1302), *Deh-bāb*.....18

2.2.1.4. Humām-i Tebrîzî (ö. 713/1314), *Ṣoḥbet-nāme*.....18

2.2.1.5. Ḫᵛāce Fażlu'llāh bin Naṣūḥ-i Şîrāzî (ö. 793/1390-91), *Maḥabbet-nāme* (t. 788/1386-87).....18

2.2.1.6. Evḥadu'd-dīn-i Meraġī (ö. 739/1338), *Manṭiḳu'l-ʿUṣṣāḳ* (*Deh-nāme*).....18

2.2.1.7. Ḥuseynī Sādāt el-Ġūrī el Herevī (ö. 729/1329'dan sonra), *Sī-nāme*.....19

2.2.1.8. Rukne'd-dīn-i Sāyin (XIV. yüzyıl). *Tuḥfetu'l ʿUṣṣāḳ* (t. 751/1350).....19

2.2.1.9. ʿUbeyd-i Zākānī (ö. 772/1370), *ʿUṣṣāḳ-nāme* (751/1351).....19

2.2.1.10. Şāh Şucāʿ (ö. 784/1382), *Rūḥu'l ʿĀṣiḳīn*.....19

2.2.1.11. ʿİmāde'd-dīn Faḳīh-i Kirmānī (ö. 773/1371), *Deh-nāme*.....19

2.2.1.12. İbn ʿİmād-i Ḫorasānī (XIV. yüzyıl), *Ravżatu'l-Muḥibbīn* (t. 794/1391).....20

2.2.1.13. Şerefe'd-dīn-i Rāmī (795/1393 ?), *Deh-faṣl*.....20

2.2.1.14. Şeyḫ Ḥarīrī, *Maḥbūbu'l-Ḳulūb* (t. 800/1397).....20

2.2.1.15. Şemse'd-dīn-i Kātibī (ö. 839/1435), *Deh-bāb*.....20

2.2.1.16. Fettāḥ-i Nişābūrī (ö. 852/1448), *Deh-nāme*.....20

2.2.1.17. ʿĀrif-i Herevī (ö. 853/1449), *Deh-nāme*.....21

2.2.1.18. ʿAzīz-i Buḫārī (XV. yüzyıl), *Ravżatu'l-ʿĀṣiḳīn*.....21

2.2.1.19. ʿAyşī-yi Şīrāzī (XV. yüzyıl), *ʿİşret-nāme*.....21

2.2.2. Türkçe Yazılmış Deh-nâmeler.....21

2.2.2.1. Ḫᵛārizmī, *Maḥabbet-nāme* (t. 754/1353).....22

2.2.2.2. Ḫucendī (ö. 829/1425?), *Leṭāfet-nāme*.....22

2.2.2.3. Yūsuf-ı Emīrī, *Deh-nāme* (t. 833/1429).....22

2.2.2.4. Seyyid/Seydī Aḥmed Mīrzā, *Taʿaṣṣuḳ-nāme* (t. 840/1436).....23

2.2.2.5. Fetḥī (XV. yüzyıl?), *Deh-nāme* (t. XV. yüzyıl?).....23

2.2.2.6. Şāh İsmāʿīl-i Ḫaṭāʾī (ö. 930/1524), *Deh-nāme*.....23

2.2.2.7. Mevlānā Niyāzī (Kânûnî Sultan Süleymân [ö. 974/1566] devri şairi), *Deh-nāme* (?).....23

2.3. Fethî'nin *Deh-nâme*'si.....25

2.3.1. Bir Deh-nâme Örneği Olarak Fethî'nin *Deh-nâme*'si.....25

2.3.2. *Deh-nâme*'nin Özeti.....28

2.3.3. *Deh-nâme*'de İsmi Geçen Târihî Şahsiyetler ve Edebî Karakterler.39

2.3.3.1. Hz. Muhammed (s.a.v.) (571-632)[Ahmed, Mahmud, Mustafa].....39

2.3.3.2. Hz. Cebrail (a.s.) [Cibrîl-i Emîn, Rûhu'l-Kuds, Rûhu'l-Emîn].....40

2.3.3.3. Hz. Îsâ (a.s.) [Mesih, Rûhu'llah].....40

2.3.3.4. Hz. Mûsâ (a.s.) [Kelîm, Kelîmu'llah].....41

2.3.3.5. Hz. Mikâil (a.s.).....41

2.3.3.6. İskender Mirza.....41

2.3.3.7. İskender-i Zü'l-karneyn [Sikender].....41

2.3.3.8. Hz. Hızır (a.s.) [Hızr].....42

2.3.3.9. Hz. Süleymân (a.s.).....42

2.3.3.10. Ferîdûn.....43

2.3.3.11. Gâve.....43

2.3.3.12. Cem [Cemşîd, Cemşasb, Cemşîdûn, Hûrçehr, Hûbreme].....43

2.3.3.13. Dahhâk.....43

2.3.3.14. İsfendiyâr.....44

2.3.3.15. Rüstem [Rüstem-i Zâl, Rüstem-i Dâstân, Tehemten].....44

2.3.3.16. Siyâvuş.....44

2.3.3.17. Nûşirevân [Enûşirvân].....45

2.3.3.18. Hâtem-i Tâî.....45

2.3.3.19. Behmen.....45
2.3.3.20. Şâpûr.....45
2.3.3.21. Firavun.....46
2.3.3.22. Dârâ.....46
2.3.3.23. Hüsrev.....46
2.3.3.24. Kisrâ.....47
2.3.3.25. Fağfûr.....47
2.3.3.26. Şeyh-i San'ân.....47
2.3.3.27. Azrâ.....48
2.3.3.28. Vâmık.....48
2.3.3.29. Yâkût-ı Musta'sımî.....48
2.3.3.30. Fethî.....49
2.3.3.31. Mecnûn.....49
2.3.3.32. Ferhâd.....49
2.3.3.33. Hz. Nûh (a.s.).....49
2.3.3.34. Hz. İdrîs (a.s.).....50
2.3.3.35. Hz. İlyâs (a.s.).....50
2.3.3.36. Hz. İbrâhîm (a.s.) [Halîlullâh, İbn Âzer, Halîl-i Akdes].51
2.3.3.37. Hz. Dâvûd (a.s.).....51
2.3.3.38. Hz. Yûnus (a.s.).....51
2.3.3.39. Hz. Âdem (a.s.).....52
2.3.3.40. Hz. Meryem (a.s.).....52
2.3.3.41. Belkıs [Belkîs, Belkıys].....52
2.3.3.42. Hz. Yûsuf (a.s.).....53
2.3.3.43. Sultan Sencer.....53
2.3.3.44. Hârût-Mârût.....54

2.3.3.45. Hz. Yakûb(a.s.).....54
2.3.3.46. Hz. Eyyûb (a.s.).....55
2.3.4. *Deh-nâme*'nin Söz Varlığı.....55
2.3.4.1. Çağatay Türkçesi Özellikleri.....57
2.3.4.2. Yabancı Unsurlar.....57
2.3.4.2.1. Arapça Unsurlar.....58
2.3.4.2.2. Farsça Unsurlar.....58
2.3.4.3. tur- Yardımcı Fiilinin Kullanımı.....61
2.3.5. İmlâ Özellikleri.....62
2.3.5.1. İkili Yazımlar.....62
2.3.5.1.1. /ŋ/ Sesinin İkili Yazımı.....62
2.3.5.1.2. -ġıl/-gil Ekinin İkili Yazımı.....63
2.3.5.1.3. Kelimelerin İkili Yazımı.....63
2.3.6. Ses Özellikleri.....63
2.3.6.1. Arapça ve Farsça Kelimelerde Kısa Ünlülerin İnceltilmesi.....63
2.3.6.2. /v/ Dudak Ünsüzünün Kelimeleri Yuvarlaklaştırması.....63
2.3.6.3. Kapalı E (ė).....64
2.3.6.4. Ünsüz Değişmeleri.....64
2.3.6.4.1. ḳ>ḫ.....64
2.3.6.4.2. -ḳ>-ġ.....64
2.3.6.4.3. b->m-.....65
2.3.6.4.4. b->v-.....65
2.3.6.4.5. t->d-.....65
2.3.6.4.6. -ŋ->-ġ-.....65
2.3.6.4.7. -ġ->-v-.....65

2.3.7. Dil ve Şekil Özellikleri.....65
2.3.7.1. Çekim Ekleri.....65
2.3.7.1.1. İsim Çekimi.....65
2.3.7.1.1.1. Çoğul Ekleri.....66
2.3.7.2. İyelik Ekleri.....66
2.3.7.2.1. Tekil 1. Şahıs.....66
2.3.7.2.2. Tekil 2. Şahıs.....66
2.3.7.2.3. Tekil 3. Şahıs.....66
2.3.7.2.4. Çoğul 1. Şahıs.....66
2.3.7.2.5. Çoğul 2. Şahıs.....66
2.3.7.2.6. Çoğul 3. Şahıs.....66
2.3.7.3. İsim Hâl Ekleri.....66
2.3.7.3.1. İlgi Hâli (Genetive).....66
2.3.7.3.2. Belirtme Hâli (Accusative).....67
2.3.7.3.3. Yönelme Hâli (Dative).....67
2.3.7.3.4. Bulunma Hâli (Locative).....67
2.3.7.3.5. Ayrılma Hâli (Ablative).....67
2.3.7.3.6. Vasıta Hâli (Enstrümental).....67
2.3.7.3.7. Eşitlik Hâli (Equative).....67
2.3.7.4. Fiil Çekimi.....67
2.3.7.4.1. Şahıs Ekleri.....67
2.3.7.4.1.1. Tekil 1. Şahıs Eki.....67
2.3.7.4.1.2. Tekil 2. Şahıs Eki.....68
2.3.7.4.1.3. Tekil 3. Şahıs Eki.....68
2.3.7.4.1.4. Çoğul 1. Şahıs Eki.....68
2.3.7.4.1.5. Çoğul 2. Şahıs Eki.....68

2.3.7.4.1.6. Çoğul 3. Şahıs Eki.....68
2.3.7.4.2. Zaman Ekleri.....68
2.3.7.4.2.1. Görülen Geçmiş Zaman.....68
2.3.7.4.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....68
2.3.7.4.2.3. Belirli Geçmiş Zaman.....69
2.3.7.4.2.4. Şimdiki Zaman.....69
2.3.7.4.2.5. Geniş Zaman.....69
2.3.7.4.2.6. Gelecek Zaman.....69
2.3.7.4.3. Dilek Kipleri.....69
2.3.7.4.3.1. İstek Kipi.....69
2.3.7.4.3.2. Şart Kipi.....69
2.3.7.4.3.3. Emir Kipi.....69
2.3.7.4.3.4. Gereklilik Kipi.....70
2.3.7.4.4. Birleşik Zamanlar.....70
2.3.7.4.4.1. Hikâye.....70
2.3.7.4.4.2. Şart.....70
2.3.7.5. Yapım Ekleri.....70
2.3.7.5.1. İsimden İsim Yapan Ekler.....70
2.3.7.5.2. İsimden Fiil Yapan Ekler.....71
2.3.7.5.3. Fiilden İsim Yapan Ekler.....71
2.3.7.5.3.1. Fiilimsiler.....71
2.3.7.5.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....72
2.3.7.5.4.1. Çatı Ekleri.....72
METİN.....73
3. *DEH-NÂME* METNİ.....74
3.1. Nüsha Tavsifi.....74

3.2. Metin Tesisinde İzlenen Yöntem.....76

3.3. Transkripsiyonlu Metin ve Dil İçi Çeviri.....78

SONUÇ.....139

KAYNAKÇA.....141

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmada, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8307/1 numarada kayıtlı olan mecmuanın, 1^{b}-29^{b} varakları arasında bulunan Fethî'nin *Deh-nâme*'si çalışılmıştır. Çalışma hazırlanırken Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'ndan verilen dijital görsellerden faydalanılmıştır. *Deh-nâme*'nin sondan büyük bir bölümü ile 9^{b}-10^{a} varakları arasında birkaç yaprağı eksiktir. Bu yüzden eserin telif tarihini, kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiğini bilemiyoruz. Mecmuanın genel özellikleri ve kalan kısmı ile ilgili bilgiler çalışmanın "Nüsha Tavsifi" bölümünde açıklanmıştır.

Tez ana hatları ile inceleme, transkripsiyonlu metin ve dil içi çeviri bölümlerinden oluşmaktadır. İnceleme iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde *Deh-nâme*'nin yazarı olan Fethî'nin hayatı ele alınmıştır. Biyografi kaynaklarında *Deh-nâme* yazarı Fethî ile ilgili herhangi bir bilgi bulunamadığından Fethî'nin kimliği, kişiliği, yaşadığı bölge ve tarihler hakkındaki bilgi, bulgu ve işaretlere *Deh-nâme*'den hareketle ulaşılmış ve ulaşılan bilgiler bu bölümde aktarılmıştır.

İncelemenin ikinci bölümünde ise edebî bir tür olarak deh-nâme ve Fethî'nin *Deh-nâme*'si üzerinde durulmuştur. İlk olarak deh-nâme türünün genel özellikleri ve ortaya çıkmasında etkili olan eserler ele alınmış, bu türde yazılmış olan Farsça ve Türkçe eserler hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise *Deh-nâme,* biçim, muhteva, söz varlığı, imlâ özellikleri, ses özellikleri, dil ve şekil özellikleri açısından incelenmiştir. Eserin muhtevasına daha çok hâkim olunabilmesi amacıyla *Deh-nâme*'nin özeti yapılmış ve eserde geçen tarihî şahsiyetler hakkında bilgiler verilmiştir.

Deh-nâme'nin transkripsiyonlu metni ve dil içi çevirisi ise çalışmanın üçüncü bölümünde verilmiştir. Çalışmada "Başpınar" transkripsiyon sistemi kullanılmış, dil içi çeviriler dipnot yoluyla çalışmaya eklenmiştir.

Fethî'nin *Deh-nâme*'si üzerine hazırladığımız bu çalışmanın, Fethî, deh-nâmeler ve Fethî'nin *Deh-nâme*'si hakkında çalışmalar yapacak olan tüm araştırmacılara faydalı olmasını temenni ediyorum. Tezimi hazırlarken her adımda benden yardımlarını esirgemeyen, sabır, hoşgörü ve fedakârlıkla tüm sorularıma cevap ve sorunlarıma çözüm bulan değerli danışman hocam Prof. Dr. Üzeyir Aslan'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayallerim uğruna çıktığım bu yolda, aldığım her kararda bana sonsuz destek olan ve yıllardır kahrımı çeken fedakâr aileme ve hem-râhım ve hem-râzım olan Şule Pire'ye, her daim yanımda oldukları için minnettârım. Çalışmam esnasında, kaynak temininde, imlâ mevzusunda ve akademik anlamdaki tüm konularda benden yardımlarını esirgemeyen Elif Karasoy'a, manevî ve akademik desteklerini her zaman hissettiğim Şule Nur Akbaş'a ve Ar. Gör. Zeynep Safi'ye müteşekkirim.

Fatma Nur Tamar

İstanbul 2023

ÖZET

Farsça *deh* ve *nâme* kelimelerinin birleşiminden oluşan "deh-nâme" kelimesi "on mektup/on risale" anlamlarına gelmektedir. Kelime aynı zamanda edebî bir türe de isim olmuştur. Edebi bir tür olarak deh-nâmeler, Türkçe örneklerini XIV. yüzyıldan itibaren görmeye başladığımız, "on mektup" veya "on risale"den oluşan ve konusu aşk olan mesnevîlerdir. Ortaya çıkışında Fahre'd-în Es'ad-i Gurgânî (ö. 446/1054 [?])'nin *Vîs ü Râmîn*'inin, Fahre'd-în-i İrâkî (ö. 688/1289)'nin *Uşşâk-nâme*'sinin ve Nizâmî-yi Gencevî (ö. 606/1209)'nin *Husrev u Şîrîn*'inin etkili olduğu iddia edilen deh-nâmelerin üç farklı biçimi vardır. Türün birinci biçiminde sadece âşık tarafında maşuğa gönderilen mektuplar yer alır. İkinci biçiminde ise âşık ve maşuğun karşılıklı mektuplaşmaları ile karşılaşırız ve bu biçimde yazılan deh-nâmelerde eser vuslatla sona erer. Deh-nâmelerin üçüncü biçimi ise aşk, âşık ve maşuk konularında yazılmış risalelerden oluşmaktadır.

Tezimizin konusu, deh-nâmelerin ikinci biçiminde ve Azerbaycan Türkçesi ile kaleme alınmış olan Fethî'nin *Deh-nâme*'sidir. XV. yüzyılın ilk yarısında hayatta olduğunu tahmin ettiğimiz Fethî'nin, *Deh-nâme*'sini de bu yıllarda yazdığı kanaatindeyiz.

Fethî'nin *Deh-nâme*'si Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8307/1 numarada kayıtlı olan mecmuanın 1^{b}-29^{b} varakları arasında bulunmaktadır. Çalışmada ilk önce Fethî'nin hayatı, deh-nâme türü ve Fethî'nin *Deh-nâme*'si üzerinde incelemelerde bulunulmuş, daha sonra da eserin transkripsiyonlu metni ve dil içi çevirisi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Deh-nâme, Fethî, Azerbaycan Türkçesi, mektup, aşk, âşık, maşuk, Fahre'd-în Es'ad-i Gurgânî, Vîs ü Râmîn, Fahre'd-în-i İrâkî, Uşşâk-nâme, Nizâmî-yi Gencevî, Husrev u Şîrîn

ABSTRACT

The word “deh-nâme” means “ten letters/ten treatises (risâle)”, which is a combination of the Persian words; *deh* and *nâme*. The word then became the name for a literary genre. “Deh-nâme”s as a literary genre are examples of masnavis that include ten letters/ten treatises which are about love that we have started to see Turkish examples from the XIVth century onwards. There are three types of deh-nâmes, and their emergence is believed to be influenced from Fahre’d-în Es’ad-i Gurgânî (d. 446/1054 [?])’s *Vîs ü Râmîn*, Fahre’d-în-i İrâkî (d. 688/1289)’s *Uşşâk-nâme* and Nizâmî-yi Gencevî (d. 606/1209)’s *Husrev u Şîrîn*. The first type of the genre only covers the letters from the lover to the beloved. In the second kind we observe the letters from both the lover and the beloved, and in this kind the piece is finalized by the union (vuslat). The third kind of deh-nâmes consist of treatises about love, the lover and the beloved.

The topic of this thesis, covers the second kind of deh-nâmes and that is written in Azerbaijani Turkish: Fethî’s *Deh-nâme.* We guess that Fethî has lived in the first half of the XVth century, therefore, he must have written his *Deh-nâme* in these years.

Fethî’s *Deh-nâme* can be found in National Library Manuscripts Collection, registered with 06 Mil Yz A 8307/1. It is found between 1^{b}-29^{b} pages of this journal (mecmua). In this study, we first focus on Fethî’s life, provide the observations on deh-nâmes and Fethî’s *Deh-nâme*, and then the transcribed texts and the intralingual translation of these pages are given.

Keywords: Deh-nâme, Fethî, Azerbaijani Turkish, letter, love, the lover, the beloved, Fahre’d-în Es’ad-i Gurgânî, Vîs ü Râmîn, Fahre’d-în-i İrâkî, Uşşâk-nâme, Nizâmî-yi Gencevî, Husrev u Şîrîn.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	ʾ
ا	a, ā, e
ب	b
پ	p
ت	t
ث	s̱
ج	c
چ	ç
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	ẕ
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ż, ḍ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	ʿ
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ
ك	k, g, ŋ
ل	l
م	m
ن	n
و	v, o, ō, ö, u, ū, ü
ه	h, a, e
ي	y, ı, ī, i, ī̇, ė, ē̇, á

KISALTMALAR VE İŞARETLER

[a]	Varaklarda ön yüzü gösterir.
age.	Adı geçen eser
a.s.	Aleyhi's-selâm
[b]	Varaklarda arka yüzü gösterir.
bs.	baskı
bkz.	bakınız
C.	Cilt
çev.	çeviren
d.	death ("ölüm")
ed.	editör
haz.	hazırlayan
hş.	hicrî şemsî
Hz.	Hazreti
M.S.	Milattan Sonra
ö.	ölümü
S.	Sayı
s.	sayfa
s.a.v.	Sall'allâhu Aleyhi Vesellem
t.	telif tarihi
tas.	tashih
vb.	ve benzeri
vr.	varak
Y.	Yazma (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8307/1 numaralı mecmua)
?	Bilinmeyen veya emin olunmayan tarihler için kullanılmıştır.

[ ]	Metin tamiri yapılan yerleri gösterir. Aynı zamanda metinde varak numaraları da köşeli parantez içinde verilmiştir.
“ ”	Doğrudan yapılan alıntılar tırnak içinde gösterilmiştir.
(...)	Alıntının içinde bulunan ancak alıntıya alınmayan yerleri gösterir.
-	Fiil kök ve gövdelerini ifade eder.
+	İsim kök ve gövdelerini ifade eder.

GİRİŞ

Farsça "on"[1] anlamındaki *deh* ve "mektup, ferman, buyrultu makulesi risâle (...)"[2] gibi anlamlara gelen *nâme* kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulan deh-nâmenin kelime anlamı "on mektup, on risale" demektir. Aynı zamanda edebî bir türe de isim olmuş olan deh-nâme kelimesinin edebî açıdan terim anlamını ortaya koyabilmemiz için bu türde yazılmış eserlerin muhtevalarına bakmak gerekmektedir. Bu türde yazılmış eserlerin tümünün konusu "aşk"tır. Bu yüzden edebî bir tür olan deh-nâmenin terim anlamına "on aşk mektubu" ve "on aşk risalesi" diyebiliriz. Deh-nâmeler hakkında birçok çalışma yapmış olan Tourkhan Gandjei de deh-nâmeler ile ilgili yazdığı bir makalesinde deh-nâme türüne "ten love-letters" (on aşk mektubu) ismini vermiştir.[3] Ancak bu adlandırmayı yaparken "bir mesele veya ilim ve fenne dair muhtasar telif"[4] anlamındaki "risale"ler kullanılarak oluşturulan deh-nâmeleri göz önünde bulundurmamıştır.

Deh-nâmelerin üç farklı biçimi vardır. Birinci biçimde yazılan deh-nâmeler sadece âşık tarafından maşuğa gönderilen mektuplardan, ikinci biçimde yazılmış olan deh-nâmeler âşık ve maşuk arasındaki karşılıklı ve vuslat müjdesi ile sonuçlanan mektuplaşmalardan ve üçüncü biçimde yazılmış olan deh-nâmeler ise aşk, âşık ve maşuk ile ilgili konuların ele alındığı on bölümden[5] yani risalelerden oluşmaktadır. Gandjei'nin göz ardı ettiği deh-nâmeler üçüncü biçimde yazılan deh-nâmelerdir. Ancak bu üçüncü biçimi göz ardı etmek *nâme* kelimesinin "risale" anlamını göz önünde bulundurmamak demektir ve bu da deh-nâmelerin sağlıklı bir biçimde değerlendirilememesine neden olmaktadır.

Deh-fasl, deh-bâb, rûhu'l-âşıkîn ve ravzatu'l-âşıkîn isimleri de verilen deh-nâmeler mesnevî nazım şeklinde ve aruzun hezec bahrinde yazılmışlardır.[6] Bu türde yazılan eserler, genellikle mesnevî tertibine uygun olarak sıralanmış, tevhid, na't, medhiye ve sebeb-i telif gibi alt bölümlerden oluşan bir girişten,[7] on mektup veya on risaleden oluşan asıl konunun işlendiği bölümden ve bir hatime bölümünden

---

1 Mütercim ʿĀsım, *Burhān-ı Ḳāṭıʿ*, haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, *Mütercim Âsım Efendi, Burhan-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.157.

2 *Age.*, s. 540.

3 Tourkhan Gandjei, "Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme "On Aşk Mektubu", çev. Ayşe Gül Sertkaya, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S. 11, (2001), s. 167.

4 Şemse'd-dīn Sāmī, *Ḳāmūs-ı Türkī*, haz. Paşa Yavuzarslan, *Kamus-ı Türkî*, 3. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 1007.

5 Ḫucendī, *Leṭāfet-nāme*, haz. Üzeyir Aslan, *Hucendî (öl. 829/1425?) Letâfet-nâme -On Aşk Mektubu-*, Sonçağ Akademi Yayıncılık, Ankara 2020, s. 15-16.

6 Mehmet Vanlıoğlu, "Dehnâme", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, (1994), s. 106.

7 *Age.*

oluşmaktadır. Asıl konunun işlendiği bölümde bulunan her mektup veya risaleden sonra, anlatılan konuyla muhteva olarak uygun olan gazel veya müfredler bulunmaktadır. Bunun yanında mektuplar sabâ rüzgârı, güneş, ay ve ayna gibi haberciler aracılığı ile gönderilmektedir.

Deh-nâme türünün ortaya çıkmasında Fahre'd-în Es'ad-i Gurgânî (ö. 446/1054 [?]) tarafından yazılan *Vîs ü Râmîn* veya Fahre'd-în-i İrâkî (ö. 688/1289) tarafından yazılan *Uşşâk-nâme* adlı eserlerin etkili olduğu iddia edilmiştir.[8] Gandjei ise türün ortaya çıkışında *Vîs ü Râmîn* ve Nizâmî-yi Gencevî'nin *Husrev u Şîrîn*'inin etkisine dikkat çekmektedir.[9] Böyle düşünülmesinin sebebi, deh-nâmeler ile adı geçen bu eserler arasındaki benzerliklerdir. *Vîs ü Ramîn* de deh-nâmeler gibi aruzun hezec bahriyle yazılmıştır, konusu aşktır ve Vîs Ramîn'e olan aşkını on aşk mektubu ile anlatır. Ayrıca eser deh-nâmelerin ikinci biçiminde olduğu gibi vuslatla sona ermektedir. *Hüsrev u Şîrîn*'de ise Hüsrev ile Şirin'in karşılıklı konuşması on fasılda verilmiştir. Buradaki on fasıla ayrılmış karşılıklı konuşmalar, on mektup/risaleden oluşan deh-nâmelerin ikinci biçimine benzemektedir. Deh-nâmelere kaynaklık eden bir diğer eser olan *Uşşâk-nâme* aşk, âşık ve maşuk konulu on mesnevî ve on gazelden oluşmasıyla[10] üçüncü biçimdeki deh-nâmelere örnek teşkil etmektedir.

Farsça ve Türkçe yazılmış birçok deh-nâme bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz deh-nâmelere bakarak türün en fazla örneğinin XIV. ve XV. yüzyıllarda verildiğini ve en parlak döneminin de bu yüzyıllarda yaşandığını söyleyebiliriz. Deh-nâmelerin Türkçe ilk örneği olan Hârizmî'nin XIV. yüzyılda yazdığı *Mahabbet-nâme*'si, XV. yüzyılda yazılan Hucendî'nin *Letâfet-nâme*'si ve Yusuf Emîrî'nin *Deh-nâme*'si ve XVI. yüzyılda telif edilen Hatâ'î'nin *Deh-nâme*'si Türk edebiyatında yazılmış olan deh-nâmelere örnektir. Deh-nâmelerin tespit edilebilen son örnekleri ile XVI. yüzyılda karşılaşmaktayız. Bu da deh-nâme türünün bu yüzyıldan sonra revaçtan düştüğünü kanıtlar niteliktedir.

Çalışmamızın konusu olan *Deh-nâme*'nin müellifi olan Fethî hakkında biyografi kaynaklarında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız için ve eserin sonu eksik olduğu için *Deh-nâme*'nin tam olarak hangi yılda yazıldığını bilemiyoruz. Ancak *Deh-nâme* üzerinden yaptığımız tespitler sayesinde ulaştığımız bilgiler ve bulgular Fethî'nin XV.

---

8 *Age.*

9 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 169.

10 Nurettin Bayburtlugil, "Istılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, (1985), s. 345-346.

yüzyılın ilk yarısında hayatta olduğunu ve *Deh-nâme*'yi bu yıllarda yazmış olduğunu göstermektedir.

Azerbaycan Türkçesi ile ve aruzun hezec bahrinde yazılmış olan ve elimizde 797 beyiti bulunan *Deh-nâme*'nin giriş bölümü mesnevî nazım şeklinin tertibine uygun bir biçimde tertip edilmiştir. Asıl konunun işlendiği bölüm ise deh-nâmelerin ikinci biçiminde olduğu gibi âşık ve maşuk arasındaki mektuplaşmalardan oluşmaktadır. Bu mektuplaşmalara aracı olan haberciler ise her mektupta değişmektedir. Birinci mektupta haberci "sabâ rüzgârı", ikinci mektupta haberci "mektup", üçüncü mektupta ise haberci "âşığın gül renkli gözyaşı"dır. Eserin elimizde bulunan kısmı üçüncü mektubun ilk beyitleriyle sona ermektedir. Ancak elimizde bulunan kısımdan yola çıkarak deh-nâmelerin ikinci biçiminde düzenlendiğini tespit ettiğimiz eserin, kalan kısmındaki olay örgüsünü buradan hareketle tahmin edebiliriz. Eserdeki mektuplaşma, muhtemelen, her mektupta başka bir haberci kullanılarak devam etmektedir ve eser vuslatla sona ermektedir.

İlk defa "Bilinmeyen Türkçe Bir *Dehnâme*"[11] makalesiyle Abdülbaki Çetin'in edebiyat âlemine tanıttığı Fethî'nin *Deh*-nâme'si, dil özellikleri, edebî üslubu, muhtevası ve yazıldığı edebî tür açısından klasik edebiyatımızda az rastlanılan bir yapıya sahiptir ve bu özellikleri sayesinde edebiyat tarihimizde kendine çok değerli bir konumda yer bulacaktır.

[11] Abdülbaki Çetin, "Bilinmeyen Türkçe Bir *Dehnâme*", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* C. 3, (2006), s. 91-110.

1. FETHÎ'NİN HAYATI

Çalışmamızın konusu olan *Deh-nâme*'nin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için yazarı olan Fethî hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Bu bölümde *Deh-nâme*'den hareketle Fethî'nin hayatı hakkında elde edilen bilgiler, bulgular ve işaretler aktarılacaktır.

1.1. Fethî'nin Kimliği, Kişiliği, Yaşadığı Bölge ve Tarihler

Anadolu sahasında yazılan tezkirelerde ve Anadolu sahası dışında yazılıp Türk şairler hakkında bilgiler içeren ve tez yazımı süresince ulaşabildiğimiz[12] tezkirelerde çalışmamıza konu olan *Deh-nâme*'nin yazarı Fethî ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden Fethî ile ilgili en kesin bilgilere yine Fethî'nin Deh-nâme'sinden hareketle ulaşıyoruz. Eserin sonundan büyük bir kısmı eksik olduğu için Fethî'nin kimliğini, eserini ne zaman ve nerede yazdığını ve yazmanın istinsah bilgilerini bilemiyoruz. Ancak metnin dil özelliklerinden ve içinde geçen bazı bilgilerden Fethî'nin kimliği, kişiliği ve eserini nerede ve ne zaman yazdığı hakkında bazı bilgilere ulaşabiliyoruz. Bu bölümde, *Deh-nâme*'nin ana bölümlerinden ve dil özelliklerinden hareketle ilk olarak, Fethî'nin kimliği ve kişiliği hakkında, ikinci olarak yaşadığı bölge ve tarihler hakkında bilgiler verilecek, sonra da *Deh-nâme*'deki gazellerden yola çıkarak Fethî hakkında elde edilen bilgi, bulgu ve işaretler aktarılacaktır.

1.1.1. Kimliği ve Kişiliği

Fethî'nin kimliği ve kişiliği ile ilgili bazı bilgilere, bilgilerin doğruluğu kesin olmamakla birlikte, *Deh-nâme*'de bulunan "veṣfü 'l-ḥāl" (176-212 beyitler) bölümünden ulaşıyoruz. Şair bu bölümde kendi ile ilgili bilgileri sıralamaktadır. Anlattıklarına göre Fethî, dünya işleriyle uğraşmayan, gönlü ve zihni rahat, işi ibadet olan, medreselerden çıkmayan, geceleri uymayıp ilimle meşgul olan, kendini tamamen ilme adayan, nahiv, sarf, fıkıh, tefsir gibi ilimleri öğrenmiş ve her daim öğrencileriyle ilgilenen bir âlimdir. Aynı zamanda imamlık yapmış ve vaazlar vermiştir. Bunun yanında tasavvufla ilgilenen, zikir çeken ve insanların Mevlevî ve zahit olarak adlandırdığı birisidir.

---

[12] Ulaşabildiğimiz Anadolu sahası dışında yazılmış olan tezkireler: Sam Mirzā-yı Ṣafevī, *Tuḥfe-i Sāmī*, tas. Vahid-i Destgirdî, *Tuḥfe-i Sāmī*, Matbaa-i Armagan, Tahran 1936/1314.; Muhammed Ali Terbiyet, *Danişmendân-ı Azerbaycan*, Matbaa-i Meclis, Tahran 1314 (hş.).; Muhammed Deyhim, *Tezkire-i Şuara-yı Azerbaycan: Tarih- i zindegî u âsâr*, C. I-II, Tebriz 1989.; ʿ Alişīr-i Nevāī, *Mecālisü'n-Nefāis*, haz. A. Naci Tokmak, *Mecâlisü'n-Nefâis I-II Herâtî ve Hekimşâh Çevirisi Mülhakâtı [Herâtî ve Hekîmşâh Tezkiresi]*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017.; Ṣādıḳī-i Kitābdār, *Mecmaʿü'l-Ḫavāṣ*, haz. M. Oğuzhan Kuşoğlu, *Sâdıkî-i Kitâbdâr'ın Mecma'ü'l-Havâs Adlı Eseri (İnceleme - Metin - Dizin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

Fethî kendi hakkındaki bu bilgileri sıraladıktan sonra bahsettiği bu hâllerinin âşık olduktan sonra değiştiğini söyler. Âşık olduktan sonra yeri artık medrese değil meyhane mahallesi olmuştur. Sözünden ilim gitmiş ve artık ikiyüzlü ve aldatıcı birisi olmuştur. Fethî âşık olduktan sonra kendinde meydana gelen değişimi şöyle ifade eder:

felek eḥvālümi tebdīl ḳıldı
o ʿālemden mėni teʿzīl ḳıldı

yėrümni ėyledi kūy-ı ḫerābāt
sözümni ėyledi zerḳ ü libāsāt

mėni çün şeyḫ-i ṣenʿān ʿāşiḳ ėtdi
ki bir ʿeẕrā yüzine vāmiḳ ėtdi (*Deh-nâme*, 210-212)

Elbette kurmaca olan bir metinde verilen bu bilgilerin doğruluğu da tartışmalıdır. Şayet elimizde bu bilgileri doğrulayabileceğimiz biyografi kaynakları olsaydı, o zaman bilgilerin doğruluğunu kabul edebilirdik ancak böyle bir bilgi kaynaklarda bulunmamaktadır. Bu yüzden şairin kendisi hakkında verdiği bu bilgilerin eserin ana konusuna geçiş yapabilmek için kurgulandığını da düşünebiliriz. Çünkü şair bu bölümün ardından gelen "der-veṣf-i meʿşūḳ" bölümüyle doğrudan ana konuya geçmiştir.

Ancak yine de şairin, Allah'ın varlığını, birliğini ve âlemleri yaratışını anlattığı giriş bölümünde ve aynı zamanda münacat ve na't bölümlerinde verdiği dînî bilgilerden, eserin bütününde yaptığı telmihlerden, âyet ve hadis alıntılarından ve diğer iktibaslardan yola çıkarak şairin medrese eğitimi görmüş birisi olduğunu söyleyebilriz. Ayrıca eserde Arapça ve Farsça ibarelerin çokça yer almasından ve bir beyitin tamamen Farsça olmasından da şairin Arapça ve Farsça'ya vakıf birisi olduğunu düşünebiliriz.

1.1.2. Yaşadığı Bölge ve Tarihler

Deh-nâme'nin dil özelliklerini incelediğimizde Fethî'nin eserini Azerbaycan Türkçesi ile yazdığını görüyoruz. Bundan yola çıkarak şairin Azerbaycan Türkçesi'nin kullanıldığı bir bölgede yaşamış olduğu bilgisine ulaşabiliriz. Bunun yanında Fethî eserde bulunan "der-medḥ-i pādişāh" (117- 175 beyitler) bölümünde devrinde yaşadığı ve eserini sunduğu padişahın adının "İskender" olduğunu söyler:

penāh-ı selṭenet solṭān sikender
k'elinden āb-ı ḥeyvān doġdı yek-ser (*Deh-nâme*, 128)

(Elinden baştanbaşa ölümsüzlük suyunun doğduğu, saltanatın sığınağı, sultan İskender!)

Buna göre eserini Azerbaycan Türkçesi ile yazdığını da göz önünde bulundurarak Fethî'nin kastettiği İskender isimli padişahın Karakoyunlu hükümdarı İskender Mirza

olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Karakoyunlular, Doğu Anadolu, Azerbaycan, İran ve Irak coğrafyasında, 1351-1469 yılları arasında hüküm sürmüş bir hanedandır.[13] İskender Mirza ise 1420-1438 yılları arasında bu devlete padişahlık yapmıştır.[14] Bu bilgilerden yola çıkarak Fethî'nin İskender Mirza'nın hükümdarlığı döneminde yaşadığını kabul edersek, şairin Karakoyunlular'ın hüküm sürdüğü coğrafyada yaşadığı ve XV. yüzyılın ilk yarısında hayatta olduğu sonucuna varabiliriz.

Ayrıca "Bilinmeyen Türkçe Bir *Dehnâme*"[15] adlı makalesi ile Fethî'nin *Deh-nâme*'sinden ilk defa bahseden Prof. Dr. Abdülbaki Çetin, padişahın övüldüğü bölümde geçen "ḥeḳīḳī şāh" (126), "ʿālem şāhı" (134) ve "cahān (...) şāh" (170) ifadelerinden yola çıkarak eserde övülen padişahın, şiirlerinde "ḥaḳīḳī" mahlasını kullanan ve 1438-1467[16] yılları arasında Karakoyunlu hükümdarlığı yapmış olan Cihân Şâh'ın olabileceğini de söylemiştir.[17]Çetin'in böyle düşünmesine sebep olan beyitler şunlardır:

ki oldur cümle ʿālem ser-fīrāzı
ḥeḳīḳī şāh odur cümle mecāzī (*Deh-nâme*, 126)

ol iskenderni ʿālem māhı dėrler
bu iskenderni ʿālem şāhı dėrler (*Deh-nâme*, 134)

şeref bürcinde māh olġıl hemīşe
cahān mülkinde şāh olġıl hemīşe (*Deh-nâme*, 170)

1.1.3. *Deh-nâme*'de Bulunan Gazellerden Hareketle Elde Edilen Bulgular

Fethî'nin *Deh-nâme*'sinde dört adet tam, bir tane de varak eksikliğinden dolayı sadece son iki beyiti elimizde olan yarım gazel bulunmaktadır. Bu gazellerin redifleri şunlardır: "kim görüpdür" (227-231; gazelde mahlas bulunmamaktadır), "ėden ʿėşḳ"(248-249; yarım gazel), "ḳılan dil" (278-284), "ol hemīşe" (406-412), "gördüm" (654-660).

Ahmet Kavaklıyazı'nın *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni* adlı yüksek lisans tezinde neşrettiği mecmuada[18] Fethî mahlaslı bir şairin 24 şiiri bulunmaktadır ve bu şiirlerden birisi de *Deh-nâme*'de

---

13 Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIV, (2001), s. 434
14 *Age.*, s. 436.
15 Abdülbaki Çetin, *age.*, s. 91-110.
16 Faruk Sümer, *age.*, s. 436.
17 Abdülbaki Çetin, *age,*, s. 101.
18 *Dīvān (Mecmuʿa)-ı Eşʿār*, Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, nr. 13450, vr. 1ª-182ᵇ.

geçen "ḳılan dil" redifli gazeldir.[19] *Deh-nâme*'deki ve mecmuadaki iki şiir arasında nüsha farkından kaynaklanan farklar bulunsa da bu şiirlerin aynı şiirin varyantı olduğu apaçık ortadadır. Bu durum mecmuada bulunan diğer Fethî mahlaslı gazellerin de *Deh-nâme* yazarı olan Fethî'ye ait olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Mecmuada aynı zamanda XV. yüzyıl şairlerinden Halîlî'ye ait "ḳılan dil" redifli, Fethî'nin gazeliyle benzer muhtevaya sahip ve aynı vezinde yazılmış bir gazel daha bulunmaktadır.[20] Bir XV. yüzyıl şairi olan Halîlî ile Fethî'nin aynı redifi kullanarak çok benzer şiirler yazmış olması bizi Fethî'nin de bu şairle yakın zamanlarda yaşamış olabileceği fikrine götürebilir. Ancak bu benzerlik yine de Fethî'nin yaşadığı tarihler hakkında kesin bir yargıya ulaşmamızı sağlamaz. İki gazel arasındaki benzerliğin görülebilmesi için gazelleri aşağıda veriyoruz:

ġezel

zihī her dem mėni şeydā ḳılan dil
bu sīnem rāzını peydā ḳılan dil

zihī ol türk-i yaġmāyī ġeminden
vücūdum şehrini yaġmā ḳılan dil

zihī her leḥẓe yār ḳeddin görende
hevā-yı ʿālemi bālā ḳılan dil

zihī pervāne tek her leḥẓe yāruŋ
cemāli şemʿine pervā ḳılan dil

zihī her ḫanda kim bir löʾlöveş var
özin ol löʾlöye lālā ḳılan dil

zihī bāzār-ı ʿėşḳ içinde yāruŋ
sevād-ı zülf ile sūdā ḳılan dil

zihī **fetḥī**nüŋ ol gövher-ġeminden
gözinüŋ yaşını deryā ḳılan dil
(*Deh-nāme*, 278-284)

ḫalīlī

beni āşüfte vü şeydā ḳılan dil
bana bu ʿaşḳ odın peydā ḳılan dil

heves odına yaḳan cān çün ʿūd
hevā-yı ʿālemi bālā ḳılan dil

görürse ḳanda bir ḥüsn-i cemāli
aŋa pervāneveş pervā ḳılan dil

aḳıdup gözlerümden ḳānlu yaşı
vücūdum ġarka-i deryā ḳılan dil

ḫalīlī ḫaste vü āşüfte-ḥāli
cihānda bī-ser ü bī-pā ḳılan dil
(*Dîvân (Mecmuʿa)-ı Eşʿâr*, 454. Şiir, 109[a])

Bunun yanında mecmuada şiirleri bulunan şairlerin büyük çoğunluğu XV. yüzyılda yaşamış şairlerdir.[21] Kavaklıyazı, Fethî'yi de XV. yüzyıl şairleri arasında kabul etmektedir ve bunun nedeni olarak da Ömer bin Mezîd'in *Mecmûaʿtü'n-Nezâʿir*'inde

---

19 Ahmet Kavaklıyazı, *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 338-339.

20 *Age.*, s. 339.

21 Ahmet Kavaklıyazı, "Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın İncelenmesi ve MESTAP'a Göre Tasnifi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 23, (2019), s. 815.

Fethî-yi Tebrîzî mahlaslı bir şairin gazelinin bulunmasını göstermektedir.[22] Buradan anlaşıldığına göre Kavaklıyazı'ya göre *Deh-nâme* yazarı Fethî ile Fethî-yi Tebrizî aynı kişidir.[23]

Kavaklıyazı'nın kastettiği Fethî-yi Tebrîzî mahlaslı şairin Şeyhî'ye nazire olarak yazdığı "menzilidür" redifli şiiri, 1437 yılında tamamlanan *Mecmûa'tü'n-Nezâ'ir*'in Mustafa Canpolat tarafından yayımlanan[24] "School of Oriental and African Studies" kitaplığındaki nüshasında[25] bulunmamaktadır. Bu şiir, *Mecmûa'tü'n-Nezâ'ir*'in 1463 yılında istinsah edilmiş olan ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Karahanoğlu Bağış Kitapları[26] arasında, Turgut Karabey tarafından bulunan ve ilim âlemine tanıtılan[27] yeni nüshasında bulunmaktadır. Tez yazımı süresince bu yazmaya ulaşamadık ancak Abdülbaki Çetin *Deh-nâme* ile ilgili yukarıda zikredilen makalesindeki 3. dipnotta bu gazele yer vermiştir:

naẕīre-yi fetḥī-yi tebrīzī

gönül kim mihr-i cānān menzilidür
aŋa yār èşigi cān menzilidür

gönül bir ḫāṣṣa ḫalvet-ḫānedür kim
ḫayālüŋ gibi sulṭān menzilidür

n'èder ol küfr-i zülfüŋ ẓulmetinde
yüzüŋ kim nūr-ı īmān menzilidür

götür zülfi yüzüŋden kim hemīşe
ne ʿaḳreb māh-ı tābān menzilidür

ḳapuŋda ʿāşıḳuŋı sürme èy ḥūr
nèçün ki ravża rıżvān menzilidür

gönül taḫtın raḳīb-i dīve vèrmen
ki ol sen teg süleymān menzilidür

ḳapuŋda **fetḥī**-yi miskīne mesken
çemen murġ-ı ḫoş elḥān menzilidür (*Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir*, vr. 121[b]-122[a])[28]

---

22 *Age.*, s. 816.

23 Abdülbaki Çetin de "muhtemelen" diyerek yanılma payı bırakarak da olsa aynı düşünceye sahiptir. bkz. Abdülbaki Çetin, *age.*, s. 94.

24 ʿÖmer bin Mezīd, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir*, haz. Mustafa Canpolat, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

25 Nüsha ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Canpolat, *age.*, s. 12-15.

26 ʿÖmer bin Mezīd, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir*, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, MMK, nr. 10/4, vr. 71[b]-195[b].

27 Turgut Karabey, "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshasına Dair", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 6, (1996), s. 67-73.

28 Abdülbaki Çetin, *age.*, s. 93-94.

Bu gazelin sahibinin *Deh-nâme* yazarı Fethî ile aynı şair olup olmadığının kesin olarak kanıtlanması mümkün olmasa da mecmuanın istinsah yılı ile Fethî'nin yaşamış olabileceğini tahmin ettiğimiz (XV. yüzyılın ilk yarısı) yıllar arasında yakınlık bulunması bu fikrin doğruluk ihtimalini desteklemektedir.

Ayrıca Şâh İsmâil Hatâ'î (1487-1524)'nin *Deh-nâme*'si ile Fethî'nin *Deh-nâme*'si arasında, ikisinin de Azerbaycan Türkçesi ile yazılmaları nedeniyle, kullandıkları kelimeler ve dil özellikleri açısından ve bunun yanında eserlerdeki bazı gazeller açısından benzerlikler bulunmaktadır. Hatâ'î'nin eserinde de Fethî'de olduğu gibi "ḳılan dil"[29] ve "ėden ʿėşḳ"[30] redifli iki gazel bulunmaktadır. Hatâ'î'nin "ḳılan dil" redifli gazelini Fethî ile arasındaki bu benzerlikleri gösterebilmek için veriyoruz:

şeʿr bė resm-i şikāyet ez dil
ėy ʿėşḳė özin fedā ḳılan dil!
ez ṣebr meni cudā ḳılan dil!

ʿuşşāḳı, cahānda ḫürrem iken
pür mėḥnet ü pür-belā ḳılan dil!

meḥbūb-i ḫöceste, zülfî çīnin,
bendine düşüp, ḫeṭā ḳılan dil!

dil-şādları köŋil gözinden,
ġem kūyına āşinā ḳılan dil!

ḫoş ḫāṭir iken ferāġet ehli,
derd ü ġeme mübtelā ḳılan dil!

yüz dürlü belā-yı ʿėşḳe her dem,
köŋlin vėrüben, riżā ḳılan dil!

her būsesine gözel nigārıŋ,
cān ile cahān behā ḳılan dil!

ṣidḳ-i dil ilen yolında yārın,
öz ölmegine duʿā ḳılan dil!

meʿşūḳeden alsa ḳerż būse,
cān u ser ilen edā ḳılan dil!

bir ẕerre teki güneş yolında,
yüz miŋ heves ü hevā ḳılan dil!

yārın dileyüp beḳā-yi ʿömrin,

---

[29] Şāh İsmāʿīl Ḫaṭāʾī, *Külliyāt,* haz. Babek Cavanşir, Ekber N. Necef, *Şah İsmail Hatâ'î Külliyatı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, s. 531-532.
[30] *Age.*, 539-540.

öz varlığını fenā ḳılan dil!

yüz ḥökm ile şāh iken **ḫeṭā'ī**
yār èşigine gedā ḳılan dil! (Şāh İsmāʿīl Ḫaṭā'ī, *Külliyāt*, "Deh-nāme", 253-264)

Gazellerdeki kelime kadrosu, redif ve gönülden şikâyet etmeleri açısından muhteva benzerlikleri Fethî veya Hatâ'î'den birisinin eserini kaleme alırken diğerinin eserini gördüğüne işaret etmektedir. Fethî'nin XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı fikri kuvvetli olduğundan onun Hatâ'î'nin eserini görmüş olması pek mümkün değildir. Bu yüzden Hatâ'î'nin Fethî'nin eserini görüp ondan etkilendiği sonucuna varabiliriz. Hatâ'î gibi Azerbaycan edebiyatında önemli yeri olan bir şairin Fethî'nin eserinden etkilenmiş olması Fethî'nin kendi döneminden sonra dahi çokça tanındığını göstermektedir.

2. EDEBÎ BİR TÜR OLARAK DEH-NÂME VE FETHÎ'NİN *DEH-NÂME*'Sİ

İlk örneklerine Fars edebiyatında rastladığımız edebî bir tür olan deh-nâmelerin biçim ve içerik özelliklerini ve türün ortaya çıkmasında etkili olan metinleri tespit etmek için bu türe ait eserleri yakından incelemek büyük önem arz etmektedir. Bu bölümde ilk önce bu türdeki örnekler incelenerek elde edilen verilerle deh-nâmenin biçim ve içerik özellikleri ele alınacak, türün ortaya çıkmasında etkili olan metinler hakkında bilgiler verilerek çıkarımlarda bulunulacak ve Farsça ve Türkçe yazılmış deh-nâmeler tanıtılacaktır. Ardından Fethî'nin *Deh-nâme*'si değerlendirilerek bu eserin muhtevası ve dil özellikleri hakkında bilgiler verilecektir.

2.1. Edebî Bir Tür Olarak Deh-nâme

İsmini Farsça *deh* ve *nâme* kelimelerinin birleşiminden alan deh-nâmelerin temel hüviyetlerini tespit edebilmek için bu kelimelerin sözlük anlamına bakmamız gerekmektedir. *Deh* kelimesinin anlamı Mütercim Âsım'ın *Burhân-ı Kâtı'* isimli sözlüğünde şöyle ifade edilmektedir: "Peh vezninde. Meratib-i a'daddan on aded ismidir. Arabide aşere denir. Emr-i maruf ve nehy-i münker (iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma) manasına gelir."[31] Aynı sözlükte *nâme* kelimesi ise şu sözlerle tarif edilmektedir:

> Hâme vezninde. Nâm ile hâ-yı tahsisadan mürekkeptir. Mektup, ferman, buyrultu makulesi risaleye ıtlak olunur, unvanlarında veya ahirlerinde isim yazıldığı itibariyle. Kitap mevkiinde dahi istimal olunur; şeh-nâme, bâz-nâme gibi. Seylâb (sel suyu) manasınadır. Mahsus hatt-ı talike ıtlak olunur, ahkâm ve menaşir-i selatin o hatla tahrir olunduğu mülabesesiyle. Musannifin ahkâmdan muradı ahkâm-ı selatin-i İran'dır. Rakam tabir ederler. Pes bu itibara mebni hatt-ı divaniye de ıtlak olunur. Zira bizim padişahımızın ahkâmı hatt-ı merkumla tahrir olunur.[32]

Mütercim Âsım'ın bu tariflerini göz önünde bulundurarak *deh* kelimesinin "on" sayısı anlamı ile *nâme* kelimesinin "mektup ve risale" anlamlarını birleştirmek ilk aşamada deh-nâme türü için edebî açıdan anlamlara varmamıza yardımcı olacaktır. Böylece deh-nâme kelimesini Türkçe olarak "on mektup" veya "on risale" olarak ifade edebiliriz. Deh-nâme türüne dâhil edebileceğimiz eserlerin özelliklerine baktığımızda bu iki ifadeyi de karşılayan eserlerle karşılaşmak mümkündür. Örneğin; Hucendî'nin (ö.

---

31 Mütercim ʿ Āsım, *age.*, s.157.
32 *Age.*, s. 540.

829/1425?) *Letâfet-nâme*'si[33] deh-nâme türünde yazılmıştır ve "on mektup"tan oluşmaktadır. Bunun yanında Fahre'd-dîn-i İrâkî'nin (ö. 688/1289) *Deh-fasl* ismiyle de anılan *Uşşâk-nâme*'si[34] aşk, âşık ve maşuk hakkında bilgiler içeren "on risale"den oluşmaktadır.

Türün isminden yola çıkarak vardığımız anlamın tamamlanabilmesi için deh-nâme türünde yazılmış eserlerin muhtevalarına da bakmamız gerekmektedir. Bu türde yazılmış eserlerin tümü aşk konuludur. Mektuplar âşık ve maşuk tarafından yazılmıştır. Aşkın zorluğunu, âşığın yaşadığı ızdırapları, ayrılık acısını, kavuşma isteğini, buna karşılık maşuğun acımasızlığını ve âşığı hor görmesini konu edinmişlerdir. Ayrıca bazı deh-nâmelerde maşuk tüm acımasızlığına rağmen eserin sonunda âşığı kabul eder, yaptığı azarlamalarının sebebinin âşığı imtihan etmek olduğunu söyler ve eser vuslatla sona erer. Bu son deh-nâmelerin, büyük çoğunlukla kavuşmanın imkânsızlığı ile biten diğer edebi türlerden, ayırıcı özelliğidir. Risaleler ise aşk, âşık ve maşukluk konularını ele almaktadır. Bu açıdan da baktığımızda yaptığımız adlandırmayı "on aşk mektubu" ve "on aşk risalesi" olarak genişletmek daha doğru olacaktır. Nitekim deh-nâmeler ile ilgili birçok çalışması bulunan Tourkhan Gandjei de deh-nâmeler hakkında genel bir değerlendirme yaptığı ve bu türden eserlere örnekler verdiği "Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme "On Aşk Mektubu" adlı makalesinde deh-nâme türünü "ten love-letters"(on aşk mektubu)[35] olarak isimlendirmiştir. Ancak bu adlandırmayı yaparken "bir mesele veya ilim ve fenne dair muhtasar telif "[36]ler olan "risale"ler ile yazılmış deh-nâmeleri göz önünde bulundurmamıştır.

Deh-nâme türünde yazılmış eserlere deh-fasl, deh-bâb, rûhu'l-âşıkîn ve ravzatu'l-âşıkîn başlıkları da verilmektedir.[37] Mesnevî biçiminde ve çoğunlukla aruzun hezec bahrinde yazılan bu eserler, büyük ölçüde mesnevî tertibine uygun bir biçimde tertip edilirler.[38] Deh-nâmelerin mukaddime bölümü tevhid, münacat, na't, medhiye, sebeb-i telif gibi alt bölümlerden oluşur.[39] Asıl konunun işlendiği bölüm ise on mektup veya on

---

33 Eser ilk önce makale daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır: Üzeyir Aslan, "Ḫucendî'nin Letâfetnâme'si", *Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Senglah'a Türkçe Doğumunun 60. yılında Mustafa S. Kaçalin Armağanı*, ed. Mehmet Ölmez, Tülay Çulha, Kübra Özçetin, Kesit Yayınları, İstanbul, (2017), s. 113-160.; Ḫucendî, *Leṭâfet-nâme*, haz. Üzeyir Aslan, *Hucendî (öl. 829/1425?) Letâfet-nâme -On Aşk Mektubu-*, Sonçağ Akademi Yayıncılık, Ankara 2020.;

34 Eser basılmıştır: Faḫre'd-dîn-i ʿİrâḳî, *ʿUşşâḳ-nâme*, çev. Gökhan Çetinkaya, *Fahreddin-i İrakî, Âşıklar kitabı Uşşâknâme*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2016.

35 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 167.

36 Şemse'd-dîn Sāmî, *age.*, s. 1007.

37 Mehmet Vanlıoğlu, "Dehnâme", s. 106.

38 *Age.*

39 *Age.*

risale ve hâtime bölümlerinden oluşmaktadır. Bunun yanında çoğunlukla her mektup veya risale, gazel ya da müfredlerle bitirilmektedir ve bu gazel ve müfredler, sonunda bulundukları mektup ve risalelerle uyumlu olacak bir muhtevada kaleme alınmaktadırlar. Ayrıca mektuplardan oluşan deh-nâmelerde mektuplar, sabâ rüzgârı, ay, güneş ve ayna gibi haberciler aracılığı ile gönderilmektedir.

Prof. Dr. Üzeyir Aslan, Hucendî'nin Letâfet-nâme isimli deh-nâmesini neşrettiği ve dil içi çevirisini yaptığı kitabının, metinden önce yer alan, deh-nâmeler ve Letâfet-nâme ile ilgili incelemelerde bulunduğu kısmında, deh-nâmeleri üç farklı biçime ayırmaktadır ve bu üç biçimin özelliklerini özetlemektedir:

> Deh-nâmeler üç farklı biçimde düzenlenmektedir: 1- yalnız âşıktan maşuğa hitaben yazılmış mektuplar biçiminde düzenlenmiş olanlar. Bunlarda âşığın durumu, aşkın verdiği ızdırap, hasret, kavuşma isteği vb. anlatılır. Mektupların sonunda gazellere yer verilir. Saba rüzgârı âşık ile sevgili arasında haberci olur.[40] 2- karşılıklı konuşma (âşıktan maşuğa hitap, maşuktan âşığa cevap) biçiminde düzenlenmiş olanlar. Bunlarda âşık ile maşuğun hâlleri, birbirlerine olan aşkları, aşk acısı gibi durumlar anlatılır. Mektuplar gazellerle ve müfredlerle süslenir. Âşık ile maşuk arasında rüzgâr, güneş, ayna gibi sembolik habercilere yer verilir. Sevgilinin acımasızlığı üzerinde duran âşık, ısrarlı yalvarmaları neticesinde maşuğu yumuşatır ve sonunda vuslata erer.[41] 3- aşk, âşık ve maşuk konularını tasavvufî açıdan on fasılda (bölüm) ele alanlar. Böyle eserlerde gazeller ve birtakım tasavvufî hikâyelerin anlatıldığı mesnevilere yer verilir.[42] (…)[43]

Gandjei ise "Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme "On Aşk Mektubu" adlı makalesinde adı geçen deh-nâmeleri ('İmâd Fakîh'in organik bir bütünlüğünün olmadığını söylediği *Deh-nâme*'si hariç) yukarıda gördüğümüz ilk iki biçimi esas alarak gruplara ayırmaktadır.[44] Gandjei tarafından deh-nâme biçimi olarak görülmeyen, aşk ile ilgili konuları on bölümde ele alıp ve bunun yanında da deh-nâmelerin tüm biçimsel özelliklerini bünyelerinde barındıran eserler için Aslan'ın üçüncü biçim açmış olması anlamlı ve doğru bir adımdır. Çünkü deh-nâmelerin sadece mektuplardan oluştuğunu düşünmek *nâme* kelimesinin sadece mektup anlamına sıkıştırmak demektir bu da türün eksik bir biçimde değerlendirilmesine neden olmaktadır.

---

40 Hârizmî'nin *Mahabbet-nâme'si* ve Hucendî'nin *Letâfet-nâme*'si Türk edebiyatında bu biçimde yazılmış olan deh-nâmelere örnektir.

41 Yûsuf Emîrî'nin *Deh-nâme*'si ve Fethî'nin *Deh-nâme*'si bu biçimde yazılmış deh-nâme örnekleridir.

42 Fahre'd-dîn-i İrâkî'nin *Uşşâk-nâme*'si bu biçimde yazılmıştır.

43 Ḫucendī, *age.*, s. 15-16.

44 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 172.

Deh-nâme türünün köklerini türün biçim ve içerik özelliklerini tespit ettikten sonra aramak en doğru sonuca ulaşabilmek için daha uygun olacaktır. Mehmet Vanlıoğlu, *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde yazmış olduğu "Dehnâme" maddesinde, deh-nâmelerin ortaya çıkışında XI. yüzyılda yaşamış olan İranlı şair "Fahre'd-în Es'ad-i Gurgânî'nin (ö. 446/1054 [?]) *Vîs u Râmîn*'inin[45] veya Fahre'd-în-i İrâkî'nin *Deh-fasl* da denilen *Uşşâk-nâme*'sinin etkisi olduğu ileri sürülmüştür."[46] demektedir. Gandjei ise yukarıda sözünü ettiğimiz makalesinde türün ortaya çıkışında *Vîs u Râmîn*'nin etkisini vurgularken aynı zamanda Nizâmî-yi Gencevî'nin (ö. 606/1209) *Husrev u Şîrîn*'inin de etkisinin olduğunu söyler.[47]

Gandjei, *Vîs u Râmîn*'e kaynaklık eden hikâyenin İslamiyet öncesi döneme ait olması nedeniyle eserin İslam dini ile bağdaşmayan konulara (aile içinde aşk ve kardeşle evlenme gibi)[48] sahip olmasının Farslara tiksindirici geldiğini, bu yüzden Fars edebiyatında devamlı bir etkisinin olmadığını belirtmiştir ve bunun yerine artistik gücü sayesinde herkeslerce kabul gören ve birçok naziresi yazılan Nizâmî-yi Gencevî'nin *Husrev u Şîrîn*'inin yayıldığını ve *Vîs u Râmîn*'in zamanla unutulduğunu söylemektedir.[49] Ancak bu durum yine de *Vîs u Râmîn*'in deh-nâme türü üzerindeki etkisini yok saymamıza neden olamaz.[50] Çünkü eserin muhteva ve yapı özellikleri deh-nâmeler ile birçok benzerlik taşımaktadır.

Vîs u Râmîn de tıpkı deh-nâmeler gibi aruzun hezec bahriyle yazılmıştır ve konusu aşktır. Bunun yanında Vîs Râmîn'e olan aşkını, deh-nâmelerin yukarıda sözünü ettiğimiz ilk biçimindeki gibi, Râmîn'e on tane mektup yazarak anlatır. Deh-nâmelerin ikinci biçimindeki karşılıklı mektuplaşmanın yerini de burada Vîs ve Râmîn'in karşılıklı konuşmaları alır diyebiliriz. Son olarak ise; *Vîs u Râmîn*, deh-nâmelerin ikinci biçiminde de gördüğümüz ve bu türün ayırıcı bir özelliği olan, âşık ile sevgilinin vuslata ermesi ile biter. Tüm bu benzerlikler, elimizde bulunan deh-nâme örneklerinden çok daha önce kaleme alınmış olması sebebiyle *Vîs u Râmîn*'in deh-nâmelere kaynaklık ettiğini kanıtlar niteliktedir.

---

45 Eser basılmıştır: Esʿad-i Gurgānī, *Vīs u Rāmīn*, çev. Mehmet Kanar, *Fahreddin Es'ad-ı Gorgânî, Vîs ile Râmîn*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

46 Mehmet Vanlıoğlu, *age.*, s. 106.

47 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 169.

48 Vîs u Râmîn mesnevileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sadettin Eğri, "Vîs ü Râmîn Mesnevilerinde Kahramanların Özellikleri ve Aşk Anlayışları", *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S. 12 (2001), s. 95-109.

49 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 168.

50 Ḫucendī, *age.*, s. 15.

Edebî zenginlikleri ile *Vîs u Râmîn*'i adeta gölgede bırakan Nizâmî-yi Gencevî'nin *Husrev u Şîrîn*'inin de deh-nâme türünün ortaya çıkmasında etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu eser incelendiğinde eserde on fasla ayrılmış karşılıklı konuşmalardan oluşan bir bölümün olduğu hemen göze çarpacaktır. Bu açıdan bakıldığında eser hem *Vîs u Râmîn*'ne hem de deh-nâme türüne benzemektedir. Bu benzerliği Gandjei şöyle ifade etmektedir:

> Biz her iki örnekte de sevgiliyi terasta ayakta durur ve âşığı sarayın kapalı kapısında içeri girme müsaadesi reddedilmiş buluruz. *Vîs u Râmîn*'de 594 mısralık mükâleme (karşılıklı konuşma) 15 fasılda tertip edilmişken, *Husrev u Şîrîn* (556 mısra) düzenli bir şekilde 10 fasıla ayrılmıştır. (…) [B]ana öyle geliyor ki Nizâmî kendi bölümünde, *Vîs u Râmîn*'in içinde Vîs'in mutlak bir umutsuzluk içinde Râmîn'e hitap ettiği on ateşli aşk mektubu dizisinin bulunduğu bölümden etkilenmiştir. 14. ve 15. yüzyıllarda Fars ve Türk edebiyatlarında büyüyüp gelişen bir edebî eserin yaratılışını kesinlikle her ne kadar silik de olsa Vîs'in on mektubu (deh-nâme) ve *Husrev u Şîrîn* diyaloğu (on bölümde tertip edilmiş) arasındaki bu zincirde olduğunu görme eğilimindeyim.[51]

Vîs u Râmîn ve *Husrev u Şîrîn*'den başka deh-nâmelerin ortaya çıkmasında etkisi olduğu söylenen bir diğer eser de Fahre'd-dîn-i İrâkî'nin *Uşşâk-nâme (Deh-fasl)* isimli eseridir. Nurettin Bayburtlugil, İrâkî'nin *Istılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf* adlı eserini tanıtan makalesinde 1065 beyitlik *Uşşâk-nâme*'nin on mesnevî ve on gazelden müteşekkil olduğunu, *Deh-nâme* adıyla da anıldığını ve bu eserden sonra Fars edebiyatında deh-nâme yazmanın gelenek hâline geldiğini ifade etmektedir.[52] *Uşşâk-nâme*'nin deh-nâme olarak ele alınmasında on mesnevî ve on gazelden oluşmasının yanında her faslın konusunun aşk, âşık ve maşuk hakkında olması da etkili olmuştur. On faslın konularını Aslan şöyle sıralamıştır:

> *Uşşâk-nâme*, on fasıldır: Âşıkların vasfı hakkında, âşığın ve maşuğun durumu hakkında, âşıkların sıfatları hakkında, aşkın beyanı hakkında, aşka düşen insanın kâmil olması hakkında, sevgilinin şevkinin beyanı hakkında, aşkın üstünlükleri hakkında, maşuk ile sohbet hakkında, aşkın hakikatinin beyanı hakkında ve kitabın sonu.[53]

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere eser deh-nâmelerin yukarıda saydığımız ilk iki biçimine değil, üçüncü biçimine örnek teşkil etmektedir ve mektuplardan değil aşk ile ilgili

---

51 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 168-169.
52 Nurettin Bayburtlugil, *age.*, s. 345-346.
53 Ḫucendī, *age.*, s. 14.

risalelerden oluşmaktadır ve bu özellikleri ile daha sonra aynı biçimde yazılmış olan deh-nâmelere bir örneklik teşkil etmiş olması kaçınılmaz bir gerçektir.

Edebî bir tür olan deh-nâmelerin ortaya çıkışında yukarıda sözünü ettiğimiz metinlerden başka metinlerin de etki etmiş olması son derece muhtemeldir. Mektup türünün Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki kökenleri detaylı bir şekilde incelendiğinde ve aşk, âşık ve maşuk konuları etrafında gelişen daha önce yayımlanmamış metinler araştırmacılar tarafından ortaya çıkarıldığında deh-nâmelere kaynaklık etmiş başka eserlerle de karşılaşılması şaşırtıcı olmayacaktır.[54]

[54] Ḫucendī, *age.*, s. 15.

2.2. Deh-nâme Türünde Yazılmış Eserler

Ayak seslerini XI. yüzyılda Fahre'd-în Es'ad-i Gurgânî'nin (ö. 446/1054?) *Vîs u Râmîn*'i ile duyduğumuz deh-nâme türünün tespit edilebilen örneklerini göz önünde bulundurduğumuzda, son olarak XVI. yüzyılda bu türde eser verildiği bilgisine ulaşmaktayız. Örneklerinin çokluğundan dolayı Fars edebiyatında XIV. ve XV. yüzyılllarda revaç bulmuş olduğu sonucuna varılan deh-nâmelerin, Türk edebiyatındaki ilk örneği XIV. yüzyılda yazılmış olan Hârizmî'nin *Mahabbet-nâme*'sidir. Deh-nâme türü Türk edebiyatında da XIV. ve XV. yüzyıllarda ravaç bulmuştur. Ancak XVI. yüzyıldan sonra gözden düşmüş ve artık bu türde eser verilmez olmuştur. Bu bölümde deh-nâme türünde yazıldığını tespit ettiğimiz Farsça ve Türkçe eserler tanıtılacaktır.

2.2.1. Farsça Yazılmış Deh-nâmeler

İlk örneklerine Fars edebiyatında rastladığımız deh-nâme türünde yazılmış eserlerle yine en çok Fars edebiyatında karşılaşmaktayız. Özellikle XIV ve XV. yüzyıllarda birçok şairin bu türde eserler vermiş olması deh-nâme türünün bu yüzyıllarda en parlak dönemini yaşadığını kanıtlar niteliktedir.

Şimdilik tespit edilebilen Farsça deh-nâme örnekleri aşağıda sıralanmıştır.

2.2.1.1. Ḥakīm Senā'ī (ö. 525/ 1131?), *'İşḳ-nāme*

Aşkın felsefî ve tasavvufî açıdan ele alındığı mesnevî 576 beyitten oluşmaktadır. Şair mesnevinin ilk bölümünde İbn-i Sînâ'nın *Risâle fi'l-'ışk* adlı eserinden esinlenmiş, eserin sonunda ise konu tasavvuf ve ruh bilimi açısından ele alınmıştır.[55]

2.2.1.2. Faḫre'd-dīn-i 'İrāḳī (ö. 688/1289), *'Uşşāḳ-nāme* (*Deh-Faṣl*)

Şairin aşkla ilgili düşüncelerini yansıtan eser aruzun hafîf bahrinde kaleme alınmış ve vezir Şemseddîn-i Cuveynî'ye ithaf edilmiştir.[56] On mesnevî ve on gazelden oluşan eser 1065 beyitten müteşekkil olup bu eserden sonra deh-nâme yazmanın gelenek hâline geldiği[57]ve ondan sonra kaleme alınan deh-nâme türündeki eserlere kaynaklık ettiği ileri sürülmüştür.[58]

---

55 Saime İnal Savi, "Senâî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVI, (2009), s. 503.
56 Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irâkî, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, (1995), s. 85.
57 Nurettin Bayburtlugil, *age.*, s. 345-346.
58 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1987, s. 22.

2.2.1.3. Naḳīb-i Şīrāzī (ö. 701/1302), *Deh-bāb*

Aruzun remel bahrinde yazılmış olan eser şairin devlet adamı ve sanat erbabı ile ilgili çeşitli konulardaki görüşlerini içermektedir.[59]

2.2.1.4. Humām-i Tebrīzī (ö. 713/1314), *Ṣoḥbet-nāme*

Aruzun hezec bahriyle yazılmış olan mesnevî 383 beyitten oluşmaktadır.[60] Âşık ve maşuk ile ilgili bölümlerin konuları eserde şöyle sıralanmıştır: "Maşuğun övgüsü, mahbubun vasfı, maşuğun gayreti, mahbubun firakı ve zamandan şikâyet etmesi, maşuğa yalvarma, mesnevî (maşuğun visal şükrü), aşığın maşuğa yalvarması."[61] Eser Hâce Şerefüddîn Hârun adına nazmedilmiştir.[62]

2.2.1.5. Ḫᵛāce Fażlu'llāh bin Naṣūḥ-i Şīrāzī (ö. 793/1390-91), *Maḥabbet-nāme* (t. 788/1386-87)[63]

Âşık ve maşuğun hâllerini konu edinen eser aruzun hezec bahriyle kaleme alınmıştır.[64] Metinde âşık ve maşuğun ulaklarla sohbetinin ardından bu ikisi arasındaki mektuplaşma yer almaktadır.[65] Dilek Naile Sakarya İbn Nasûh'un *Mahabbet-nâme*'sini neşrettiği ve eser üzerine inceleme yaptığı yüksek lisans tezinde İbn Nasuh'un bu eserinde tasavvufî aşka nasıl ulaştığını ve bundan duyduğu mutluluğu anlattığını ifade eder.[66]

2.2.1.6. Evḥadu'd-dīn-i Meraġī (ö. 739/1338), *Manṭiḳu'l-ʿUṣṣāḳ* (*Deh-nāme*)

Yaklaşık 600 beyitten oluşan ve tasavvufî bir mesnevî olan bu eser 706/1307'de Fahre'd-dîn-i 'İrâkî'nin aynı adlı eserine naziredir ve Nasîreddîn-i Tûsî'nin torunu Vecîheddîn Yûsuf'un isteği üzerine, aynı zamanda da ona ithaf edilerek, yazılmıştır.[67] Âşık ile maşuk arasındaki habercinin rüzgâr olduğu eser altı tanesi âşıktan maşuğa, dört tanesi de maşuktan âşığa olmak üzere on mektuptan oluşmaktadır ve eser maşuğun âşığın hâlini anlayarak onu kabul etmesi ile sona erer.[68]

---

59 *Age.*, s. 12.
60 Çetin Kaska, "Hümâm-ı Tebrîzî, Dîvânı ve Memduhları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, (2019), s. 50.
61 *Age.*
62 Alıntılayan Çetin Kaska, *age.*, s, 50-51.
63 Dilek Naile Sakarya, *İbn Nasûh'un Muhabbet-nâme'si (Metin-İnceleme)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 36.
64 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 17.
65 Dilek Naile Sakarya, *age.*, s. 40.
66 *Age.*
67 A. Naci Tokmak, "Evhadüddîn-i Merâgî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, (1995), s. 520.
68 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 16.

2.2.1.7. Ḥuseynī Sādāt el-Ġūrī el Herevī (ö. 729/1329'dan sonra), *Sī-nāme*

Eser otuz tasavvufî aşk mektubundan oluşmaktadır.[69]

2.2.1.8. Rukne'd-dīn-i Sāyin (XIV. yüzyıl). *Tuḥfetu'l 'Uşşāḳ* (t. 751/1350)

Aruzun hezec bahriyle yazılan ve 500 beyitten oluşan eserin konusu şairin hayal âleminde sahip olduğu maşukla olan aşkı, sırrı ve niyazlarıdır.[70]

2.2.1.9. 'Ubeyd-i Zākānī (ö. 772/1370), *'Uşşāḳ-nāme* (t. 751/1351)

Fars edebiyatında hicviyeleri ve mizahî üsluptaki eserleri ile tanınan Zâkânî 734 beyitten oluşan bu mesnevîsinde sürekli âşık olan gönlünden şikâyet eder ve âşık ve maşuğun yaşadıkları hâlleri anlatır.[71] Zâkânî, Cemâle'd-dîn Ebû İshak'ın himayesindeyken yazdığı bu eseri yine Ebû İshak'a ithaf etmiştir.[72] Hezec bahrinde yazılan eserin iki haftada söylendiği ifade edilir.[73]

2.2.1.10. Şāh Şucā' (ö. 784/1382), *Rūḥu'l 'Āşıḳīn*

Hezec bahrinde yazılmış olan bu eser Farsça mensur bir önsözle başlar.[74] Âşık ve maşuk arasındaki mektuplaşmada aracı olarak rüzgâr kullanılmıştır ve on mektuptan oluşan eserde beş mektup âşıktan maşuğa, beş mektup da maşuktan âşığa gönderilmiştir.[75]

2.2.1.11. 'İmāde'd-dīn Faḳīh-i Kirmānī (ö. 773/1371), *Deh-nāme*

Eser Kirmânî'nin Şâh Şuca'a, dönemin şeyhlerine ve dostlarından bir kısmına yazdığı mektuplardan oluşmaktadır.[76] 752 beyitten oluşan deh-nâmede aracı rüzgârdır.[77] Eserin 766/1364'den önce tertip edildiği söylenmektedir ve eser dönemin hükümdarı olan Şâh Şucâ'a ithaf edilmiştir.[78]

---

69 K. A. Nizami, "Hüseynî Sâdât el-Gurî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIX, (1999), s. 24.
70 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 21.
71 Hasan Çiftçi, "Ubeyd-i Zâkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XLII, (2012), s. 16.
72 *Age.*
73 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 23.
74 *Age.*, s. 20.
75 *Age.*
76 *Age.*, s. 12; Tahsin Yazıcı, "İmâd-i Fakîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, (2000), s. 169.
77 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 12.
78 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 169.

2.2.1.12. İbn ʿİmād-i Ḫorasānī (XIV. yüzyıl), *Ravżatu'l-Muḥibbīn* (t. 794/1391)

Aruzun hezec bahrinde yazılan mesnevî 760 beyitten oluşmaktadır.[79] Haberci olarak rüzgârın kullanıldığı eserdeki on mektuptan beşi âşıktan maşuğa, beşi de maşuktan aşığa gönderilmiştir.[80]

2.2.1.13. Şerefe'd-dīn-i Rāmī (795/1393?), *Deh-faṣl*

Sultan Üveys Celâyirî'ye ithaf edilmiş[81] olan eser aruzun remel bahrinde kaleme alınmıştır.[82]

2.2.1.14. Şeyḫ Ḥarīrī, *Maḥbūbu'l-Ḳulūb* (t. 800/1397)

1000 beyitten oluşan eser 784-821 (1382-1418) yılları arasında hüküm sürmüş olan Şirvânşâhı Şâh İbrâhîm'e ithaf edilmiştir.[83] Ayrıca her biri gazellerle, mesnevîlerle ve hikâyelerle süslenmiş on aşk mektubundan oluşan eserde, diğer deh-nâmelerden farklı olarak, her mektup için başka bir haberci bulundurulur ve bu haberciler rüzgâr, su, kelebek/pervane, mum, bülbül, gül, ayna, tarak, ay ve güneştir.[84]

2.2.1.15. Şemse'd-dīn-i Kātibī (ö. 839/1435), *Deh-bāb* [85]

Tevhid, na't, öğüt ve nasihat, eserin telif sebebi, övme ve sözün mertebesi gibi konuları ihtiva eden mukaddime, aşk, tasavvuf ve ahlaka dair konuların işlendiği on bâb, oğluna nasihat ettiği bölüm ve meşhur şairlerden de bahsettiği hatime bölümlerinden oluşan eserde her bâbın ardından bâbın konusu ile ilgili hikâyelere yer verilir.[86]

2.2.1.16. Fettāḥ-i Nişābūrī (ö. 852/1448), *Deh-nāme*

Böyle bir eserin olduğu bilinse de herhangi bir nüshasına henüz ulaşılamamıştır.[87]

---

79 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 18.
80 *Age.*, s. 19.
81 Adnan Karaismailoğlu, "Râmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, (2007), s. 449.
82 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 12.
83 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 170; Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 14.
84 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 170; Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 14.
85 Şairin ayrıca otuz tasavvufî mektuptan oluşan *Sî-Nâme* adlı bir eseri de vardır. Eserin bir diğer adı da *Muhibb u Mahbûb*'dur, bkz. Mehmet Vanlıoğlu, "Kâtibî, Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXV, (2022), s. 42.
86 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 38.
87 *Age.*, s. 24; Güller Nuhoğlu, "Fettâhî Nîşâbûrî ve Hüsn ü Dil Tercümesi", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 17, (2010), s. 71.

2.2.1.17. ʿĀrif-i Herevī (ö. 853/1449), *Deh-nāme*

Şahrûh b. Timur döneminin meşhur şairlerinden olan Herevî'nin Hâce Pir Ahmed bin İshâk'a ithaf ettiği eseridir.[88]

2.2.1.18. ʿAzīz-i Buḫārī (XV. yüzyıl), *Ravżatu'l-ʿĀşiḳīn*

Âşık ve maşuğun haberleşmesini ve hâllerini anlatan ve 1000 beyitten oluşan bu eser; Mirza Baysungur adına aruzun hafif bahrinde yazılmıştır.[89]

2.2.1.19. ʿAyşī-yi Şīrāzī (XV. yüzyıl), *ʿİşret-nāme*

Aruzun hezec bahrinde yazılan bu deh-nâme Sultan Halîl bin Miratşâh bin Timur'a ithaf edilmiştir.[90] Şair bu eserde diğer deh-nâmelerde gördüğümüz habercilerden farklı olarak musikî aletlerini haberci olarak kullanmıştır.[91]

2.2.2. Türkçe Yazılmış Deh-nâmeler

Deh-nâme türü Fars edebiyatında ortaya çıkmış olmasına rağmen Türk edebiyatında da ün kazanmıştır ve şairler tarafından bu türde Türkçe eserler verilmiştir. Türk edebiyatında yazılmış ilk deh-nâme, XIV. yüzyılda telif edilmiş olan Hârizmî'nin *Mahabbet-nâme*'sidir. Bu eserin ünü sadece yazıldığı bölgede kalmamış birçok Türk memleketine yayılmıştır ve esere nazireler yazılmıştır. Deh-nâmelerin Türk edebiyatında yayılması da büyük ölçüde bu eser sayesinde olmuştur. Örneğin; edebiyatımızda deh-nâme türünde yazılmış bir diğer önemli eser olan Hucendî'nin *Letâfet-nâme*'si de *Mahabbet-nâme*'ye yazılmış bir naziredir. Bu eser XV. yüzyılda telif edilmiştir.

Deh-nâme türü Türk edebiyatında da Fars edebiyatıyla paralel bir şekilde, XIV. ve XV. yüzyıllarda revaç bulmuştur. Yûsuf Emîrî'nin *Deh-nâme*'si, Seydî Ahmed Mirzâ'nın *Taaşşuk-nâme*'si XV. yüzyılda nazmedilmiştir. Çalışmamızın konusu olan Fethî'nin *Deh-nâme*'sinin de XV. yüzyılın ilk yarısında yazıldığını tahmin etmekteyiz. Türk edebiyatında bu türde yazılmış ve ulaşılabilmiş son örnek ise XVI. yüzyılın başlarında telif edildiğini tahmin ettiğimiz Şah İsmâil Hatâ'î'nin *Deh-nâme*'sidir ve elimizde bu türde yazılmış başka bir eser bulunmamaktadır. Bu durum türün bu yüzyıldan sonra gözden düştüğünü kanıtlar niteliktedir.

---

88 Alıntılayan Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 24.
89 *Age.*, s. 18.
90 *Age.*, s. 24.
91 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 171.

Şimdiye kadar tespit edilebilen Türkçe deh-nâmeler aşağıda sıralanmıştır.

2.2.2.1. Ḫʷārizmī, *Maḥabbet-nāme* (t. 754/1353)

734 beyitten oluşan ve aruzun hezec bahrinde yazılan deh-nâme Altın-ordu hükümdarının Sıgnak bölgesi valisi olan Muhammed Hoca Beg adına nazmedilmiştir.[92] Başlangıçta on mektup olarak planlanan esere sonradan bir mektup daha ilave edilmiştir ve bu mektuplardan üç tanesi (4, 8 ve 11. mektuplar) Farsça'dır.[93]

2.2.2.2. Ḫucendī (ö. 829/1425?), *Leṭāfet-nāme*

Harizmî'nin *Mahabbet-nâme* adlı eserine nazire olarak yazılmış olan[94] eser 343 beyitten oluşmaktadır.[95] Aruzun hezec bahrinde yazılmış olup Mahmûd Tarhan'a sunulmuştur.[96] Mukaddime bölümünde bulunan tevhid, na't sebeb-i nazm ve Mahmûd Tarhan medhiyesinden sonra eserin asıl bölümü olan on mektup başlamaktadır, bu mektupların, dördüncü mektup hariç (dördüncü mektup sabâ rüzgârına hitaben yazılmıştır), tümü sevgiliye hitaben yazılmıştır, eserin sonunda ise Hâtime bölümü yer almaktadır.[97]

2.2.2.3. Yūsuf-ı Emīrī, *Deh-nāme* (t. 833/1429)

Aruzun hezec bahrinde yazılan ve 906 beyitten oluşan eser Baysungur Mirza'ya ithaf edilmiştir.[98] Mukaddimede [Tevhid], na't, Sultan Baysungur'a övgü, kitabın yazılış sebebi bölümleri bulunan eser beşi âşıktan maşuğa, beşi de maşuktan aşığa gönderilen mektuplardan ve hatime bölümünden oluşmaktadır.[99] Eserin konusu şöyledir: "Şair, bir arkadaşının evindeki bir ziyafet sırasında zarif birisiyle karşılaşır ve ona âşık olur. Bundan sonra rüzgârın vasıtasıyla on mektubun değişimi başlar. Sevgili sonunda, aşığın ricalarını kabul eder ve buluşma âşığın evinde gerçekleşir."[100]

---

92 *Age.*
93 *Age.*
94 Ḫucendī, *age.*, s. 18, 22, 26.
95 *Age.*, s. 26.
96 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 171; Ḫucendī, *age.*, s. 19, 26.
97 Ḫucendī, *age.*, s. 19-21, 26.
98 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 172; Yūsuf Emīrī, *Deh-nāme*, haz. Kâzım Köktekin, *Yûsuf Emirî, Dehnâme (İnceleme-Metin- Dizin- Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 21.
99 Yūsuf Emīrī, *Deh-nāme*, s. 19.
100 Tourkhan Gandjei, *age.*, s. 172.

2.2.2.4. Seyyid/Seydî Aḥmed Mîrzā, *Taʿaşşuḳ-nāme* (t. 840/1436)[101]

320 beyitlik[102] eser; giriş, münacat, na't, dört halifeye duyulan sevgi, kitap sebebi ve İslam padişahının medhi konularını içeren mukaddimeden, on mektuptan, hâtimeden ve inayet isteği ve bitiriliş tarihinin verildiği beyitlerden oluşur.[103] Mektupların her birinin sonunda bir gazel ve birisi hariç (onuncu mektup) sözün hülasası denilen bir bölüm bulunur.[104] Üçüncü mektup dışında mektupların tümü âşığın ağzından sevgiliye yazılmıştır. Üçüncü mektup ise mektupları taşıyan haberciye hitaben yazılmıştır.[105]

2.2.2.5. Fetḥî (XV. yüzyıl?), *Deh-nāme* (t. XV. yüzyıl?)

Çalışmanın ana konusu olduğundan ve ileride detaylı bir şekilde ele alınacağından dolayı esere bu bölümde değinilmemiştir.

2.2.2.6. Şāh İsmāʿîl-i Ḫaṭā'î (ö. 930/1524), *Deh-nāme*[106]

Azerbaycan Türkçesi ile kaleme alınmış ilk mesnevîlerden olan *Deh-nâme* 1505 beyitten oluşur.[107] Şairin yer yer gazel ve murabba nazım şekliyle yazdığı şiirlere de yer verdiği aruzun hezec bahrinde yazılan eser, yedi beyitlik bir mesnevî, tevhid, münacat, na't ve Hz. Ali hakkındaki methiyelerin de bulunduğu bir mukaddimeden, aşk, âşık ve maşuğun hâllerinin anlatıldığı bölümlerden ve on mektuptan oluşur.[108]

2.2.2.7. Mevlānā Niyāzî (Kânûnî Sultan Süleymân [ö. 974/1566] devri şairi), *Deh-nāme* (?)

Niyâzî'nin böyle bir eserinin olabileceğine Prof. Dr. Üzeyir Aslan, Hucendî'nin Letâfet-nâme adlı eserinin neşrini yaptığı kitabında değinmiş ve delil olarak Sehî Bey'in *Heşt-Behişt* adlı tezkiresinde bulunan "Mevlânâ Niyâzî" maddesini göstermiştir.[109] Sehî Bey tezkirede, Niyâzî'nin şiirlerini, Ali Şîr-i Nevâyî üslubunda ve Çağatay Türkçesi ile

---

101 Eser hakkında bir yüksek lisans tezi vardır: Selim Sırrı Kuru, *Bir Deh-nāme Örneği Olarak Taʿaşşuḳ-nāme ve Eserdeki Ki'li Yantümceler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.; Eser basılmıştır: Seyyid Aḥmed Mîrzā, *Taʿaşşuḳ-nāme*, haz. Kâzım Köktekin, *Seyyid Ahmed Mirza, Taaşşuknâme (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2000.

102 Selim Sırrı Kuru, *age*., s. 23.

103 *Age.*, s. 24-26.

104 *Age.*, s. 27.

105 *Age.*

106 Eser basılmıştır: Şāh İsmāʿîl Ḫaṭā'î, *Külliyāt*, haz. Babek Cavanşir, Ekber N. Necef, *Şah İsmail Hatâ'î Külliyatı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

107 Adile Yılmaz Anıl, "Şah İsmâil", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. XXXVIII, (2010), s. 256.

108 Muhsin Macit, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, "Deh-nâme (Hatâyî)", http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/deh-name-hatayi [Erişim tarihi: 25.05.2023].

109 Ḫucendî, *age.*, s. 18.

yazdığını, mesnevî tarzında ve "nâme" şeklinde bazı beyitleri de olduğunu belirtmiştir.[110] Aslan, tezkirede verilen örnek beyitlere baktığında Sehî Bey'in "nâme" derken büyük bir ihtimalle deh-nâmeyi kastettiği kanısına varmıştır.[111]

[110] Sehī Beg, *Heşt Bihişt*, haz. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 229-230.

[111] Ḫucendī, *age.*, s. 18.

2.3. Fethî'nin *Deh-nâme*'si

Tezimize konu ettiğimiz ve Fethî'nin elimizde bulunan tek eseri olan *Deh-nâme*, tahminlerimize göre XV. yüzyılın ilk yarısında yazılmıştır ve XVI. yüzyılda son bulduğunu düşündüğümüz deh-nâme yazma geleneğinin Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış sayıca az örneklerinden birisidir. Bu nedenle deh-nâme türünün Azerbaycan sahasındaki durumunu gösterdiği için hem deh-nâme türü, hem de Türk edebiyatı açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bölümde ilk önce *Deh-nâme* detaylı bir şekilde tanıtılacak, mesnevînin özeti verilecek, ihtiva ettiği tarihî şahsiyetler hakkında bilgi verilecek ve son olarak da eserin dil özellikleri ortaya konulacaktır.

2.3.1. Bir Deh-nâme Örneği Olarak Fethî'nin *Deh-nâme*'si

Fethî'nin *Deh-nâme*'si 797 beyitten oluşmaktadır. Mesnevî nazım şeklinde, aruzun hezec bahrinin "mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün" kalıbıyla yazılmıştır. Fethî eserine *Deh-nâme* ismini vermiş ve bunu eserinde belirtmiştir:

ki deh-nāmem mėnüm şāh-nāme bolġay
egerçi ad-ıla deh-nāme bolġay (*Deh-nâme*, 122)
(Gerçi adı *Deh-nâme* olacaksa da benim deh-nâmem şeh-nâme olacak.)

gel imdi nāme üste ḫāme koyġıl
adın ol nāmenüŋ deh-nāme ḳılġıl (*Deh-nâme*, 182)
(Gel! Şimdi mektubun üstüne kalem koy! O mektubun adını *Deh-nâme* eyle!)

Bulunduğu mecmuanın 1^{b}-29^{b} varakları arasında yer alan eserin sondan büyük bir bölümü ve 9^{b}-10^{a} varakları arasında birkaç varağı eksik olduğundan dolayı eserin bu kısımlarındaki olay örgüsünü takip edemiyoruz ancak elimizde bulunan kısmının bölüm başlıklarına topluca bakmak eserin ana hatlarını görmemizde faydalı olacağından başlıklar aşağıda sıralanmıştır.[112]

Bölüm başlıklarının yanında, parantez içinde verilen sayılar, bölümlerin yer aldığı beyit numarası aralıklarıdır.

Giriş [Tevhîd] (1-38)

münācāt (39-58)

diger münācāt (59- 86)

---

[112] Mesnevînin başlıklar hâlindeki geniş özeti çalışmamızın "2.3.2. *Deh-nâme*'nin Özeti" başlıklı bölümünde verilmiştir.

neʿtü seyyidi ’l-mürselīn (87-116)

der-medḥ-i pādişāh (117-175)

veṣfü ’l-ḥāl (176-212)

der-veṣf-ı meʿşūḳ (213-231)

Arka arkaya üç adet “meşnevī” başlıklı bölüm[113] (232-265)

der-ṣifet-i ʿėşḳ ü āşüfte ḥāli (266-277)

ġezel (278-284)

Arka arkaya beş adet “meşnevī” başlıklı bölüm[114] (285-346)

der-ṣifet-ı ḥāl güyed (347-393)

nāme-yi evvel reften-i nāme-yi ʿāşiḳ be-meʿşūḳ (394-405)

ġezel (406-412)

meşnevī (413-451)

teşbīhāt (452-534)

ḫişm giriften-i meʿşūḳ (535-601)

dāden-i nāme be-refīḳ u firistāden be-nezd-i meʿşūḳ (602-643)

nāme-yi dovvom firistāden-i be-meʿşūḳ (644-653)

ġezel (654-660)

fī ’l-mübāliġe (661-749)

reften-i ʿāşiḳ pīş-i refīḳ-i bād-ı diğer (750-756)

meşnevī (757-785)

meşnevī nāme-yi sivvom (786-797)

Başlıklarından da anlaşılacağı üzere eser klasik mesnevî düzenine uygun bir biçimde bölümlere ayrılmıştır. Allah’ın birliğinin ve kudretinin anlatıldığı tevhîd

---

113 İkinci “meşnevī” başlıklı bölümün bulunduğu 9[b] varağından sonra eserin birkaç yaprağı kayıptır. Eser, 10[b] varağında bulunan, kafiye ve redif düzeninden ve şairin mahlasının bulunmasından dolayı bir gazelin son iki beyti olduğunu anladığımız, iki beyitle ve sonrasında gelen üçüncü “meşnevī” bölümüyle devam etmektedir.

114 Bu beş “meşnevī” başlıklı bölümün üçüncüsünün başlığı “ġezel” olsa da sonrasında bir gazel bulunmadığından ve bu bölümde mesnevînin olay örgüsü kopuşsuz devam ettiğinden dolayı bölüme aslında “meşnevī” başlığı verilmesi gerekirken yanlışlıkla “ġezel” başlığı verildiği anlaşılmıştır.

niteliğindeki giriş, Allah'a dua edilen iki münacat, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in övüldüğü na't ve padişaha övgü bölümleri ile esere mesnevî nazım şeklinin geleneği çerçevesi içinde bir başlangıç yapılmıştır. Daha sonra gelen "veṣfü 'l-ḥāl" bölümü eserin giriş bölümü ile ana konunun işlendiği bölüm arasında bir geçiş bölümü mahiyetindedir. Bu bölümde şair önce kendisini eseri yazmaya çağırır ve nasıl yazması gerektiğini söyledikten sonra kendisinin âşık olmadan önceki ve sonraki hâllerini anlatarak eserin ana konusuna giriş yapar.

Ana konunun işlendiği bölüm, çalışmamızın edebî bir tür olarak deh-nâmenin tanıtıldığı 2.1. numaralı bölümünde anlatılan deh-nâme türünün ikinci biçiminde kaleme alınmıştır.[115] Deh-nâmenin bu biçiminde âşık maşuğa çeşitli haberciler ile mektuplar gönderir ve maşuk da âşığa bu haberciler aracılığı ile cevap verir. Bu mektuplarda aşk, âşıklık ve maşukluk hâlleri ile ilgili durumlar anlatılır. Mektuplarda gazeller ve müfredlere de yer verilir. Başta acımasız olan ve âşığa yüz vermeyen maşuk mektuplaşmanın sonunda insafa gelir, âşığa karşı yumuşar ve âşığı kabul eder.

Eserin elimizde bulunan kısmını incelediğimizde Fethî'nin *Deh-nâme*'sinin de bu doğrultuda ilerlediğini görürüz. *Deh-nâme*'de maşuğun güzelliği, âşığın çektiği acılar ve âşığın gönlünün hâlleri anlatıldıktan sonra maşuğa "sabâ rüzgârı" habercisi ile bir adet gazelle de süslenmiş olan ilk mektup gönderilir. Mektubu okuyan maşuk çok sinirlenir, sabâ rüzgârını azarlar ve huzurundan kovar. Âşık bunun üzerine başka bir haberci olan "mektup" ile maşuğu ikna etmeye çalışır. Bir adet gazelle süslenmiş bir mektup daha yazar ve "mektup" habercisi ile onu gönderir. Maşuk yine hiddetlenir ve "mektup" habercisini kovar. Çok üzülen âşık pes etmez ve bir mektup daha gönderir. Bu sefer haberci âşığın gül renkli gözyaşıdır. Âşık, gözyaşına sevgiliye ulaştırmasını istediği sözleri söylerken eserin elimizde bulunan kısmı sona erer.

Elimizde bulunan bu bölümlerden yola çıkarak *Deh-nâme*'nin biçimini tespit ettiğimize göre eserin elimizde bulunmayan kısmında bu mektuplaşmanın, her mektupta başka bir haberci kullanılarak devam ettiğini ve eserin vuslat ile sona erdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca birinci ve ikinci mektupların tamamı elimizde olduğundan eserin elimizde bulunmayan kısmındaki mektupların yapısı hakkında fikir sahibi olabiliriz. İlk olarak, iki mektupta da bir gazel bulunması diğer mektuplarda da bir gazel bulunduğunun işaretidir. Bu gazeller mektupların genel konusu ile aynı doğrultuda yazılmıştır ve

---

115 bkz. "2.1. Edebî Bir Tür Olarak Deh-nâme", s. 13.

mektupları desteklerken aynı zamanda eserin edebî değerini arttıran ve tekdüzeliği kıran bir yapıya da sahiptir. Buradan diğer mektuplarda bulunan gazellerin de bu özellikler doğrultusunda yazılmış olduğu sonucuna varabiliriz. Bunun yanında âşık, ilk mektupta içinde bulunduğu perişan hâli "teşbīhāt" başlığı altında ve bölüm boyunca yaptığı benzetmelerle, ikinci mektupta ise aşkının büyüklüğünü "fī 'l-mübāliġe" başlığı altında ve bu bölümdeki mübalağa sanatı ile kurulmuş beyitlerle anlatır. Buradan yola çıkarak şairin her mektupta, bir edebî sanata yoğunlaşarak âşığın duygularını ve hâllerini ifade ettiği bir başlığa yer verdiğini de söyleyebiliriz.

Sonuç olarak; Fethî'nin *Deh-nâme*'si, mesnevî nazım şeklinin bölümlenmesine uygun bir düzende ve deh-nâme türünün ikinci biçimindeki gibi âşık ve maşuğun karşılıklı mektuplaşmaları ile oluşturulmuştur. Mektupların bir gazelle süslendiği eserde her mektup için ayrı bir haberci seçilmiştir. Bu özellikleri ile eser tekdüzelikten sıyrılmış, deh-nâme türünün edebî açıdan özel, farklı ve dikkate değer bir örneği hâline gelmiştir.

2.3.2. *Deh-nâme*'nin Özeti

Giriş [Tevhid] (1.-38. beyitler)

Bu bölümde Allah'ın sonsuz gücü, kuvveti, cömertliği ve merhameti anlatılır. Âlemin, tabiatın ve tüm varlığın onun tarafından yaratıldığı, onun hükmünde olduğu ve onun kudretinin hiçbir idrake sığmayacağı ifade edilir. Âlemi ve varlığı yoktan var ettiği, insanı en güzel yaratılış içinde yaratıp dünyaya gönderdiği ve aynı zamanda rızkını da verdiği söylendikten sonra bütün bunları dilediği zaman tekrar yapabilecek kudretinin olduğu da ifade edilir. Kıyamet koptuğunda herkesi tekrar diriltip mahşer yerinde toplayacağı, amelleri mizan terazisi ile tartacağı, o gün herkese ibadetinin faydalı olacağı, kiminin azap görüp cezalandırılacağı, kiminin de sevabı sayesinde cennete gireceği söylenir.

Münâcât (39.-58. beyitler)

Bu bölümde şair fakirken ona cömertlik eyleyip birçok arzusunu yerine getirdiği, onu yoktan var ederek can verdiği, iman ile şereflendirdiği, vücut azalarını, aklı ve gönlü nimet olarak ikram ettiği ve ona bir beden ve her gün rızık verdiği için Allah'a şükretmek istediğini ama cahil bir kul olduğu için şükretmeyi bilmediğini söylemektedir.

Diğer Münâcât (59.-86. beyitler)

İkinci münacatın olduğu bölümde şair önce günahlarının çok, amelinin az olduğunu ama yine de Allah'ın lütuf ve cömertliğine güvendiğini ve bu yüzden de ümitli olduğunu söyler. İsyankâr, zalim, günahkâr ve yüzü kara bir kul olduğunu ama yine de cömert olan Allah'ın kulu olduğunu söyleyerek duaya başlar. Allah'tan iyilik ve hidayet nuru ister. Dilini daima zikirde, kendisini Allah'ın düşüncesinde saklamasını ister. Allah'tan şeriat yolu üstünde dosdoğru olmayı, göğsünün kinlerden temizlenmesini, imanını almamasını, derdi olunca derman vermesini, onu iyi huylu etmesini, her saat onu kendisine yaklaştırmasını, kendisini daima ibadet hâlinde eylemesini, sevabını çok, hatasını az eylemesini, affını ve merhametini her zaman göndermesini, rahmetini ihsan eylemesini, başarı vermesini ve mahşer günü yerini Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sancağının altı eylemesini niyaz eder.

"Ne'tü Seyyidi 'l-Mürselîn"-Na't (87.-116. beyitler)

Bu bölümde Hz. Muhammed (s.a.v.) mucizelerinden de bahsedilerek övülür. Hz. Peygamber'in (s.a.v), Allah'ın sevgilisi, vahyin güvenilir taşıyıcısı, Miraç mucizesinin ve tüm mucizelerin sahibi olduğu, başların tacı olduğu ve herkesin onun önünde baş eğmesi gerektiği, âlemlere rahmet, Âdemoğlu hanedanının kandili ve tüm günahkârların şefaatçisi olduğu söylenir. Onun en hakir hizmetçisinin melek, en hakir mertebesinin de felek olduğu söylenerek Allah katında ne kadar yüksek bir mertebede olduğu ifade edilir. Onun eşiğinin toprağı müminler için göz sürmesidir ve kendisi insanların en hayırlısıdır. Bütün peygamberlerin ve insanların önderidir. Bütün dertlilerin tabibidir. Kâinat onun hürmetine yaratılmıştır. Allah katında mertebesi Hz. İsa'dan ve Hz. Musa'dan da daha yücedir. Mucize ile ayı parmağı ile ikiye bölmüştür. Zenginliği istemeyip fakirliği seçmiştir ve bununla övünmüştür. Miraç mucizesinde yüksekliği mekânın da ötesine geçmiştir. Her daim korkusuzca, dosdoğru söz söylemiştir. Bütün sırları ortaya çıkarmıştır. Cennet vaadini şereflendirmiştir ve bu yüzden sündüs ve refref bineği önünde eğilmiştir.

"Der-Medh-i Padişâh"-Padişahın Övgüsü (117.-175. beyitler)

Şair bu bölümde hükmü altında olduğu padişahı övmüştür. Tahminlerimize göre bu padişah 1420-1438 yılları arasında Karakoyunlu Devleti'nde hüküm sürmüş olan İskender Mirza'dır.

Şaire göre yedi iklimin padişahı olan padişahının ilahı lütfunun gölgesi tüm cihanı kaplamıştır. Bütün âlemin önde gelenidir. Hakiki padişah odur, diğerleri sahtedir. Onun adaletinden bütün dünya nurlanmıştır. Bunun yanında adaleti ve cihangirliği ile övülen İskender-i Zülkarneyn'in karşısında şairimizin padişahı olan İskender Mirza çok daha üstün konumdadır. O İskender (Zülkarneyn) bütün cihanı gezse de bu İskender (Mirza) tüm mekânı toplayıp elinde tutmuştur. O İskender ölümsüzlük suyunu aramış, bu İskender kasır ve köşkler inşa etmiştir. O İskender'den ölümsüzlük suyu kaçmıştır, bu İskender ölümsüzlük suyunun bulunduğu "Zulumat" (karanlıklar anlamına gelir) ülkesi gibi binlerce karanlığı aydınlatmıştır. O İskender'e âlemin ayı derler, bu İskender'e âlemin padişahı derler. O İskender'e asker ehli derlerse de, bu İskender'e hem asker ehli, hem de zevk ehli derler. O İskender çok eziyet görmüştür ama bu İskender çok hazine görmüştür. Eğer o ilim sahibi ise bu ilimler sahibidir. Eğer onun her dilde bir övgüsü varsa, bunun her yerde yüzlerce fethi vardır.

Şair sadece İskender-i Zülkarneyn ile de yetinmez gücü ve kahramanlığı ile övülen diğer kahramanlarla da padişahını karşılaştırır ve tabi ki İskender Mirza'yı hepsinden üstün tutar. Şaire göre eğer Cem bu dünyada kadeh bulduysa, bu içtiği her kadehle yüz arzusunu bulmuştur. Eğer Dahhak bir yılan yüzünden inliyormuşsa, bu kılıcıyla yüz tane yılan öldürmüştür. Nûşirevân'a adaletli derlerse de bu adaletiyle Nûşirevân'ı işe yaramaz hâle getirmiştir. Eğer Hüsrev tatlı sözlüymüşse de sözü bunun tatlı sözü kadar tatlı değildir. Eğer Kisra Fars hükümdarı olmuşsa da binlere Kisra bunun elinde hezimeti bulmuştur.

Şair bu bölümde övgü beyitlerinden sonra padişaha dua da eder. Feleğin onun için dönmesini, felek gibi olan yüzünde yıldızların gezmesini, ona Çin'den haraç, Mısır'dan vergi ulaştırılmasını, elindeki kılıç ve süngünün darbesinin doğuya ve batıya erişmesini, gecesi kadar gündüzünün de Nevruz gibi olmasını, bahtının daima talihli olmasını ve ülkeler içinde daima mülk sahibi olmasını diler.

"Vesfü 'l-Hâl"-Hâlin İfadesi (176.-212. beyitler)

Bu bölümde şair ilk önce eserini yazması için kendi kendine seslenir. Kendisine manaların gül bahçesini taze, bülbül olan kendisini yüksek sesli eylemesini söyler. Kendisinden denizin dibine dalgıç gibi girip ondan birçok mücevher çıkarmasını ister. "Gel! Şimdi mektubun üstüne kalem koy! O mektubun adını deh-nâme koy!" diye kendisini deh-nâme yazmaya çağırır. Ardından yazmasını istediği eserin nasıl olması

gerektiğini anlatır. İlk önce sözünü bir bir toplamasını, ondan sonra da onu yer yer harcamasını söyler. Kendisinden, sayesinde gönüllerde üzüntü kalmayacak, can ve mücevher madeni sunacak, gönlün onun düşüncesinden ve daha önce söylenmemiş anlamlarından ferahlık bulacağı ve okuyanın mutlu olacağı, yeni bir hikâye yazmasını ister.

Daha sonra ise âşık olmadan önceki ve sonraki hâlini ve aşktan dolayı yaşadığı değişimi anlatır. Âşık olmadan önce yeni yetişkin olmuş bir şaşkın olduğunu, dünyanın iyiliğini ve kötülüğünü bilmediğini, dünya işiyle meşgul olmadığını, işinin ibadet etmek, vaaz vermek ve zikir okumak, yerinin de medreseler olduğunu, ilim tahsil ettiğini ve sarf, nahiv, fıkıh ve tefsir ilimlerini öğrendiğini söyler. Daima öğrenciler için çalıştığını, kimi zaman mescitlerde imamlık yaptığını, kimi zaman tasavvuf ehlinin hırkasını giydiğini, kimi zaman da zikir halkasında olduğunu ifade eder. Ancak âşık olduktan sonra feleğin bu hâllerini değiştirdiğini ve artık yerinin meyhane mahallesi olduğunu söyler.

"Der-Vesf-i Me'şûk"-Maşuğun Vasfı (213.-231. beyitler)

Bu bölümde artık eserin ana konusuna giriş yapılıyor. Bir önceki bölümün sonunda âşık olduğunu söyleyen şair bu bölümde âşık olduğu güzelin sıfatlarını anlatıyor. Ona göre; sevgilinin yüzünün yanında güneş zerre gibidir. Yüzünün parlaklığı güneşi utandırmıştır. Dudağının kırmızısı ünlü Bedahşan yakutunu kederlendirmiştir. Boyu serviyi yasaklatmıştır. Siyah saçlarından misk ve amber, dudaklarından da bal ve şeker süzülmüştür. Ağzı bir noktaya, sözleri şiir incisine benzer. Menekşe onun saçına secde etmiştir. Beli kıldan incedir. Güzel yüzünün bahçesi meyvelerle dolmuştur. Onun yüzü ipek diba kumaşı gibidir ve süslenmeden de güzeldir. Kaşının kıvrımı Müşteri yıldızının yayı gibidir.

Şair bunları söyledikten sonra sevgilinin şairin kendi sözlerinden beyitler okumasının ona yakışacağını ifade eder ve sevgilinin ağzından beş beyitlik bir gazel ile bu bölümü bitirir. Gazelde sevgilinin güzelliğinin eşsiz olduğunu, dişleri gibi bir incinin görülmediğini, onun yüzü gibi kırmızı bir gül yaprağının dünya üzerinde bulunmadığını, onun saçı gibi bir saçın hiçbir güzelde olmadığını ve onun eğlencesi gibi bir eğlencenin hiçbir yerde bulunmadığını sevgilinin ağzından okuruz.

Mesnevîler (232.-265. beyitler)

Burada üç adet "mesnevî" başlıklı bölüm alt alta sıralanmıştır. Mesnevîlerin birincisinde (232.-234. beyitler) böyle bir güzele âşık olduğu için bütün ilmini ve edebini unuttuğunu, kendinden ümidini yitirdiğini ve zelil olduğunu söyler.

İkinci mesnevîde (235.-249. beyitler) âşık olduktan sonra çektiği acıları ve aşk acısının bedeninde meydana getirdiği değişiklikleri anlatır. Sabır, rahat, şan ve şöhret ondan uzaklaşır. Yemek yemez ve konuşamaz hâle gelir. İçi dışı ateşle dolar. Gül gibi olan yüzü o güzeli arzu etmekten dolayı solar. Konuşma yetisini kaybeder. Uyku uyuyamaz olur. Başından akıl, yüzünden su gider. Bedeni acılardan dolayı erir ve kıla döner. Gözyaşı akmaktan Nil nehrine döner. Tüm coşkusunu ve gücünü kaybeder. Güzelin hasreti yüzünden sinesi kebap gibi olur. Gönlü onun arzusundan gam ile dolar. Elif gibi olan boyu güzelin gamından dolayı bükülüp lam harfine döner.

Yazmanın 9[b] varağından sonra bir ya da birkaç varağı kaybolduğu için ikinci mesnevîde 247. beyitten sonra ne kadarlık bir bölümün eksik olduğunu bilemiyoruz. Ancak 248. ve 249. beyitlere baktığımızda bu iki beytin bir gazelin son iki beyti olduğunu tahmin edebiliriz. Bu beyitlerden de anladığımız kadarıyla gazelin aşktan şikâyet konulu bir gazel olduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncü mesnevîde (250.- 265. beyitler) de aşktan şikâyet eder. Canının ve gönlünün aşk yüzünden daima sarhoş olduğunu ve ciğerinin kebap olup ateşle dolduğunu söyler. Sonra da bu derde çare bulması için birisine derdini anlatmayı düşünür ama aklı gönlüne galip gelir ve bir süre sabreder. Ancak gönlüne söz dinletemez ve sevgilinin yüzünü görmek ister.

"Der-Sifet-i 'Eşk ü Âşüfte Hâli"-Aşkın ve Perişan Hâlin Vasfı (266.-277. beyitler)

Bu bölümde âşık gönlünden şikâyet eder. Gönlü canının teninde durmasını istemez. Güzeller nerdeyse gönlünün gözü oradadır. Güzellerin yüzüne bakmaya doyamaz. Muhabbet kadehinden sarhoş olur. Aklında daima sevgilinin kokusu, hayalinde de sevgilinin yüzü vardır. Sevgilinin aşkı için nisan yağmuru gibi ağlar. Bu dertten kurtulmayı bir an bile istemez. Bu aşk ile her an azarlanmak ister.

Gazel (278.-284. beyitler)

Bu bölümde yer alan "kılan dil" redifli gazelde şair, gönlünden şikâyet etmeye devam eder. Gönül âşığı aşktan dolayı çılgın eyler. "Yağmacı Türk" gibi olan gamından dolayı vücudunun şehrini yağma eder. Sevgilinin boyunu gördüğü her an dünyanın havasını yükseltir. Sevgilinin yüzünün güzelliğinin mumundan pervane gibi çekinir. Sevgilinin aşk pazarı içinde sevgilinin saçının siyahlığı ile alışveriş eder. Gam mücevheri ile Fethî'nin gözyaşını deniz eyler.

Mesnevîler (285.-346. beyitler)

Bu bölümdeki birinci mesnevîde (285.- 292. beyitler) âşık gönlünden bahsetmeye devam eder. Yedi uzvun ona mahkûm olduğunu, bütün uzuvların onun elinde mum gibi olduğunu söyler. Sonra da "Bu yedi iklim (vücut) içinde sultan olan gönlümden korksam buna şaşılmaz." der. İşinin gece gündüz ah eylemek, her yerde feryat etmek olduğunu, gözyaşını ırmak gibi akıttığını, vücudunu aşk ateşiyle yaktığını, aşkının yolunda samimi ve sadık olduğunu ve sevgili için seçkin bir kul olduğunu ifade eder.

İkinci mesnevîde (293.-299. beyitler) ise gönlünün bu aşktan dolayı cahilliğe düştüğünü, birbirinin zıttı olan durumları bile birbirinden ayıramaz hâle geldiğini söyler. Sevgilisinin derdine "İlaçtır." der. Başına gelen belaya "Azdır." der. Geceyi gündüzü birbirinden ayıramaz. Yalnızlık ile kalabalığı aynı görür. Sağlıklı olmayı hasta olmaktan ayıramaz.

Üçüncü mesnevîde (300.-311. beyitler) gönlünün birbiri ile hiç ilgisi olmayan ancak söyleniş olarak birbirine yakın olan kelimelerin arasındaki farkı anlamayıp bunları karıştırdığını örneklerle anlatır. Örneğin; "felek"-"melek", "bâlâ"-"belâ", "ahker"-"ahter", "câm"-"cem", "söz"-"saz", "nûr"-"nâr" kelimelerini birbirinden ayıramadığını söyler.

Dördüncü mesnevîde (312.-331. beyitler) ise âşık önce gönlü bu hâlde olduğundan dolayı çok üzüldüğünü ve kuvvetsiz kaldığını söyler. Daha fazla dayanamayıp çok yakın bir arkadaşına gider, hâlini anlatır ve ondan bir çare bulmasını ister. Âşığın yaşadıklarını duyunca arkadaşı çok üzülür ve o da âşık gibi perişan olur. Arkadaşı âşığa bir haberci bulmasını ve hâllerini ona anlatmasını, böylece belki sevgiliye kavuşabileceğini söyler.

Beşinci mesnevîde (332.-346. beyitler) dostluğu ve kendi dostunu över. İnsanın kederli olduğunda onu mutlu eden, merhametli, şefkatli, doğru yolu gösteren ve sırlarını

paylaşacağı bir dostunun olmasının ne kadar güzel olduğunu söyler. Kendi dostunun da böyle bir dost olduğunu ekler. Sonrasında dostunun sözünü dinler ve vekil habercinin kim olacağını ona sorar. Dostu da sabâ rüzgârını haberci olarak göndermesini söyler.

"Der-Sifet-i Hâl Gûyed"- Hâlin İfadesini Anlatır (347.-393. beyitler)

Bu bölümde sabâ rüzgârının özellikleri övgüyle anlatılır. Sabâ rüzgârı bütün âşıkların sırdaşıdır. Kilitli kapıları açacak kuvvettedir. Kimi zaman Hz. İsa (a.s.) gibi yüceliktedir. Kimi zaman Hz. İdris (a.s.) cennettedir. Kimi zaman makamı Hz. Hızır (a.s.) denizdir. Kimi zaman Hz. İlyas (a.s.) gibi bulutu sürer. Kimi zaman Hz. İbrâhîm (a.s.) gibi ateştedir. Kimi zaman Firavun gibi kibirlidir. Hz. Süleymân'ın (a.s.) bineğidir. Hz. İsa (a.s.) onunla can bulmuştur. Hz. Yusuf'un (a.s.) gömleğinin kokusunu taşırarak Hz. Yakup'un (a.s.) görmeyen gözünü açan odur. Ruh odur. Cihan gemi gibidir, Hz. Nuh (a.s.) odur. Hz. Süleymân'ı Belkıs'ın yanına ulaştırmıştır. Hiç yorulmadan yüz memleketlik yolu bir anda gider. Kendisi sabit durmaz ama kâinatı yerinde sabit tutar. Taneyi samandan ayırır. Rüzgârından güzel kokular akar. Ağaçlar onu görünce dans eder. Çiçekleri o süsler. Âd kavmini helak eden odur. Güzellerin saçını tarar, yüzlerindeki örtüyü alır. Kaçarsa şimşekler ona yetişemez. Yüz deniz geçse de terlemez. Bir nefeste dünyayı gezer. Bütün âşıkların elçisidir. Kederli olanları daima mutlu eder.

Âşıktan Maşuğa Giden Birinci Mektup (394.-405. beyitler)

Birinci mektup başlığının altında olmasına rağmen bu bölümde âşık sabâ rüzgârını çağırır, sevgilinin yanına hızlıca gitmesini, dergâhına gizli bir şekilde girmesini, önce sevgiliye dua etmesini, sevgiliyi övmesini ve sonra onun hâlinin anlatmasını ister.

Gazel (406.-412. beyitler)

"Hemîşe" redifli gazelde âşık, rüzgârın sevgiliye söylemesini istediklerini sevgiliye söylermiş gibi sabâ rüzgârına sıralamaya başlar. Sevgiliye "güzellik ile daima ay gibi ol, gönlümün tahtına daima padişah ol, Yusuf (a.s.) gibi bela kuyusuna düşme, daima makamında ol." diye seslenir. Sevgilinin yüzünün ahın kokusundan uzak olduğu için ayna gibi tertemiz olduğunu söyler. Son olarak da nereye giderse gitsin Fethî ile yoldaş olmasını ister.

Mesnevî (413.-451. beyitler)

Bu bölümde âşık, sabâ rüzgârına sevgiliye ileteceği sözleri söylemeye devam eder. Âşığın söylediklerine göre sevgilinin dudağı ölümsüzlük suyu ile dolmuştur ve

ağzına kadar şekerdir. Saçı baştanbaşa bahçe gibidir. Güzel yüzünün gül bahçesi gül ile dolmuştur. Yüzünün parlaklığı ayın aydınlığını alıp götürmüştür. Saçı gül yaprağı gibi olan yüzüne peçe çekmiştir. Kaşı kapıcıya, gözü vezire benzer. Kirpikleri kalem olup sevgilinin divan toplantılarını kayıt altına alır. Ayva tüyleri ve beni karanlığı aydınlığa katmıştır. Dişi istiridyede dizilmiş inci gibidir. Kaşının yayının okları hedefleri isabetle vurur. Beli kıla benzer, Saçı ıtır denizi gibidir. Yüzü harman, saçı buğday başağı gibidir.

Âşık, sabâ rüzgârından, bu sözleri sevgiliye söyledikten sonra kendisini sevgilinin yanında anmasını ve ne hâlde olduğunu anlatmasını ister. Ardından nasıl anlatacağını da sabâ rüzgârına söylemeye başlar. Bu kısımda âşığın sözleri sabâ rüzgârının ağzından verilir. Âşık, hasta, zayıf ve sevgilinin saçına gönlünü bağlamış bir hâldedir. Sevgili için olan kederinden dolayı ağlayıp inler. Sevgilinin fermanının kulu ve esiridir. Sevgiliden ayrıyken ne sabredebilir, ne rahat edebilir. Dünyada sevgiliden başkasını tanımaz. Sevgilinin aşkı onu yaksa da belini onun yoluna bağlar. Bu dünyada sevgiliden başka hiçbir şey istemez. Sevgilinin adından başka zikri yoktur. Taş atsan da yolundan dönmez. Su serpsen de ateşi sönmez. Sevgiliden ne gelirse gelsin onun için tatlıdır. Sevgilinin yolunda dikenler bile onun için gül gibidir. Sevgilinin aşkının yolunda canını feda etmeye daima hazırdır.

Benzetmeler (452.-534. beyitler)

Bu bölümde ilk önce âşığın, kendisinin aşktan dolayı geldiği hâl hakkında yaptığı benzetmeler sabâ rüzgârının ağzından verilmiştir. Buna göre âşığın hâli sevgilinin beni gibi karanlıktır. Gönlü sevgilinin ağzı gibi dardır. Bedeni sevgilinin saçı gibi yılanlarla doludur. Kendisi sevgilinin gözü gibi hastadır. Boyu hasretten dolayı sevgilinin kaşı gibi iki büklümdür. Sevgilinin dudağı gibi hayallerle doludur, saçı gibi ayaklar altındadır. İçi sevgilinin saçı gibi nur içindedir. Bahtı sevgilinin gözü gibi uyku içindedir. Gözü sevgilinin ağzı gibi incilerle doludur. Hâli daima sevgilinin saçı gibi perişandır. Kanlı gözyaşı sevgilinin yanağının gül rengi gibidir. Sözü sevgilinin yan bakışı gibi sihirlidir. Teni sevgilinin kıvırcık saçı gibi karanlıktır. Sesi sevgilinin beli gibi ince olmuştur. Olgunluğu sevgilinin güzel yüzü gibi sonsuzdur. Vücudu sevgilinin kirpiği gibi oklarla dopdoludur. Sevgilinin sevgisi gibi onun sabrı, sevgilinin ağzı gibi onun fikri yoktur. Sevgilinin iki örgülü saçı gibi onun da şiiri kafiyelerle örülüdür. Sözleri sevgilinin beli gibi ince ve naziktir. Bedeni sevgilinin ağzı gibi belirsizdir. Önünde sevgilinin çene çukuru gibi bir kuyu vardır. Ömrünü sevgilinin saçını verdiği gibi rüzgâra vermiştir. Başı sevgilinin halhalı gibi ayağa düşmüştür. Yakası daima sevgilinin kaftanı gibi yırtıktır.

Âşık hakkında yapılan benzetmeler verildikten sonra ise 501. beyitten itibaren âşık kendisini övmeye başlar ve sevgiliden onu kabul etmesini ister. Bu bölüm de metinde sabâ rüzgârının ağzından verilir. Âşığın sevgili için son derece uygun olduğu, onun gibi bir sohbet arkadaşının bulunamayacağı söylenir. Sevgiliden âşığı gömlek gibi koynuna koyması, gerdanlık gibi boynuna asması, sürme gibi gözüne sürmesi, kaftan gibi giymesi istenir. Eteğini yer gibi her daim öpmesine, kaftan gibi onu sıcak tutmasına, sürahi gibi ona baş eğmesine ve ona hizmet etmesine izin vermesi rica edilir.

Âşığın bu sözlerini yanına alan sabâ rüzgârı hemen yola çıkar ve hepsini eksiksiz bir şekilde sevgiliye ulaştırır.

"Hişm Giriften-i Me'şûk"-Maşuğun Hiddelenmesi (535.-601. beyitler)

Bu bölümde âşığın mektubunu alan maşuğun öfkesini görüyoruz. Mektubu okuyan maşuk çok hiddetlenir önce sabâ rüzgârına köşküne gelip de böyle küstahça sözler söylediği için kızar. Sonrasında da kendisi ile âşığı karşılaştırmaya başlar ve âşığı kendisine layık bulmaz. Maşuğa göre kendisi sultan, âşık gönlü yaralı bir derviştir. Sultan ile dervişin yan yana oturamayacağını söyler. Kendisi güneştir, âşık ise güçsüz bir yarasadır. Yarasanın ışığa güç yetiremeyeceğini söyler. Kendisi bahçe bülbülüdür, âşık siyah kargadır. Bülbül ile karganın bir arada durmayacağını söyler. Kendisi taze güldür, âşık çamurdur. Gül ile çamurun birbirine yakışmayacağını söyler. Kendisi yıldız gibidir, âşık kor gibidir. Kor ile yıldızın aynı olmadığını söyler.

Daha sonra da sabâ rüzgârını kovar ve onun kötü özelliklerini sayarak onu azarlamaya başlar. Maşuğa göre sabâ rüzgârı sır saklayamaz, hemen bütün şehre ifşa eder. Kararsızdır. Kimi zaman denizde, kimi zaman karadadır, kimi zaman hayır getirir, kimi zaman şer getirir. Kimi zaman dağda, kimi zaman bahçede gezer. Hiç kimse onun şeklini ve rengini bilmez, bu yüzden hilesini de bilmez. Yanan mumu söndürür, sönmüş odunu çokça yakar. Gülün yaprağını yağma eder. Onun yüzünden gül yakasını eteğine kadar yırtar. Sıcaklığı az, soğukluğu çoktur. Dünyanın tozunu temizlese de gözleri toprakla doldurur. Hırsız gibi çatı ve pencereden girer. Boyları eğer. Ağaçların yapraklarını döker. Gemileri parçalar, özgürleri esir eder. Evleri yıkar. Güzellerin saçı ondan dolayı perişandır. Nergisin külahını yere salar, şakayığın başından tacını alır. Susam çiçeklerine dil uzatır. Ağaçları kökünden kırar.

"Dâden-i Nâme Be-Refîk u Firistâden Be-Nezd-i Me'şûk-Arkadaşa Mektup Verilmesi ve Maşuğun Huzuruna Gönderilmesi (602.-643. beyitler)

Bu bölümde sevgiliden olumsuz cevap alan âşık üzüntüyle tekrar dostunun yanına gider. Sabâ rüzgârından ümidini kestiğini söyler ve başka bir çare söylemesini ister. Dostu da sevgiliye başka bir haberci göndermesini, bu sayede sevgilinin belki onu kabul edeceğini söyler ve haberci olarak da "mektup" göndermesini önerir. Sonra da mektubu övmeye başlar. Dostuna göre mektup Hıta'da Anadolu'ya, Çin'den Şam'a haber götürür. Daima dizler üstünde oturur. Ne söylerse sözüne inanılır. Sözü halka dilsiz olarak anlatır. Ne buyurursan onu öyle yapar. Nasıl konuşursan onu öyle söyler. Bir söz ile aşığa ilaç olur. Bir harf ile âlemden haraç alır. Ona kanatsız kuş derler. Görünmeyen âlemden müjde ulaştırır. Dost veya yabancı her kim varsa elçisi odur. Her daim baş üstünde saklanır. Daima âşığın haberini iletir. Arzusuna ulaşamayanın arzusunu iletir.

Maşuğa Gönderilen İkinci Mektup (644.-653. beyitler)

Bu başlığın altındaki bölümde âşık dostunun sözünü dinleyip mektup yazmaya karar verir. Önce kalemi eline alıp yazı yazmak için onu hazırlamaya başlar. Kalemin dilini yarar. Dumanla dolu kuyuda Hârut ile Mârut gibi baş aşağı eder. Susadığı için ona Habeş suyundan yani mürekkepten verir. Sonra da yakasından tutup sürükleyerek mektubu yazmaya başlar.

Gazel (654.-660. beyitler)

"Gördüm" redifli gazelde âşık sevgiliyi gördükten sonra yaşadıklarını anlatır. Âşık sevgiliyi ilk gördüğü an dert ile talihsiz bir hâle düşmüştür. Sevgilinin geceye ait güzel yüzünün hasretinden dolayı gözü Yakup (a.s.) gibi görmez olur. Haydut gözlerinden dolayı gönlü fitne ve kargaşa ile dolar. Sevgilinin kırmızı dudağının hasretinden dolayı gözyaşı şarap gibi akar.

Mübâlağa (661.-749. beyitler)

Bu bölümde âşık mübalağa sanatını kullanarak aşkının büyüklüğünü anlatmaya çalışıyor. Âşığa göre tüm ağaçlar kalem olsa, ağaçların yaprakları kadar kâğıdı olsa, denizler baştanbaşa mürekkep olsa, binlerce kâtip otursa, her birinin elinde yüz el olsa, her elde yüz parmak, her parmağın da ucunda bir kalem olsa, her kalemde yüz tane mektup olsa, Allah her kâtibe Hz. Nuh'un (a.s.) ömrünü verse, oturup hepsi bu aşkın

sıfatlarını anlatsa aşkın sıfatını yine de yazamazlar. Âşığın her bir kılı yüz kıl olursa, her biri yüz dil olursa, yine de aşkının sıfatını açıklamakta aciz olur.

Daha sonra mübalağalı bir şekilde arzularını ifade eder. "Her bir gözü için yüz tane gözü olsa ve dünyada sadece sevgili ve kendisi olsa da sevgilinin yüzünden başka yere bakmasaydım." der. Sevgilinin bir gece evinde misafir olması için bin tane canı olsa da onları feda etmeye hazırdır. Ağzında yüz tane dili olsa hepsiyle sevgiliyi zikretmek, yüz tane gönlü olsa hepsiyle sevgiliyi düşünmek ister. Eğer her kirpiği ve her bir kılı süpürge olursa onlarla sevgilinin eşiğini süpüreceğini söyler.

Ardından sevgilinin aşkından dolayı geldiği hâli yazar. Kalem gibi ortadan ikiye bölündüğünü, mektup gibi büküldüğünü, rahatının nokta gibi zerre kadar olduğunu, *elif* gibi olan boyunun büküldüğünü, güzel *he* harfi gibi olan gözünün *sad* harfi gibi ağardığını, ahının dumanının *med* işareti gibi uzandığını söyler ve sevgiliden feryadına yetişmesini ister. Sonra da mektubu sevgiliye gönderir.

Mektubu okuyan sevgili yine öfkelenir ve mektubu azarlayıp onun kötü özelliklerini söylemeye başlar. Maşuğa göre mektup ikiyüzlüdür, kararsızdır. Kalender gibi soğuktan titrer. Kimsenin sırrını tutamaz. Kime sırdaş olursa onun sözlerini hemen ifşa eder. Rüzgârı görünce yaprak gibi titrer. İki gün elde olsa kirlenir. Dışı beyaz gül, içi kara dikendir. Bunca günahı ve ayıbı olduğu için kalem ona dil uzatmıştır, divit de daima ağzını açmıştır. Bunları söyledikten sonra mektubu huzurundan kovar. Mektup da geri döner ve konuşmayı âşığa bir bir anlatır. Âşık yine ümitsizliğe düşer.

"Reften-i Âşik Pîş-i Refik-i Bâd-ı Diger"-Âşığın Dostunun Yanına Gitmesi (750.-756. beyitler)

Bu bölümde, reddedilen âşık yine dostunun yanına gider ve ondan bir çare bulmasını ister. Dostu da gül renkli gözyaşını bir daha akıtıp onu haberci olarak sevgiliye göndermesini söyler.

Mesnevî (757.-785. beyitler)

Bu bölümde âşığın dostu gözyaşını anlatır ve onu över. Dosta göre âşığın yoldaşı odur. Her şey mecazîdir, gerçek olan odur. O, âşık için perdeden dışarı çıkar ve onun için kaygılandığından dolayı kanla dolar. Yeni gibi perde arkasında durur. Âşığın hâlinden haberdardır. Âşığın gözünü *ayın* harfi gibi, yüzünü de Mecma'u'l-Bahreyn (iki denizin

birleştiği yer) gibi eyler. Kimisinin yüzünü sarı iken gül renkli eder. Susamış dudağı suya kandırır. Âşık için her an çeşme gibi kaynar.

Gözyaşının bu özelliklerini anlattıktan sonra dostu, âşığa insanların ona hürmeti olduğu için ve şerefli olduğu için onu sevgiliye haberci olarak göndermesini, onun sevgilinin gönlünü yumuşatacağını, ısıtacağını, kâfir olan gönlünü mümin edeceğini ve böylece belki âşığa bir iyilik edeceğini söyler.

Üçüncü Mektup (786.-797. beyitler)

Bu bölümde sevgiliye gönderilecek üçüncü mektup yazılmaya başlanır ancak metnin 29[b] varağından sonraki kısmı kayıp olduğu için 797. beyitten sonra neler olduğunu bilemiyoruz.

Üçüncü mektupta âşık önce haberci olan gözyaşını sevgilinin yanına gönderdiğini söyler. Daha sonra da ona neler söylediğini anlatır. Âşık gözyaşına "O sevgilinin eşiğine git, bir vakit ona bekçilik yap, dergâhında dilenci ol ve hâl dili ile derdini anlatan ol!" der. Sevgiliye güzel yüzünün aydınlığının ayı tuttuğunu, yüzünün güneşi kul eylediğini ve dudağının ölüleri canlı eylediğini söylemesini ister ve metnin elimizde olan kısmı burada biter.

2.3.3. *Deh-nâme*'de İsmi Geçen Târihî Şahsiyetler ve Edebî Karakterler

Çalışmamıza konu olan Fethî'nin *Deh-nâme*'sinde, peygamber, padişah ve edebî karakter gibi birçok özel isim geçmektedir. Bu bölümde, bu isimler hakkında, *Deh-nâme*'de geçtiği sıra takip edilerek bilgiler verildikten sonra, metinden isimlerle ilgili örnekler aktarılacaktır.

2.3.3.1. Hz. Muhammed (s.a.v.) (571-632) [Ahmed, Mahmud, Mustafa]

İslam peygamberi ve Allah tarafından gönderilmiş son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v), mîlâdî 571 yılında, Rebiulevvel ayının on ikinci günü ve pazartesi gecesi doğmuş, mîlâdî 632 yılında, yine Rebiulevvel ayının on ikisinde ve pazartesi günü ahirete irtihâl eylemiştir. Peygamber efendimiz daha dünyaya teşrif etmeden önce babası Abdullah, altı yaşına gelince de annesi Âmine Hatun vefat etmiştir. Annesi öldükten sonra dedesi Abdulmuttalib, o vefat edince de amcası Ebû Tâlib onu yanına almıştır. Amcasının yanında ticaretle uğraşırken Hz. Hatice ile evlenmiş ve kırk yaşında peygamberlik

verilmiştir.[116] Hiçbir zaman yalan söylemediği ve sözünden dönmediği için sevmeyenler bile onu "Muhammedü'l Emîn" diye anmışlarıdır.[117] Allah'ın sevgilisi, çok övülmüş, peygamberlerin önderi, sevdiren, kolaylaştıran, yaratılan ilk nur, kâinatın kendisi için yaratıldığı, cihanın övüncü, insanlığın efendisi, ezel ve ebedin hâkimi, ümmetinin şefaatçisi, güzel ahlakı tamamlayan, kendisine Kur'ân inen[118] gibi sıfatlarla anılmış. Edebiyatımızda da bu sıfatlarla ve bunların yanında Mîrâca çıkması, ayı ikiye bölmesi başının üstünde daima bir bulutun gezmesi ve gölgesinin yere düşmemesi[119] gibi mucizeleri ile çokça yer almıştır.

adıdur eḥmed özi muṣṭafādur
güzīn ü ser-fīrāz-ı enbiyādur (*Deh-nâme*, 96)
(Adı Ahmet (s.a.v.)'tir. Kendisi Mustafa (s.a.v)'dır. Nebilerin seçilmişi ve başta gelenidir.)

2.3.3.2. Hz. Cebrail (a.s.) [Cibrîl-i Emîn, Rûhu'l-Kuds, Rûhu'l-Emîn]

"Allah ile peygamberleri arasında elçilik ifâ etmesi ve Allah'ın emir ve vahiylerini tebliğe memur mukarreb dört melekten biridir."[120]

ḳapusı mehbiṭ-i rūḥü 'l-emīndür
hem özi *raḥmeten li 'l-ʿālemīn*dür (*Deh-nâme*, 91)
(Kapısı Hazret-i Cebrâil'in indiği yerdir. Kendisi de âlemlere rahmettir.)

2.3.3.3. Hz. Îsâ (a.s.) [Mesih, Rûhu'llah]

Kendisine İncil'in indirilen ve Hz. Meryem'den babasız olarak doğan peygamberdir.[121] Edebiyatımızda nefesiyle ölüleri diriltmesi, hastaları iyileştirmesi, göğe yükselmesi ve göğe yükselirken yanında bulunana bir iğne sebebiyle dördüncü kat gökte kalması özellikleriyle konu edilir.[122]

gehī ʿīsá kimi rifʿetde bolġay
gehī idrīs tek cennetde bolġay (*Deh-nâme*, 350)
(Kimi zaman Hz. İsa (a.s.) gibi yücelikte olacak. Kimi zaman Hz. İdris (a.s.) gibi cennette olacak.)

---

116 İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 26. bs., Kapı Yayınları 2015, s. 330.
117 *Age.*, s. 331.
118 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 100'ü*, Otto Yayınları, Ankara 2018, s. 96.
119 *Age.*
120 İskender Pala, *Age.*, s. 84.
121 *Age.*, s. 235.
122 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, Otto Yayınları, Ankara 2018, s. 224-225.

2.3.3.4. Hz. Mûsâ (a.s.) [Kelîm, Kelîmu'llah]

Hz. Îsâ'dan 1800 yıl önce yaşamış peygamberdir, Allah'la Tur Dağı'nda konuştuğu için Kelîm sıfatı ile nitelenir ve şiirlerde Nil nehrinin Hz. Mûsâ'ya inananlara su, Firavun'a inananlara kan görünmesi, Hızır'la yolculuğu, asası, beyaz eli, Tuva'da ateş görmesi gibi özellikleri ile geçer. [123]

özi rifʿ etdedür ʿīsādan artuḫ
icābetde sözi mūsādan artuḫ (*Deh-nâme*, 101)
(Kendisi Hz. İsa'dan daha yüce makamdadır. Kabulde sözü Hz. Musa'dan daha fazladır.)

2.3.3.5. Hz. Mikâil (a.s.)

Dört büyük melekten birisidir. Rızıkları taksim etmekle, yağmurları yağdırmakla ve rüzgârları estirmekle görevlidir ve diğer bütün melekleri o idare eder.[124]

ki ḫilʿ et-keş aŋa cebrāil oldı
oŋa ḳarşu gelen mikāil oldı (*Deh-nâme*, 111)
(Ona kaftan giydiren Cebrâil oldu. Onu karşılayan Mikâil oldu.)

2.3.3.6. İskender Mirza

1420-1438 yılları arasında Karakoyunlu Devleti'nde hüküm sürmüş padişahtır.[125] Çalışmamızın konusu olan *Deh-nâme*'nin yazarı Fethî'nin bu padişahın hükmü altında yaşadığını tahmin etmekteyiz.

penāh-ı selṭenet solṭān sikender
k'elinden āb-ı ḥeyvān doġdı yek-ser (*Deh-nâme*, 128)
(Elinden baştanbaşa ölümsüzlük suyunun doğduğu, saltanatın sığınağı, sultan İskender!)

2.3.3.7. İskender-i Zü'l-karneyn [Sikender]

Edebiyatımızda iki adet İskender vardır. Bunlardan birisi İskender-i Yunanî, diğeri İskender-i Zü'l-karneyn'dir. Kahramanlıkları ile ünlü oldukları için eski eserlerde ikisi birbirine çok karıştırılmıştır. Ancak bir peygamber olarak Kur'an-ı Kerîm'de anılan, hayatı anlatılan ve edebî eserlerde kastedilen kişi İskender-i Zü'l-karneyn'dir. Çünkü diğer İskender içki içen, çok tanrılı bir dine inanan, eşcinsel birisidir.[126] Eserlerde bir kavmi Ye'cûc ve Me'cûc'ten kurtarmak için bir set yaptırması (Sedd-i İskenderî), veziri

123 *Age.*, s. 222.
124 İskender Pala, *age.*, s. 320-321.
125 Faruk Sümer, *age.*, s. 436.
126 İskender Pala, *age.*, s. 236.

Hızır ile Zulûmat ülkesine gidip ölümsüzlük suyunu araması ve suyu Hızır bulup içtiği hâlde onun içememesi gibi birçok özelliği ile anılır.[127]

ol iskender sudan meḥrūm ḳaldı
bu iskender ḫiżir tek kāmın aldı (*Deh-nâme*, 132)
(O İskender sudan mahrum kaldı. Bu İskender Hızır gibi arzusuna erişti.)

2.3.3.8. Hz. Hızır (a.s.) [Hızr]

Hz. Hızır'ın İlyas Peygamber ile aynı kişi olup olmadığı konusu tartışmalı iken Hz. Nuh'un adı İlya veya Bilya olan torununun Hz. Hızır olduğu rivayeti de bulunmaktadır.[128] "Hz Musa ile yolculuk etmiş, İskender ile Zulûmat ülkesine giderek ölümsüzlük suyunu aramış ve suyu İskender'den önce bularak içmiş"[129] ve ölümsüz olmuştur. Bir rivayete göre de "Hızır ile İlyas iki ayrı nebidir ve Hızır karada, İlyas ise denizde kıyamete kadar sıkıntıda olanların imdadına yetişirler. Hıdırellez (Hızır ve İlyas) vaktinde (Miladi takvime göre her yılın 6 Mayıs'ında) bir araya gelerek dünya meselelerini görüşürler."[130]

ḫiżirni cām-ı laʿlüŋ zinde ḳılmış
dodaġuŋ ġönce ḳatda ḫende ḳılmış (*Deh-nâme*, 423)
((Kırmızı) lal (taşı gibi dudağının) kadehi Hızır'ı canlandırmış. Dudağın goncanın yanında gülmüş.)

2.3.3.9. Hz. Süleymân (a.s.)

Babası Hz. Dâvûd'un yerine geçen Hz. Süleymân onun gibi hem peygamber hem de sultandır.[131] Taşı kibrit-i ahmerden olan, üzerinde ism-i azam yazılı yüzüğü ile insanlara, cinlere perilere, devlere, bütün hayvanlara ve rüzgâra hükmedebilen, her türlü dili bilen ve hayvanlarla konuşabilen bir peygamberdir.[132]

süleymānuŋ nigīnin medḥ ėderler
munuŋ her leḥẓe dīnin medḥ ėderler (*Deh-nâme*, 144)
(Süleymân'ın yüzüğünü överler. Bunun da her an dinini överler.)

---

127 *Age.*, s. 237.
128 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, s. 227.
129 *Age.*
130 *Age.*, 227-228.
131 İskender Pala, *age.*, s. 411.
132 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, s. 233.

2.3.3.10. Ferîdûn

Pişdâdiyân sülâlesinden altıncı hükümdar olan Ferruh lakaplı meşhur padişah Ferîdûn Dahhâk öldürüldükten sonra tahta çıkmıştır.[133] Şiirlerde adalet timsali olarak adı geçer.[134]

ferīdūnı ėdürler gāvı vardur
ferīdūnca munuŋ yüz çavı vardur (*Deh-nâme*, 145)
(Derler ki Feridun'un cesareti vardır. Bunun Feridun gibi yüz şöhreti vardır.)

2.3.3.11. Gâve

Metinde Gâve'den doğrudan bir şekilde bahsedilmiyor ancak 145. beyitte geçen "gāvı" kelimesi ile Gâve'ye telmih yapılmaktadır. Gâve, Dahhâk'ın zulmüne karşı tepki gösterip demirci gömleğini bayrak yaparak halkı ayaklandırmış[135] ve Dahhâk'ı tahttan indirip yerine Ferîdûn'u geçirmiştir.[136]

ferīdūnı ėdürler gāvı vardur
ferīdūnca munuŋ yüz çavı vardur (*Deh-nâme*, 145)
(Derler ki Feridun'un cesareti vardır. Bunun Feridun gibi yüz şöhreti vardır.)

2.3.3.12. Cem [Cemşîd, Cemşasb, Cemşîdûn, Hûrçehr, Hûbreme]

Pişdâdî Hanedanı'nın dördüncü padişahı olan Cem Dahhâk tarafından yenilgiye uğratılıp öldürülmüştür.[137] Şarabı ilk o yapmıştır ve şiirlerde daha çok şarap ile birlikte zikredilmiştir.[138]

egerçi cem cahānda cām dapdı
bu her bir cām-ıla yüz kām dapdı (*Deh-nâme*, 146)
(Eğer Cem bu dünyada kadeh bulduysa, bu her bir kadehle yüz tane arzusunu buldu.)

2.3.3.13. Dahhâk

İran'ın Pişdâdiyan sülâlesinin zulmüyle meşhur hükümdarı olan Dahhâk iki omuzu üstünde oturan, kendisine acı veren iki yılan ile yaşarmış ve bu yılanlar her gün iki çocuk beyni ile beslenirmiş.[139]

---

133 İskender Pala, *age.*, s. 153.
134 *Age.*
135 *Age.*, s. 163.
136 *Age.*, s. 104.
137 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 100'ü*, s. 210.
138 *Age.*
139 İskender Pala, *age.*, s. 104.

eger ḍeḥḥāk imiş bir mār-ıla zār
munuŋ tīġı ucından öldi yüz mār (*Deh-nâme*, 147)
(Eğer Dahhak bir yılan yüzünden inliyormuşsa, bunun kılıcı yüzünden yüz yılan öldü.)

2.3.3.14. İsfendiyâr

Keyânî Hanedanı hükümdarı Güştasb'ın en büyük oğlu olan İsfendiyâr İran tarihinde hak, kudret ve lütuf sembolü olarak yer almış efsanevî bir kahramandır ve edebiyatımızda daha çok Rüstem-i Zâl ile mücadelesi ve trajik ölümüyle anılmıştır.[140]

eger isfendiyāruŋ ḍerbi vardur
munuŋ hem ḍerbi vü hem ḥerbi vardur (*Deh-nâme*, 150)
(Eğer İsfendiyar'ın darbesi varsa, bunun hem darbesi hem de savaşı vardır.)

2.3.3.15. Rüstem [Rüstem-i Zâl, Rüstem-i Dâstân, Tehemten]

Sam'ın torunu, Zâl'in oğlu, Sührâb ve Feramurz'un babası. Bijen'in dedesidir.[141] Aklı ve cesaretiyle İran'ın en büyük kahramanı olan Rüstem İran halkını büyük tehlikelerden korumuş, Hefthân'ı geçerek beyaz dev ile savaşmış Bijen'i Efrâsiyab'ın kuyusundan kurtarmış, İsfendiyâr'ı öldürmüş[142] ve daha birçok kahramanlık yapmıştır.

egerçi rüstem atardı kemendi
bu atar hem kemendi hem semendi (*Deh-nâme*, 151)
(Eğer Rüstem kemendi atardıysa, bu hem kemendi hem atı atar.)

2.3.3.16. Siyâvuş

İran padişahı Keykâvus'un oğlu, Efrâsiyab'ı öldüren büyük İran hükümdarı Keyhüsrev'in babasıdır.[143] Rüstem onun terbiyesini üstlenmiş ve onu kuvvetli bir yiğit ve tam bir savaşçı olarak yetiştirmiştir ve aynı zamanda olağanüstü bir güzelliğe sahiptir.[144]

siyāvūşuŋ yėri ger āteş oldı
meŋe āteş gülistāndan ḫ^{v}aş oldı (*Deh-nâme*, 153)
(Eğer Siyâvuş'un yeri ateş olduysa, bana ateş gül bahçesinden de güzel oldu.)

---

140 Nurettin Albayrak, "İsfendiyâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, (2000), s. 511.
141 Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsânevî Şahıslar*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1998, s. 252.
142 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, s. 237.
143 Dursun Ali Tökel, *age.*, s. 266.
144 *Age.*

2.3.3.17. Nûşirevân [Enûşirvân]

İran'ın Sasâniyân sülâlesinden, adaletiyle ün salmış bir hükümdar olan Nûşirevân, M.S. 531-579 yılları arsında hükümdarlık yapmış ve akıllı, tedbirli, dirâyetli, kudretli, hayırsever, sanat ve kültüre hizmet eden bir padişahtır.[145]

enūşirvānı dirler gerçi ʿādil
bu ʿedl-ile ḳılupdur anı bāṭıl (*Deh-nâme*, 154)
(Gerçi Nûşirevân'a adaletli derlerse de bu adaletle onu işe yaramaz hâle getirdi.)

2.3.3.18. Hâtem-i Tâî

Arap kabileleri arasında cömertliğiyle tanınmış olan İbn Abdullah b. Sa'd'ın lâkabıdır ve Peygamberimizin zamanında yaşamışsa da peygamberliğine erişememiştir.[146]

ėderler ḥātemi ṣāḥib-ʿeṭādur
munı ḥātemden eksiltmek ḫeṭādur (*Deh-nâme*, 155)
(Hâtem'i ikram sahibi ederler, bunu da Hâtem'den eksiltmek hatadır.)

2.3.3.19. Behmen

Keyâniyan sülalesinden İsfendiyâr'ın oğlu Erdşîr'in lâkabıdır[147] ve eserlerde kahramanlık, ululuk ve azamet sembolü olarak zikredilen Acem hükümdarlarındandır.[148]

eger şāh-ı cahān-gīr oldı behmen
bu yüz behmen kimiden dėr ki be-mėn (*Deh-nâme*, 156)
(Eğer Behmen dünyayı zapt altında tutan bir padişah olduysa, bu "Yüz Behmen gibiyim" der.)

2.3.3.20. Şâpûr

Üç Sâsânî hükümdarının adı olan Şâpûr kelimesinin aslı "şâh-pûr" olup bu kelime "hükümdarın oğlu" anlamına gelmektedir.[149] Sâsânîlerin kurucusu Erdeşir'in oğlu olan I. Şâpûr daha babası hayattayken ortak hükümdar ilan edilmiş, babası vefat ettikten sonra müstakil hükümdar olarak tahta çıkmış ve Romalılar ile yaptığı savaşlarda birçok askeri kılıçtan geçirip Roma ordusuna ağır kayıplar yaşatmıştır. [150] II. Hürmüz'ün oğlu II. Şâpûr

145 İskender Pala, *age.*, s. 362.
146 *Age.*, s. 198.
147 Dursun Ali Tökel, *age.*, s. 117.
148 *Age.*, s. 119.
149 Esko Naskali, "Şâpûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, (2010), s. 346.
150 *Age.*

ise Bizans ordusuna karşı büyük zaferler kazanan bir hükümdardır.[151] II. Şâpûr'un oğlu olan III. Şâpûr da adil bir hükümdar olarak kaydedilmiştir.[152]

eger şāpūr idi bir şāh-zāde
bu hem şāh-zādedür hem māh-zāde (*Deh-nâme*, 157)
(Eğer Şâpûr bir padişah oğlu idiyse, bu hem padişah oğludur hem ay oğludur.)

2.3.3.21. Firavun

Eski Mısır hükümdarlarının unvanıdır. Birden fazla Firavun olsa da şiirlerimizde bahsi geçen en meşhur Firavun Hz Musa döneminde yaşamış, bütün ilahî mucizeleri ve uyarıları inkâr edip tanrılık iddiasında bulunmuş zalim Firavun'dur.[153]

geh ibrāhīm kimi der-nār bolġay
gehī fir' övn tek meġrūr bolġay (*Deh-nâme*, 352)
(Kimi zaman Hz. İbrâhîm (a.s.) gibi ateşte olacak. Kimi zaman Firavun gibi kibirli olacak.)

2.3.3.22. Dârâ

Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'sinin ünlü kahramanlarından ve Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümdarı olan Dârâ, İsfendiyâr'ın torunu, Behmen'in oğludur.[154] Bir rivayete göre İskender ile yapmış olduğu bir savaşın ardından İskender tarafından öldürülmüştür, bir başka rivayete göre de savaştan kaçarken öldürülmüştür.[155] Şiirlerimize ihtişam ve ululuk sembolü olarak girmiştir.[156]

eger fir'övn imiş dārānuŋ adı
bunuŋ hem adı var hem 'edl ü dādı (*Deh-nâme*, 158)
(Eğer Dârâ'nın adı Firavun imişse, bunun hem adı hem adaleti vardır.)

2.3.3.23. Hüsrev

Nûşirevan'ın torunu, Hürev ü Şîrîn mesnevîlerinin erkek kahramanı ve İran'ın efsanevî hükümdarlarından olan Hüsrev, Şîrîn'e olan aşkı, sarayı ve hazineleri ile eserlere konu olmuştur.[157]

eger ḫüsrev-durur şīrīn sözinde
degül şīrīn munuŋ şīrīn sözinde (*Deh-nâme*, 159)

---

151 *Age.*
152 *Age.*
153 Dursun Ali Tökel, *age.*, s. 349.
154 *Age.*, s. 153.
155 *Age.*
156 İskender Pala, *age.*, s. 106.
157 Dursun Ali Tökel, *age.*, s. 180-181.

(Eğer Hüsrev sözünde tatlıysa (da) bunun tatlı sözü kadar tatlı değildir.)

2.3.3.24. Kisrâ

İran hükümdarlarına verilen lakap olan "Kisrâ" kelimesi ilk defa Nûşirevan için kullanılmıştır.[158] Aynı zamanda kasidelerde çokça geçen bu kelimenin, "büyük padişah" anlamına gelen "hüsrev" kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğuna dair rivayetler de vardır.[159]

egerçi fārs ḫānı oldı kisrá
hezārān kisrá munda buldı kesri (*Deh-nâme*, 161)
(Eğer Kisrâ, Fars hükümdarı olduysa, binlerce Kisrâ hezimeti bunda buldu.)

2.3.3.25. Fağfûr

Eski zamanlarda Çin hükümdarlarına verilen addır ve bir rivayete göre de Fağfur Hz. Nûh'un (a.s.) torunu olan Eşkan'ın soyundan gelen bir padişahtır.[160]

eger feġfūrı dėrler şāh-ı çīndür
munı hem şāh-ı çīn dėrlerse çīndür (*Deh-nâme*, 162)
(Eğer Fağfûr'a "Çin imparatorudur." diyip, buna da Çin imparatoru derlerse doğrudur.)

2.3.3.26. Şeyh-i San'ân

Hayatı hakkında kesin bilgilerin olmadığı belirtilen bu kişinin adı Abdürrezzâk'dır ve Yemenlidir.[161] Gazalî'nin Tuhfetü 'l-Mülûk ve Attâr'ın Mantıku't-Tayr'ında hikâyesinden söz edilir, aynı zamanda Türk edebiyatında da Gülşehrî ve Ali Şir Nevâî gibi şairler de ele almışlardır.[162] İskender Pala *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*'nde Şeyh-i San'ân'ın hikâyesini şöyle özetler:

> Efsaneye göre Şeyh-i San'ân, Mekke'de 700 veya 400 mürîdi olan, zühd ve takva sahibi bir şeyhtir. Bir gece rüyasında bir Hristiyan kızı görüp âşık olur. Kızı bulmak için müridleriyle birlikte Rûm (Anadolu) diyarına sefere çıkar. Kız, Rûm kayserinin kızıdır ve onunla evlenmek için bazı şartlar ileri sürer. Bunlar şeyhin kilisede ibadet etmesi, Kur'ân-ı Kerîm'i yakması, şarap içip zünnâr bağlaması, domuz gütmesi vs. dir. Şeyh hepsini yerine getirir. Ancak kız hala kendisine varmak istememektedir. Bunun üzerine tevbe eden Şeyh-i San'ân Rûm diyarından ayrılır. Şeyh gittikten sonra kız imâna gelir ve Şeyh'i bulmak için peşine düşer. Onu çölde bulur ve huzurunda can verir. Kızı oraya defneden Şeyh-i San'ân, Mekke'ye

158 İskender Pala, *age.*, s. 277.
159 *Age.*
160 *Age.*, s. 145.
161 *Age.*, s. 430.
162 *Age.*

döner. Kâbe'yi tavaf edip Allah'a yalvarır. Duâsı kabul olunup o da sevgilisinin ardından can verir.[163]

mėni çün şeyḫ-i ṣenʿān ʿāşiḳ ėtdi
ki bir ʿeẕrā yüzine vāmiḳ ėtdi (*Deh-nâme*, 212)
(Beni, bir Azra (gibi güzelin) yüzüne Vamık (gibi âşık) eden (o güzel), Şeyh San'an gibi âşık etti.)

2.3.3.27. Azrâ

Vâmık u Azrâ mesnevîlerinin kadın kahramanının adı olup "izâr" (yanak) kelimesi ile olan imlâ ve ahenk yakınlığı nedeniyle eserlerde bu kelime ile birlikte kullanılır.[164]

mėni çün şeyḫ-i ṣenʿān ʿāşiḳ ėtdi
ki bir ʿeẕrā yüzine vāmiḳ ėtdi (*Deh-nâme*, 212)
(Beni, bir Azra (gibi güzelin) yüzüne Vamık (gibi âşık) eden (o güzel), Şeyh San'an gibi âşık etti.)

2.3.3.28. Vâmık

Kelime anlamı "seven, sevdalı" olan Vâmık, Vâmık u Azrâ hikâyesinin erkek kahramanının adıdır.[165]

mėni çün şeyḫ-i ṣenʿān ʿāşiḳ ėtdi
ki bir ʿeẕrā yüzine vāmiḳ ėtdi (*Deh-nâme*, 212)
(Beni, bir Azra (gibi güzelin) yüzüne Vamık (gibi âşık) eden (o güzel), Şeyh San'an gibi âşık etti.)

2.3.3.29. Yâkût-ı Musta'sımî

Abbasî halifesi Musta'sım'ın devrinde saray hattatlığı yapmış olan Yâkût, hat sanatında en köklü yenilikleri gerçekleştirmiş ve hat sanatına matematik ve geometrik boyutlar kazandırmıştır.[166] Hat sanatında muhakkak, reyhânî, sülüs, nesih, tevki' ve rik'a olmak üzere altı yazı çeşidinden oluşan "aklâm-ı sitte" Yâkût'un kalemi sayesinde gerçek şekillerini bulmuştur.[167]

ḫeṭinden münfeʿildür ḫeṭṭ-i yāḳūt
lebi yāḳūtdır mı ṣorsa yā ḳūt (*Deh-nâme*, 218)

---

163 *Age.*
164 *Age.*, s. 50.
165 *Age.*, s. 470-471.
166 *Age.*, s. 479.
167 *Age.*

(Yakut hattı "Dudağı yakut mudur yoksa gıda mı?" diye sorarsa onun ayva tüylerinden kederlenir.)

2.3.3.30. Fethî

Çalışmamızın konusu olan *Deh-nâme* adlı eserin şairidir.[168]

özi ten ʿāleminde şāh olupdur
meger ki fetḥī̇le hem-rāh olupdur (*Deh-nâme*, 287)
(Kendisi vücut âleminde padişah olmuştur. Belki de Fethî ile yoldaş olmuştur.)

2.3.3.31. Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn mesnevîsinin erkek kahramanıdır. Bir rivayete göre Benî Âmir kabilesinden şâir Kays b. el-Mülevvahü'l-Âmirî'nin lâkabıdır, bir başka rivayete göre de Emevîler devrinde yaşamış Kays adlı bir beyzâdenin lâkabıdır.[169]

gehī̇ efġān ėderdüm gāh feryād
gehī̇ mecnūn olurdum gāh ferhād (*Deh-nâme*, 246)
(Kimi zaman inlerdim, kimi zaman feryat ederdim. Kimi zaman Mecnun, kimi zaman Ferhat olurdum.)

2.3.3.32. Ferhâd

Ferhâd ile Şîrîn hikâyesinin erkek kahramanıdır. Âşık olduğu Şîrîn için Bî-sütûn isimli dağı delmesi ile meşhur olan Ferhâd edebiyatımızda, sevgiliye kavuşmak için zorlu ve gerçekleşmesi zor olan işleri göze alan âşığı sembolize eder.[170]

gehī̇ efġān ėderdüm gāh feryād
gehī̇ mecnūn olurdum gāh ferhād (*Deh-nâme*, 246)
(Kimi zaman inlerdim, kimi zaman feryat ederdim. Kimi zaman Mecnun, kimi zaman Ferhat olurdum.)

2.3.3.33. Hz. Nûh (a.s.)

Ulü'l-azm peygamberlerden olan ve 250 yaşında peygamber olan Hz. Nûh (a.s.) 450 yaşında iken tufan yaşanmış ve Nûh Peygamber tufandan sonra 250 yıl daha yaşamıştır.[171] Tüm uğraşlarına rağmen yola getiremediği kavmi Nuh tufanı sonucu yok olmuştur ve insan soyu tekrar ondan türediği için Hz. Nûh (a.s.) "ikinci Âdem" olarak

168 Ayrıntılı bilgi için bkz. 1. FETHÎ'NİN HAYATI.
169 İskender Pala, *age.*, s. 300-301.
170 *Age.*, s. 152.
171 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, s. 219.

adlandırılmıştır.[172] Edebiyatımızda ömrünün uzunluğu, tufan ve tufandan kurtulmak için yaptığı gemisi ile yer alır.[173]

eger teḥḳīḳe baḫsaŋ rūḥ oldur
cahān mānend-i keştī nūḥ oldur (*Deh-nâme*, 358)
(Eğer hakikate bakarsan ruh odur. Cihan gemi gibidir, Hz. Nûh (a.s.) odur.)

2.3.3.34. Hz. İdrîs (a.s.)

Cebrail'in ilk defa vahiy getirdiği ve kendisine 30 sahife ilâhi emir gönderilmiş olan peygamberdir.[174] İdrîs (a.s.) ilk defa rakam ve yazı yazmış ve ilk defa elbise dikmiştir, bu yüzden de kâtip ve terzilerin pîri sayılır.[175] Diri iken Allah'ın emriyle göklere çekilmiş ve meleklere öğretmen olmuştur.[176]

gehī ʿīsá kimi rifʿetde bolġay
gehī idrīs tek cennetde bolġay (*Deh-nâme*, 350)
(Kimi zaman Hz. İsa (a.s.) gibi yücelikte olacak. Kimi zaman Hz. İdrîs (a.s.) gibi cennette olacak.)

2.3.3.35. Hz. İlyâs (a.s.)

İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamber olan İlyâs Peygamber'in kavmi putperest bir kavimmiş ve Hz. İlyâs'tan yüz çevirmişler, bunun üzerine Allah onlara kıtlık vermiş, kıtlıktan kurtulmak için Hz. İlyâs'a uydularsa da sonra yine eski hâllerine dönmüşler ve bu yüzden Hz. İlyâs o memleketi terketmiş, onun yerine Elyasa geçmiştir.[177] Bunun yanında Hz. Hızır ile her yıl buluştukları rivayet edilir ve bu güne de "Hıdırellez" denir.[178] (bkz. 2.3.3.8. Hz. Hızır (a.s.) [Hızr] maddesi)

gehī hem-çün ḫiżir deryā meḳāmı
gehī ilyās tek sürer ġemāmı (*Deh-nâme*, 351)
(Kimi zaman makamı Hz. Hızır (a.s.) gibi denizdir. Kimi zaman Hz. İlyas (a.s.) gibi bulutu sürer.)

172 *Age.*
173 *Age.*
174 İskender Pala, *age.*, s. 227.
175 *Age.*
176 *Age.*
177 *Age.*, s. 230-231.
178 *Age.*

2.3.3.36. Hz. İbrâhîm (a.s.) [Halîlullâh, İbn Âzer, Halîl-i Akdes]

Babası Âzer, oğulları Hz. İsmâil ve Hz. İshâk olan İbrâhîm Peygamber Hz Îsâ'nın miladından yaklaşık iki bin sene önce doğmuş ve iki yüz yıl yaşamıştır.[179] Edebiyatımızda Nemrud tarafından ateşe atılması, ateşin gül bahçesine dönmesi, putları kırması, oğluyla Kâbe'yi inşa etmesi ve İsmâil'i kurban etme girişimi gibi özellikleri ile anılır.[180]

geh ibrāhīm kimi der-nār bolġay
gehī firʿövn tek meġrūr bolġay (*Deh-nâme*, 352)
(Kimi zaman Hz. İbrâhîm (a.s.) gibi ateşte olacak. Kimi zaman Firavun gibi kibirli olacak.)

2.3.3.37. Hz. Dâvûd (a.s.)

Hem peygamber hem de sultan olan Dâvûd Peygamber'e dört semâvî kitaptan biri olan "Zebûr" indirilmiştir. Sesinin güzelliği ve etkileyiciliği ile meşhur olduğundan gür ve kalın sese "Dâvûdî" ses denmiştir ve edebiyatımızda güzel ses ve Zebûr ile birlikte zikredilir.[181]

gehī dāvūd tek āvāzı nāzük
gehī yūnus kimidür sāzı nāzük (*Deh-nâme*, 353)
(Kimi zaman Hz. Davud (a.s.) gibi sesi nazik(tir). Kimi zaman Hz. Yunus (a.s.) gibi sazı nazik(tir).)

2.3.3.38. Hz. Yûnus (a.s.)

İsrailoğulları peygamberlerindendir. Hz. Yûnus'a kavmi inanmamış, o da öfkelenerek kimseye haber vermeden Dicle kenarına inip bir gemiye binmiş, Allah'ın izni olmadan bindiği için gemi bir zaman sonra hareket etmemiş ve gemidekiler aralarında bir suçlu olduğunu düşünüp kura çekmeye ve çıkan kişiyi denize atmaya karar vermişler.[182] Kuradan Yûnus Peygamber çıkınca onu denize atmışlar ve büyük bir balık gelip onu yutmuş, Allah'ın izni olmadan yerini terk ettiği için pişman olup balığın karnında kırk gün tövbe etmiş, Allah onu affedince balık onu sahile bırakmış ve yaptıklarından pişman olan kavmi de ona inanmış.[183]

gehī dāvūd tek āvāzı nāzük
gehī yūnus kimidür sāzı nāzük (*Deh-nâme*, 353)

179 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, s. 220.
180 *Age.*
181 İskender Pala, *age.*, s. 108.
182 *Age.*, s. 483.
183 *Age.*

(Kimi zaman Hz. Davud (a.s.) gibi sesi nazik(tir). Kimi zaman Hz. Yunus (a.s.) gibi sazı nazik(tir).)

2.3.3.39. Hz. Âdem (a.s.)

Tüm semâvî dinlere göre Allah tarafından yaratılmış ilk insan ve ilk peygamberdir. Hadislerde "Ebü'l-Beşer" (İnsanlığın Babası) ve "Safiyullah" (Allah'ın temiz kulu) sıfatlarıyla anılan Hz. Âdem (a.s.) kuru veya cıvık çamurdan veya çamurdan süzülmüş bir özden yaratılmıştır.[184] Edebiyatımızda çamurdan yaratılması, ruhu verilmeden önce "âb u gil" içinde beklemesi, melekler ona secde ederken Ezâzil'in secdeye etmeyip şeytan oluşu, karısı Hz. Havva ile yasak meyveye el uzatmaları ve bu yüzden cennetten kovulmaları hadiseleri ile çokça anılırlar.[185]

odur çün anı ėtdi ʿeṭa ādem
anuŋla buldı cān ʿĪsá-yı meryem (*Deh-nâme*, 356)
(Hz. Âdem'in (a.s.) bağışladığı odur. Hz. Meryem'in (a.s.) İsa'sı (a.s.) onunla can buldu.)

2.3.3.40. Hz. Meryem (a.s.)

Hz. Îsâ'nın annesi ve Dâvûd Peygamber soyundan İmran adlı bir kişinin kızı olan Hz. Meryem, çocuğu olmayan anne-babasının eğer bir çocukları olursa mabede bağışlamayı adaması üzerine doğar doğmaz mabede teslim edilmiştir.[186] Hz. Meryem Hz. Cebrâil vasıtası ile üflenip Hz. Îsâ'ya (a.s.) gebe kalmış ve Yahudiler tarafından çok eziyet görmüştür.[187] Edebiyatımızda Hz. Îsâ'yı doğurması ve Hz. Cebrâil vasıtası ile gebe kalması gibi özellikleri ile anılır.[188]

odur çün anı ėtdi ʿeṭa ādem
anuŋla buldı cān ʿĪsá-yı meryem (*Deh-nâme*, 356)
(Hz. Âdem'in (a.s.) bağışladığı odur. Hz. Meryem'in (a.s.) İsa'sı (a.s.) onunla can buldu.)

2.3.3.41. Belkıs [Belkîs, Belkıys]

Yemen'de bulunan Sebe ülkesinin melikesi olan Belkıs'ın varlığı Süleymân Peygamber'e Hüdhüd tarafından haber verilir, Hüdhüd Belkıs'ın ve maiyetindekilerin güneşe taptıklarını söyler.[189] Süleymân Peygamber'in imana daveti üzerine çekinen

184 *Age.*, s. 6.
185 *Age.*, s. 7.
186 *Age.*, s. 307.
187 *Age.*
188 *Age.*, s. 308.
189 Ahmet Atillâ Şentürk, "Belkıs", *Osmanlı Şiiri Klavuzu*, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, C. II, (2017), s. 176.

Belkıs önce hediyeler gönderir ancak Hz. Süleymân (a.s.) bunları kabul etmez ve kendisini çağırır. Belkıs yola çıkar ancak kendisinden önce Hz. Süleymân'ın veziri Âsaf Belkıs'ın tahtını getiriverir, bunu gören Belkıs bu olağanüstü hâle şaşırır ve Süleymân Peygamber'in dinine girer.[190]

bi-emr-i ḫāliḳ-i ẕü 'l-feżl-i teḳdīs
süleymānı yėtürdi sūy-i belḳīs (*Deh-nâme*, 359)
(Kutsamanın değerine/faziletine sahip Yaratan'ın emriyle Süleyman'ı Belkıs'ın yanına ulaştırdı.)

2.3.3.42. Hz. Yûsuf (a.s.)

Hz. İbrâhîm'in (a.s.) soyundan, Hz. İshâk'ın (a.s.) torunu ve Hz. Yakûb'un on iki oğlunun on birincisidir. Küçük kardeşi Bünyamîn ile aynı anneden doğmuşlardır. Hayatının anlatıldığı Yûsuf sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'de "ahsenü'l-kasas" (kıssaların en güzeli) olarak geçer. Edebiyatımızda çok güzel oluşu, küçükken gördüğü rüya, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, Mısır'a köle olarak satılması, Züleyhâ ile başından geçenler, onun güzelliğini gören kadınların ellerini kesmesi, zindana atılması, zindandan çıkıp Mısır'a sultan olması gibi özellikleri ile çokça anılmıştır.[191]

çü yūsuf düşmegil çāh-ı belāya
ʿezīzüm ber-ser-i cāh ol hemīşe (*Deh-nâme*, 407)
(Yûsuf (a.s.) gibi bela kuyusuna düşme! Muhterem (sevgilim)! Daima makamının başında ol!)

2.3.3.43. Sultan Sencer

Büyük Selçuklu devletinin altıncı hükümdarı olan Sultan Sencer, İran'daki Sencar kasabasında doğduğu için bu adla anılmıştır. [192] Onun dönemi Büyük Selçuklu devletinin en ihtişamlı devridir.[193]

anı her kim oḫısa başa sançar
eger ḳuldur eger bir şāh-sencer (*Deh-nâme*, 624)
(Eğer bir kul, eğer bir Sultan Sencer (olsun), onu her kim okursa başına koyar.)

190 *Age.*, s. 176-177.
191 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, s. 221.
192 İskender Pala, *age.*, s. 399.
193 *Age.*

2.3.3.44. Hârût-Mârût

Büyü ve sihir yapmalarıyla meşhur melekler. Bu melekler hakkında çeşitli rivayetler vardır ve çoğu İsrâiliyyâttandır. Bu rivayetlerden en meşhurunu Ahmet Atillâ Şentürk *Osmanlı Şiiri Klavuzu*'nda şöyle anlatır:

> [M]elekler arasındayken kendi aralarında "Biz insanların yerinde olsaydık sürekli ibadet ile meşgul olur hiç günah işlemezdik." diye konuşurlarmış. Allah onlara şehvet duygusu ile dünyaya gönderilirlerse insanlardan daha fazla günah işleyeceklerini bildirmiş. Onlar görüşlerinde ısrar edince kendilerine şehvet hissi verilerek dünyaya gönderilmişler. Kısa bir süre sonra Zühre adında çok güzel bir kadın görerek ona âşık olmuşlar. Kadın onlara eğer kocasını öldürür, puta tapar ve şarap içerlerse kendileriyle birlikte olabileceğini söylemiş. Bunlar (…) daha hafif bularak şarap içmeyi tercih etmişler. Şarap içince de her türlü günaha yatkın hale gelerek kadının kocasını öldürmüşler. (…) Kadının onlardan istediği şey ise kendisine "İsm-i A'zam"ın öğretilmesi imiş. Kadın bu ismi öğrenince göğe çekilerek Zühre yıldızı haline getirilmiş. İki meleğe ise işledikleri suçun cezasını dünyada mı yoksa ahirette mi çekmek istedikleri sorulmuş. Onlar dünya hayatının geçici olduğunu bildikleri için dünyayı tercih etmişler. Bunun üzerine ceza alarak Babil şehrinde bulunan bir kuyuya baş aşağı asılarak kıyamete kadar cezalarını çekmek üzere bırakılmışlar.[194]

> çeh-i pür-dūda anı hem-çü hārūt
> nigūn-sār ėyledüm mānend-i mārūt (*Deh-nâme*, 649)
> (Dumanla dolu kuyu(d)a onu Harut ve Marut gibi baş aşağı eyledim.)

2.3.3.45. Hz. Yakûb (a.s.)

Hz. İbrâhim'in torunu, Hz. İshâk'ın oğludur. On iki oğlu vardır ve bunlardan birisi Hz Yûsuf'tur. Kur'ân'da hem kendi adıyla, hem de "İsrâil" adıyla anılan Yakûp Peygamber edebiyatımızda oğlu Hz. Yûsuf'u araması, onun hasretiyle çok fazla ağlayıp kör olması, Hz. Yûsuf'un gömleğiyle gözlerinin açılması gibi özellikleriyle anılır ve Hz. Yûsuf'un hasretiyle ağlayıp üzüldüğü kulübesi eserlerde külbe-i ahzân, beytü'l-ahzân olarak ifade edilir.[195]

> senüŋ leylá cemālüŋ ḥesretinden
> gözümni dīde-yi yeʿḳūb gördüm (*Deh-nâme*, 655)
> (Senin geceye ait güzel yüzünün hasretinden dolayı gözümü Yakup (a.s.)'ın gözü gibi gördüm.)

---

194 Ahmet Atillâ Şentürk, "Harut ve Marut", *Osmanlı Şiiri Klavuzu*, Dün Bugün Yarın Yayınları, C. VI, (2022), s. 240.

195 Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 300'ü*, Otto Yayınları, Ankara 2018, s. 68.

2.3.3.46. Hz. Eyyûb (a.s.)

İshâk Peygamber'in torunu olan Eyyûb Peygamber çok zengindi, birçok malı ve mülkü vardı, karısı ve çocukları ile dünya saadetine sahipti.[196] Allah onu malı ve mülkünü elinden alarak, çocuklarının ölümü ve sağlığı ile imtihan etti ancak o bütün bunlara sabretti, imtihanı kazandı, Allah ona yeniden mal, mülk, evlatlar verdi ve sağlığına kavuştu.[197] Edebiyatımızda sabrı ile çokça anılmıştır.[198]

şikeste **fetḥī**ye bir çāre ėyle
mėn anı derd ile eyyūb gördüm (*Deh-nâme*, 660)
(Hasta/Dertli Fethî'ye bir çare eyle. Ben onu dert ile Eyüp (a.s.) (gibi) gördüm.)

2.3.4. *Deh-nâme*'nin Söz Varlığı

Eser söz varlığı ve dil özellikleri açısından genel manada Azerbaycan Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Azerbaycan Türkçesi Batı Türkçesi'nin iki ana dairesinden birisidir. XIII. yüzyıldan itibaren varlığını göstermeye başlayan Batı Türkçesi'nin esası Oğuz Türkçesi'ne dayanmaktadır. Batı Türkçesi zamanla iki kola ayrılmıştır. Bunlardan birisi Osmanlı Türkçesi, diğeri ise Azerbaycan Türkçesi'dir.[199] Azerbaycan Türkçesi'nin ilk yazılı eserlerini XIV. yüzyıldan itibaren görmeye başlamaktayız.[200] Osmanlı Türkçesi, "orta ve batı Anadolu, güney Kırım, Balkanlar, adalar ve Kıbrıs esas olmak üzere"[201] Osmanlı Devleti'nin batısında kendini gösterirken, Azerbaycan Türkçesi "doğu Anadolu, güney Kafkasya, Kafkas Azerbaycanı, İran Azerbaycanı, Kerkük ve Irak-Suriye Türkleri"[202] bölgelerinde varlık alanı bulmuştur.

Muharrem Ergin, Azerbaycan Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi arasındaki farkların çoğunlukla konuşma dilinde bulunduğunu, yazı dilindeki farkların mahallî farklar olarak kaldığını, bu iki kolun hiçbir dönemde iki ayrı yazı dili hâline gelmediğini ve aynı yazı dilinin iki farklı görünüşü olduğunu söylemektedir.[203] Ayrıca Ergin, bu iki kol arasındaki farkların "ağız farkları, yani telaffuz ayrılıkları, ses ayrılıkları, fonetik ayrılıklar"[204] olduğunu da ifade etmektedir. Çalışmamıza konu olan *Deh-nâme* de çoğunlukla

196 İskender Pala, *age.*, s. 143.
197 *Age.*, s. 143-144.
198 *Age.*, s. 144.
199 Muharrem Ergin, *Azeri Türkçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1971, s. VII.
200 *Age.*, s. VIII.
201 *Age.*, s. VIII.
202 *Age.*, s. VII-VIII.
203 *Age.*, s. VIII.
204 *Age.*, s. IX-X.

Azerbaycan Türkçesi özellikleri gösterdiğinden eser, zikredilen bu farklar göz önünde bulundurularak transkripsiyon alfabesine aktarılmıştır.

Söz varlığında Azerbaycan Türkçesi'ni gösteren bazı kelimeler ve metinde geçtiği yerler şöyledir:

apar-: aparduŋ (184[205]); apargil (184); aparur (393, iki kere); apar (396); aparmış (416, iki kere); aparansın (581, iki kere)

mėn: mėn (40; 57;59, iki kere; 63; 67; 68, iki kere…); mėni (41;43; 50; 56…); mėnüm (42; 122; 124; 225; 228…); mėnümle (44;697; 789); mėnden (75; 236, iki kere; 259, iki kere; 260;); mėnde (266); mėnem (539; 541; 542; 543; 544; 545); mėnümlen (593;790)

yaḫşī: yaḫşīlıġuŋ (734)

hemīşe: hemīşe (165; 170, iki kere; 171; 172; 243; 250; 251; 268; 273; 290; 291, iki kere…)

öz: öz (41; 47; 54; 71; 73, iki kere…); özüm (47; 675; 749); özi (91; 95; 96; 101; 215…); özüŋni (174; 398; 584; 713); özümni (200; 247; 654); özümden (233); özümlen (261, iki kere); özin (282; 376); özüŋe (325; 505); özümi (343); özinden (393); özüŋ (579; 581; 724; 745); özini (771)

özge: özge (397; 443, iki kere; 445; 449, iki kere; 528, iki kere; 600; 607…); özgeni (502)

ḳayıt-: ḳayıtmaya (327); ḳayıtgil (546; 704; 744); ḳayıtdı (600; 746); ḳayıt (708)

ėyle (öyle): ėyle (234; 235; 241; 289; 345; 364; 501…)

bėyle (böyle): bėyle (232; 312, iki kere; 340; 537; 553; 606…); bėyledür (325; 606)

yügüş: yügüş (40; 381; 512; 548; 561, iki kere; 562; 563; 566…); yügüşdür (565, iki kere)

ikki[206]: ikki (645)

---

205 Bu bölüm boyunca parantez içerisinde verilen sayılar kelimelerin geçtiği beyit numaralarını ifade etmektedir.

206 Bazı kelimelerin içindeki ünlülerin ikizleşmesi Azerbaycan Türkçesi özelliğidir.

Bunun yanında *Deh-nâme*'de az da olsa Çağatay Türkçesi'ne ait bazı özellikler bulunmaktadır. Ayrıca Türkçe'nin yanında Arapça ve Farsça unsurlara da çokça yer verilmiştir. Arapça ve Farsça kelime, tamlama ve terkipler metnin bütününde karşımıza çıkmaktadır.

2.3.4.1. Çağatay Türkçesi Özellikleri

***bol- fiili*:** Metnimizde ol- şeklinin yanında bol- şekli de görülmektedir.

boldı (47, iki kere; 236; 313; 314, iki kere; 324; 536, iki kere; 604, iki kere; 691; 700; 753, iki kere); bolġay (122, iki kere; 291, iki kere; 350, iki kere; 352; iki kere; 783, iki kere); bola (123); bolsun (171, iki kere; 176; 189, iki kere); boldum (234, iki kere; 235, iki kere; 238, iki kere); bola (257); bolsa (267); bolmış (421; 474, iki kere); bolmaya (538); bolma (595); bolgil (597); bolmaz (712, iki kere; 767, iki kere); bolsaŋ (725)

***-ġay*:** Çağatay Türkçesi'nde gelecek zaman ekidir.

bolġay (122, iki kere; 291, iki kere; 350, iki kere; 352; iki kere; 783, iki kere); ḳılġay (335, iki kere)

***-nı/-ni*:** Çağatay Türkçesi'nde belirtme durumu eki olarak yaygınlaşmıştır. Bu ek metinde çokça kullanılmıştır. Metinde geçen bazı örnekler şunlardır:

köŋülni (16); kāmımnı (40); tenümni (43); ḫiredni (48); dilümni (71; 75); gözümni (79; 655); reḥmetüŋni (81); zeḥmetüŋni (81); yėrümni (82; 86); mecāzumnı (83); żemīrümni (84); ḳemerni (102); ḳelemni (119); reḳemni (119); iskenderni (134, iki kere; 136); özüŋni (174; 398; 584;713); bülbülni (180); ʿömrümni (199); özümni (200; 247; 654); yėrümni (211); sözümni (211); cānımnı (266); yaşımnı (289); şeḥḥetni (299); cövherni (299); semekni (300); melekni (300); ḥālümni (318; 404; 688); kāmuŋnı (331); müşkülümni (395); merkebüŋni (399); müjgānlaruŋnı (420); dīvānlaruŋnı (420); ḫizirni (423); sözni (503); gerdenüŋni (507); ḥikmetüŋni (557); āzādnı (573); kāruŋnı (578; 593); megeslerni (592); ser-keşlıġuŋnı (597); ser-ḫᵛaşlıġuŋnı (597); dilni (657); fikrüŋizni (683); elümni (703); yaşıŋnı (755); sürḫni (776)

2.3.4.2. Yabancı Unsurlar

Metinde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca metinde 698. beyit tamamen Farsça yazılmıştır. Bunun yanında metinde geçen Kur'ân-ı Kerîm ayetleri, hadisler ve Arapça alıntılar metinde bulundukları beyitlerin dipnotlarında

açıklanmıştır. Arapça ve Farsça ekler ve metinde geçtikleri yerlerden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

2.3.4.2.1. Arapça Unsurlar

Kelimelerin Başına Gelen Ekler:

***bi-*: "ile"**

bi-emr (359); bi'ṣ-ṣebā (355)

***el-*:** Arapça isimleri belirli duruma getirir.

el-faḳru faḫrī (105); *el-ḥayāu yemneʿu 'r-rızḳ* (320)

***lā*:** "yok, değil, -sız/-siz"

lā-mekāndan (110); *lā-fetá* (179)

***ẕū-, ẕī*:** "sahip, -li"

ẕū 'l-ḳerneyn (140;141); ẕū 'l-ḳürūndur (141); ẕū-fen (141); ẕū-fünūndur (141)

Kelimelerin Sonun Gelen Ekler:

***-īn*:** Çoğul ekidir.

mürselīn[207]; *ālemīn* (91)

***-āt*:** Çoğul ekidir.

emvātini (34); müşkülātuŋ (90); möʿcüzātuŋ (90); ḫerābāt (211); libāsāt (211); cennāt (226); ebyāt (226); teşbīhāt[208]

2.3.4.2.2. Farsça Unsurlar

Kelimenin Başına Gelen Ekler:

***bā-*:** "ile"

bā-āb (769)

***be-*:** "-e, ile, için"

be-ḥaḳḳ-ı (69, iki kere); be-ḫātem (69); be-men (156); be-ġāyet (213; 293; 314; 409…); be-küllī (233); be-sūziş (238); be-her (315)

---

207 86. beyitten sonra gelen başlıkta bulunmaktadır.
208 451. beyitten sonra gelen başlıkta bulunmaktadır.

***bed-*: "kötü"**

bed-ḫ^{v}āh (410); bed-meḥżer (741)

***ber-*: "-de, üzere, üzeri, üzerine, üzerinde"**

ber-nām-ı (1); ber-kām-ı (58); ber-ʿerş (94); ber-ser-i (407); ber-leb (477); ber-ḫāk (498); ber-rüḫ-i (755)

***bī-*: "-siz,-mez"**

bī-sān (274); bī-gāh (288); bī-nevādan (327); bī-dillerüŋ (347); bī-müzd (365); bī-nūr (451); bī-nihāyet (465); bī-zūr (541); bī-derd (572); bī-ser (594); bī-pā (594); bī-per (632, iki kere); bī-edeb (704); bī-bīm (716); bī-yās (716)

***der-*: "-da/-de, içinde"**

der-süḫān (173); der-güş (183; 685); der-belā (312); der-dām (341); der-nār (352); der-ḳafādur (482); der-beḥr (555); der-ber (555); der-selāsil (571); der-perde (760)

***ez-/zi-*: "-den/-dan"**

ez-her (78); ez-feġfūr (98); zi-ḫelvetgāh (109); ez-miṣr (167); ez-fiḳh (202); ez-tefsīr (202); ez-rāz (306); ez- mūr (307); zi-ʿālī-himmeti (380); zi-ʿizzet (616); ez-ber (621); zi-bes (629; 771); ez-müşk (652); ez-meh-tāb (795)

***nā-*: "değil, olmayan"**

nā-ümīd (233); nā-murāduŋ (392); nā-tevāndur (475); nā-geh (537); nā-meḳbūl (604); nā-kām (642); nā-pāki (718)

***pür-*: "dolu"**

pür-günāham (66); pür-daġ (100); pür-ġem (244); pür-nem (244); pür-āteş (251); pür-zer (382); pür- ḫeyāl (455); pür-dūda (649); pür-fitne (657); pür-növmīd (748); pür-ḫūn (749; 759); pür-dāne (765)

Kelimenin Ortasına Gelen Ekler:

ā:

demādem (243; 273; 507; 514)

be-:

dem be-dem (380; 467; 776; 778); mū be-mū (404); rū be-rū (404); ser be-ser (662)

Kelimenin Sonuna Gelen Ekler:

-mend: "-lı/-li"

derdmend (76); ḫiredmend (754)

-res: "ulaşan, erişen"

feryād-res (698); *der-res* (698)

-sāz: "yapan, eden"

çāre-sāzı (258)

-vār: 1)"sahip", 2) "gibi"

ḫelef-vār (626)

-dār: "tutan, sahip olan"

perde-dār (551); hevā-dār (595; 721)

-kār: "yapan, eden, edici"

siyehkārīdür (484)

-ter: "daha"

kemter (79); bedter (743); bihter (780)

-ān: Çoğul ekidir.

hezārān (133; 137; 139; 161…)

-istān/-sitān: Yer ve zaman anlamı katar.

gülistān (153); gülsitān (180)

-zāde: "…oğlu"

şāh-zāde (157); māh-zāde (157); merdüm-zāde (790)

-zār: Yer-mahal anlamı katar.

benefşezār (383)

-rā: İsmin -i hâlidir ancak bazen -e hâli olarak da kullanılır.

me-rā (58)

dān: Alet adı yapar.

nūrdān (630)

-sār: "1)baş 2)Bir şeyin bulunduğu yer 3) Benzetme anlamı katar.

nigūn-sār (649)

-gāh: Yer anlamı katar.

zi-ẖelvetgāh (109); dergāh (397); neẓergāh (408)

-mān: Sıfat yapar.

dūd-mān (92)

-yār: Sıfat yapar.

hūşyār (379)

-īn: İlgi ekidir.

ʿenberīni (220)

-vend:

ẖudāvend-i (4); ẖudāvendā (39; 59)

-veş: Benzetme ekidir.

lö'löveş (282)

-gīn: Sıfat yapar.

ġemgīn (335; 606); nemgīn (606)

-şen: Yer bildirir.

gülşen (302)

-çe: Küçültme eki

baẖça (402); mūrçeŋ (425)

2.3.4.3. tur- Yardımcı Fiilinin Kullanımı

Bildirme işlevi taşımaktadır.

uzatmışdur (739); yoḫdur (742); oldur (757, iki kere); ṭolıdur (772); olupdur (254, iki kere)

tur- fiili ile -ur geniş zaman ekinin birleşmesiyle oluşan -durur yapısı da metinde çokça kullanılmıştır.

ḫüsrev-durur (159); kem-durur (294); yoḫ-durur (362); olmış-durur (369); açmış-durur (739)

2.3.5. İmlâ Özellikleri

Metnin imlâsı çoğunlukla tutarlıdır ancak bazı seslerin, eklerin ve kelimelerin ikili yazımları mevcuttur. Bunun sebebi olarak metnin telif tarihi ile istinsah tarihi arasında geçen zamanda kullanılan yazı dilinin imlâ hususiyetlerinin değişmiş olabileceği düşünülebilir ancak telif tarihi ile istinsah tarihini tam olarak bilemediğimiz için kesin bir hükme varamıyoruz. Bunun yanında bu ikili yazımların nedeni yazı dili ve konuşma dili arasındaki farklar olabilir. Ayrıca bu ikili yazımlardan yol çıkarak metnin, Batı Türkçesi'nin iki kolu olarak zamanla ayrılan Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi'nin bu ayrışma döneminin başlarında, yani geçiş döneminde yazıldığını tahmin edebiliriz. Metinde geçen ikili yazım örnekleri aşağıda sıralanmıştır:

2.3.5.1. İkili Yazımlar

2.3.5.1.1. /ŋ/ Sesinin İkili Yazımı

Metinde /ŋ/ sesi bazen نگ (n͡g) sesi ile bazen de sadece ڭ (ŋ) ile gösterilmiştir.

/ŋ/ sesi; köŋül (1); öŋi (6); aŋa (7, iki kere); ḳılduŋ (41, iki kere); meŋe (44); fetḥüŋ (54); yoluŋı (73); özüŋe (325); ḥüsnümüŋ (547); köŋli (783) kelimelerinde n͡g ile yazılırken anuŋ (6, iki kere); aŋa (10, iki kere); semānuŋ (18); yüzinüŋ (235); köŋül (252; 691); munuŋlan (331); ġemüŋden (439); sözüŋ (596); ḫeṭüŋe (689) kelimelerinde ŋ ile gösterilmiştir.

Metin boyunca /ŋ/ sesinin yazımının aynı kelimelerde dahi değişmesi dikkat çekicidir. Örneğin; "aŋa" kelimesi 7. beyitte n͡g ile yazılırken 10. beyitte ŋ ile, "köŋül" kelimesi 1. beyitte n͡g ile yazılırken 252. beyitte ŋ ile, "meŋe" kelimesi 44. beyitte n͡g ile yazılırken 41. beyitte ŋ ile yazılmıştır.

2.3.5.1.2. -ġıl/-gil Ekinin İkili Yazımı

Ek, metinde art ünlülü kelimelere ön ünlülü (-gil) olarak da eklenmiştir. Aynı zamanda aynı kelimeye hem art ünlülü (-ġıl) olarak hem de ön ünlülü olarak eklendiği de olmuştur. Örneğin; metinde "ḳılġıl" kelimesi 174. beyitte iki kere "ḳılġıl" şeklinde yazılırken 73. beyitte "ḳılgil" şeklinde yazılmıştır.

2.3.5.1.3. Kelimelerin İkili Yazımı

Metinde bazı kelimeler iki farklı şekilde yazılmıştır. İki farklı yazımı görülen kelimelerden tespit edilenler şunlardır:

ol- (76)/bol- (176)

bunuŋ (158)/munuŋ (138)

bunı(149)/munı (155)

odur (354)/oldur(617)

ġöncei (576)/ġönçenüŋ (382)

kirpügüm (686)/kiprigüŋ (466)

2.3.6. Ses Özellikleri

2.3.6.1. Arapça ve Farsça Kelimelerde Kısa Ünlülerin İnceltilmesi

Azerbaycan Türkçesi'nde Arapça ve Farsça kelimelerde kısa ünlüler inceltilir. Metnimiz Azerbaycan Türkçesi dil özellikleri gösterdiğinden biz de Arapça ve Farsça kelimelerdeki kısa ünlüleri incelterek transkripsiyon alfabesine aktardık. Bu kelimelere bazı örnekler şunlardır:

şebr (236; 264; 275; 313; 393; 442; 466); ġem (244; 245; 255, iki kere; 279; 284; 332, iki kere; 334…); ḫāṭir (3; 469); ḫeste (63; 76; 260; 428; 437; 474; 785); ḫeṭā (79; 155; 297); reḥmet (72; 81; 82); ṭebīb (97); ḥesret (100; 243; 244; 249; 316; 655; 659); sir(r) (89; 337; 549; 550, iki kere; 551…); ʿėşḳ (238; 270; 277; 283; 290; 291; 648; 668)

2.3.6.2. /v/ Dudak Ünsüzünün Kelimeleri Yuvarlaklaştırması

Azerbaycan Türkçesi'nde kelime içinde bulunan /v/ dudak ünsüzü yanındaki ünlüyü yuvarlaklaştırır. Metinde de bu yuvarlaklaşma bulunmaktadır. Bu kelimelerden bazıları şunlardır:

mövcūd (14; 40; 107); növᶜ (30; 38; 56, iki kere; 341; 653); cövher (51; 187; 299; 789); rövşen (70; 357; 484; 562); tövfīḳ (83); kövser (115); gövher (181; 187; 284; 298; 766; 789); övṣāf (209; 340); şövḳ (239; 244; 441)

2.3.6.3. Kapalı E (ė)

Kapalı e (ė) sesi sadece Azerbaycan Türkçesi'nin bir özelliği değil Türkçe'nin genel bir temayülüdür ancak Azerbaycan Türkçesi'nde bu sesin kullanımı daha barizdir.[209] Metinde kapalı e sesinin görüldüğü bazı kelimeler şunlardır:

vėrür (2, iki kere); ėder (17, iki kere); ėylerse (21); yėryüzin (22); yėtürdi (29); ėrişe (32, iki kere); mėn (39); dėrler (53, iki kere); nėçün (58); gėce (65); ᶜėşḳ (283); yėle (489); ėle (489); ėy (675)

2.3.6.4. Ünsüz Değişmeleri

2.3.6.4.1. ḳ>ḫ

Ön Ses: ḫanda (267; 282; 387; 412; 501); ḫaçan (539; 541; 542; 545; 558)

***İç Ses*:** daḫi (33; 230; 231); oḫırlar (52, iki kere; 140, iki kere); oḫıdum (60; 118; 120); yoḫsul (64); saḫla (71, iki kere; 77); saḫlasun (221) aḫıtdı (152); çıḫar (181); çıḫarur (388); toḫunma (583); yaḫşīlıġuŋ (734)

Son Ses: yoḫ (12, iki kere; 14, iki kere...); yoḫdur (5, iki kere; 61...); çoḫ (40; 44; 78; 79: 137; 183; 343, iki kere; 487...); çoḫdur (61; 62); ayuḫ (50); ayruḫlar (53); baḫma (63); taḫma (63); taḫupdur (468); çıḫsa (74); artuḫ (101; iki kere; 445); aḫdı (241); yıḫandur (381, iki kere); oḫları (424); yıḫarsın (576); savuḫ (583, iki kere); savuḫdan (710, iki kere); yaḫam (687); yazuḫ (776)

Metnimizde /ḫ/ sesi yaygındır ancak ḳamu ve yaḳa kelimelerinde /ḳ/ sesi /ḫ/ sesine dönüşmemiştir.

ḳamu (1; 3; 11, iki kere; 26; 36; 85; 97...); ḳamuya (2; 32); ḳamunuŋ (29; 97); yaḳası (498); yaḳasın (564); yaḳasından (651)

2.3.6.4.2. -ḳ>-ġ

Metinde geçen bazı kelimelerin son seslerinde bu değişim görülmektedir.

---

209 Muharrem Ergin, *age*, s. 90.

iraġ (78; 237); ḳaçmaġ (248); topraġ (367; 677; 723); dırnaġ (519); durmaġ (584); barmaġ (663); barmaġda (664); yapraġ (667; 723); ancaġ (675); aġdur (720); aġ (726)

2.3.6.4.3. b->m-

mėn (40; 57; 68; 70; 81; 86; 124...); mėnüm (42; 122; 124; 225; 228; 229...); mėnem (539; 541; 542; 543; 544; 545); meŋe (41; 44; 49, iki kere; 51; 54; 55, iki kere; 56...); munuŋ (138; 139; 142; 143; 144; 145; 147...); munda (107; 161; 345; 546, iki kere); munı (140; 155; 162)

Bunun yanında metinde iki kez "bunı" (136, 149), bir kez "bunuŋ" (158), bir kez de "bununŋcek" (731) şeklinde bir yazımla karşılaşmaktayız.

2.3.6.4.4. b->v-

vardur (8, iki kere; 62; 138, iki kere; 139; 142, iki kere; 143, iki kere; 145, iki kere...); var (15; 158; 266; 347; 402...); vardum (602; 750); varurdum (750); vėr (77; 83; 405; 435); vėrür (2, iki kere; 374); vėrdi (25; 28, iki kere; 106; 345; 376; 754)

2.3.6.4.5. t->d-

daş (389; 446; 487; 783); daşum (239); darta (36); dapdı (146, iki kere); dapa (188); dapmadı (528); didüm (320); dilüme (54); dilümni (71; 75); dirler (154; 213, iki kere; 632); dişüm (228); dindürür (276); diŋledüm (342); doldı (239; 324); doymaġı (269); dodaġuŋ (415; 423; 465; 797); dutdum (60); dutmış (271, iki kere; 470, iki kere; 493, iki kere; 795); dürlü (50; 138; 139; 361, iki kere; 738)

Bunların yanında metinde ön seste /t/ bulunan kelimeler de vardır.

töküpdür (163); tanımaz (295, iki kere); töküne (667); taḫma (63)

2.3.6.4.6. -ŋ->-ġ-

Metinde sadece bir kelimede bu değişim söz konusudur.

yalġuz (267)

2.3.6.4.7. -ġ->-v-

yavuḫ (583); savuḫ (583, iki kere; 710, iki kere)

2.3.7. Dil ve Şekil Özellikleri

2.3.7.1. Çekim Ekleri

2.3.7.1.1. İsim Çekimi

2.3.7.1.1.1. Çoğul Ekleri

+lar/+ler

ḳamulardan (26); behādurlar (178); ḫūblarda (230); pādişehler (3); gözeller (267)

2.3.7.2. İyelik Ekleri

2.3.7.2.1. Tekil 1. Şahıs

+m/+(u)m/+(ü)m

ḫāmem (661); nāmem (661); ḳerārum (313); dem-sāzum (317); köŋlüm (406)

2.3.7.2.2. Tekil 2. Şahıs

+ŋ/+(u)ŋ/+(ü)ŋ

gėceŋ (171); bevvābuŋ (169); nevvābuŋ (169); günüŋ (171); yüzüŋ (409)

2.3.7.2.3. Tekil 3. Şahıs

+(s)ı(n)/+(s)i(n)

gözi (439); sözinüŋ (456); ḳapusında (72); ḳapusı (91); perdesinde (522); ḥissi (488)

2.3.7.2.4. Çoğul 1. Şahıs

+(u)muz/+(ü)müz

Metinde çoğul 1. şahıs ekine rastlanmamıştır.

2.3.7.2.5. Çoğul 2. Şahıs

+(u)ŋuz/+(ü)ŋüz

ġemzeŋüz (462); ḥeyrānuŋuzdur(440); fermānuŋuzdur (440); ḥüsnüŋüz (456)

2.3.7.2.6. Çoğul 3. Şahıs

+ları(n)/+leri(n)

Metinde çoğul 3. şahıs ekine rastlanmamıştır.

2.3.7.3. İsim Hâl Ekleri

2.3.7.3.1. İlgi Hâli (Genetive)

+(n)uŋ/+(n)üŋ

zemīnüŋ (18); dil-ḫestenüŋ (63); ehlinüŋ (97); cahānuŋ (194); ḳamunuŋ (29)

2.3.7.3.2. Belirtme Hâli (Accusative)

+ı/+i/+nı/+ni

ʿālemi (31); sīnemi (74); ḥālimi (653); ḫetāmı (79); meḳāmı (94); yaşıŋnı (755); kāmımnı (40); bülbülni (180)

2.3.7.3.3. Yönelme Hâli (Dative)

+(y)a/+(y)e

suya (716); dergāhına (397); rāhına (397); taḫtına (406); elüme (46); gözüme (46); yüzüme (583)

2.3.7.3.4. Bulunma Hâli (Locative)

+da/+de

ḳapusında (72); cahānda (121); ḳayġuda (291); demde (80); yüzinde (165)

2.3.7.3.5. Ayrılma Hâli (Ablative)

+dan/+den

ḳamudan (173); başumdan (242); zebānından (368); nesīminden (371); gözinden (520); cümlesinden (658)

2.3.7.3.6. Vasıta Hâli (Enstrümental)

+(y)la/+(y)le/+(y)ıla/+(y)ile/+lan/+len; birle

anuŋla (98); mėnümle (44); aduŋla (47); ḥaḳıyla (112); nūrıyıla (47); ad-ıla; (122); növʿ-ile; munuŋlan (331); anuŋlan (339); teḳerrüb birle (108); felek birle (300)

2.3.7.3.7. Eşitlik Hâli (Equative)

+ca/+ce/+ça/+çe

ferīdunca (145); deʿváca (191); munca (191); yapraġınca (661); ẕerreçe (691)

2.3.7.4. Fiil Çekimi

2.3.7.4.1. Şahıs Ekleri

2.3.7.4.1.1. Tekil 1. Şahıs Eki

-m/-am/-em

ėtsem (80); olsam (286); çekdüm (119); ėdem (341; iki kere); görmişem (345); süpürem (687)

2.3.7.4.1.2. Tekil 2. Şahıs Eki

-ŋ; -sın/-sin/-sen

ḳılduŋ (41, iki kere); yaratduŋ (66, iki kere); tünd-rūsın (709); titrersin (710); ḳaçarsın (710); gidersin (711); bilürsen (688, iki kere)

2.3.7.4.1.3. Tekil 3. Şahıs Eki

Eksizdir

ėtdi (22); vėrdi (25); yaratdı (27); ėylerse (21); bolsa (267)

2.3.7.4.1.4. Çoğul 1. Şahıs Eki

-uz/-üz; -ḳ/-k

Metinde örneği bulunmamaktadır.

2.3.7.4.1.5. Çoğul 2. Şahıs Eki

-sız/siz; -ŋuz/-ŋüz

Metinde örneği bulunmamaktadır.

2.3.7.4.1.6. Çoğul 3. Şahıs Eki

-lar/-ler

yėddiler (106); ėdürler (145); dirler (154); dėrler (162); getürsünler (167)

2.3.7.4.2. Zaman Ekleri

2.3.7.4.2.1. Görülen Geçmiş Zaman

-dı/-di

Bu ek 1. ve 2. şahıslarda yuvarlak, 3. şahısalarda ise düzdür.

olmadum (601); dutdum (60); ḳılduŋ (43); ḳurudı (689)

2.3.7.4.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

-mış/-miş

ḳılmış (103); ėylemiş (215); dolmış (222); görmişem (789); görmişsin (724)

2.3.7.4.2.3. Belirli Geçmiş Zaman

töküpdür (163); görüpdür (229); vėrüpdür (375); düşüpdür (499); ėdüpdür (564, iki kere)

2.3.7.4.2.4. Şimdiki Zaman

Metinde bu zaman için özel bir ek bulunmamaktadır. "gelesen" (706) ve "dėyesen" (538) kelimelerindeki "-e/-a" istek eki cümleye şimdiki zaman anlamı vermek için kullanılmıştır.

2.3.7.4.2.5. Geniş Zaman

-r/-ur/-ür/-ar/-er

vėrür (2, iki kere); bilür (15); götürür (31); dindürür (276); üzdürür (289); varur (364); urur (368); oturur (374); çıḫarur (388); ėyler (219)

2.3.7.4.2.6. Gelecek Zaman

-ġay

Metinde gelecek zamanı karşılamak için Çağatay Türkçesi gelecek zaman eki kullanılmıştır.

bolġay (122, iki kere; 291, iki kere; 350, iki kere; 352; iki kere; 783, iki kere); ḳılġay (335, iki kere)

2.3.7.4.3. Dilek Kipleri

2.3.7.4.3.1. İstek Kipi

-a/-e

salam (716); olasın (331); ḳılasın (730); ėdesin (331); gėydiresin (580)

2.3.7.4.3.2. Şart Kipi

-sa/-se

olsam (57, iki kere); bolsaŋ (725); oḫısa (189); ṣorsa (218); otursa (662)

2.3.7.4.3.3. Emir Kipi

ṣorma (21); baḫma (63); taḫma (63); saḫla (71); dutma (502)

-ġıl/-gil

olġıl (792); durġıl (792); arıtġıl (74); ḳılġıl (192); ėtgil (192); dėgil (253)

2.3.7.4.3.4. Gereklilik Kipi

Metinde gereklilik anlamı "gerek" kelimesi ile sağlanmıştır.

gelmek gerek (679); ter gerekdür (741); bed-meḥżer gerekdür (741)

2.3.7.4.4. Birleşik Zamanlar

2.3.7.4.4.1. Hikâye

atardı (151); olurdı (202, iki kere); oynardı (533); baḫmayaydum (676); ummayaydum (677)

2.3.7.4.4.2. Şart

olursa (335); baḫarsaŋ (384); ḳaçarsa (386); alursa (620); vėrürse (620); düşerse (764); ilerseŋ (778)

2.3.7.5. Yapım Ekleri

2.3.7.5.1. İsimden İsim Yapan Ekler

+aru/+erü: içerü (398)

+cılayın/+cileyin: sencileyin (547)

+daş/+deş: sirdaş (713)

+lu/+lü: canlu (23); ḳanlu (79; 461); sevdālu (461)

+lıḳ/+lik/+lıġ: terlik (495;740, iki kere); hem-serlik (495); ser-keşlıġuŋnı (597); ṣādiḳlıġa (601); miskinlıġ (791)

+raḳ/+rek: tīzrek (592)

+sız/+siz: icāzetsiz (387); yolsızlara (581); zebānsız (619); cānsız (619)

+sul: yoḫsul (64)

+di: imdi (182)

+gü: gözgü (409)

+ra/+re: içre (77; iki kere)

2.3.7.5.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

+a-/+e-: beŋzer (217); oynadur (148); diler (277)

+ar-: aġardı (694)

+da/+de: gürülder (389); iŋüldersin (565)

+et: gözetmiş (480, iki kere)

+la/+le: saḫla (71, iki kere); başla (1); bağlamışdur (444); dağlamışdur (444)

+lan/+len: ḫestelenmiş (428)

2.3.7.5.3. Fiilden İsim Yapan Ekler

-ġu/-gü/-ḳu: ḳayġunı (259);

-u: ṭopṭolu (466); ayru (764, iki kere)

-(a)ḳ/-(e)k: dodağuŋ (415);

-(u)ḳ/-(ü)k: savuḫ (583, iki kere); ayruḫ (53)

-(y)ıcı/-(y)ici: eyidici (566)

2.3.7.5.3.1. Fiilimsiler

İsim Fiiller

-maḳ/-mek: eksiltmek (155); sürmek (349); ağlamaḳda (290)

Sıfat Fiiller

-(y)an/-(y)en: ėden (248; 249); ėyleyendür (769, iki kere); yazan (723)

-maz/-mez: dönmez (590)

-mış/-miş: ḳapanmış (506); gelmiş (527); yanmış (561); sönmiş (561)

-duḳ/-dük: varduġın (364); olduġı-çün (738, iki kere)

Zarf Fiiller

-up/-üp: gezüp (129); ėdüp (373); dürüp (717); yanup (448)

-anda/-ende: gidende (399); görende (725);

-kėç: görkėç (373; 633; 709); girkėç (399)

-(i)ken: mestūr iken (576); düz iken (591); dūr iken (697); diriyken (765)

2.3.7.5.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

2.3.7.5.4.1. Çatı Ekleri

Ettirgenlik Ekleri

-ar-/-er-: çıḫar (181); gider (83)

-ur-/-ür-: yėtürdi (29, iki kere); kėçürem (261)

-t-: eksiltmek (155)

-dur-/-dür-: döndürürsin (590); dindürür (276); üzdürür (289)

Edilgenlik Ekleri

-l-: açıldı (316; 689); kesildi (236)

Dönüşlülük Ekleri

-l-: büküldüm (690); büküldi (693)

-n-: eglenmez (390)

İşteşlik Eki

-ş-: söyleşseŋ (622)

METİN

3. *DEH-NÂME* METNİ

Bu bölümde öncelikle metnin nüsha tavsifi yapılmış, metin tesisinde izlenen yöntem açıklanmış ve ardından transkripsiyonlu metin verilmiştir. Transkripsiyonlu metnin dipnotlarında ise metnin dil içi çevirisi yapılmıştır.

3.1. Nüsha Tavsifi

Fethî'nin *Deh-nâme*'si Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8307/1 numarada kayıtlı olan mecmuanın 1^{b}-29^{b} varakları arasında bulunmaktadır. Çalışma hazırlanırken Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'ndan verilen dijital görsellerden faydalanılmıştır. Elimizde 65 varağı mevcut olan mecmuanın 30^{a}-65^{b} varakları arasında ise Nizâmî'nin hamsesinden (Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Mahzenü'l-Esrâr, Heft-Peyker, İskender-nâme) seçilmiş beyitler bulunmaktadır.

Eser, kahverengi, mıklepsiz, şirazesi dağınık ve fersude bir cilt içerisinde, 212×157 (145×85) mm. ölçülerindedir ve suyolu filigranlı kâğıda, talik hatla,[210] 15 satır, 2 sütunda yazılmıştır. Eserde bölüm başlıkları kırmızı yazılmıştır. Mecmuanın yazı hususiyetleri incelendiğinde mecmuada bulunan iki eserin de aynı kişi tarafından yazıldığı söylenebilir. Mecmuanın 10^{a} varağında "Ahmed bin Hacı Muhammed bin Dervîş Hâfız" adına bir temellük kaydı bulunmaktadır. Mecmuada sayfa eksikleri vardır. Birinci eser olan *Deh-nâme*'nin sondan büyük bir bölümü ile 9^{b}-10^{a} varakları arasında birkaç yaprağı eksiktir. Elimizde bulunan *Deh-nâme* metni 797 beyittir. Ayrıca mecmuanın ikinci eserinin de başı ve sonu eksiktir. Bu yüzden mecmuanın kim tarafından, ne zaman istinsah edildiğini ve aynı zamanda *Deh-nâme*'nin ne zaman telif edildiğini bilemiyoruz.

Eserin elimizde bulunan kısmı 1^{b} varağındaki;

köŋül başla sözi ber-nām-ı fettāḥ
ki andandur ḳamu ebvāba miftāḥ (*Deh-nâme*, 1)

(Gönül, tüm kapılar için anahtarın onda olduğu Fettâh (olan Allah'ın) adı ile söz(e) başla!)

beyitiyle başlayıp 29^{b} varağındaki;

cemālüŋ āftābı bende ḳılmış
dodaġuŋ mürde cismi zinde ḳılmış (*Deh-nâme*, 797)

---

[210] Yazmaya fiziki açıdan ulaşamadığımızdan dolayı ölçü ve diğer bilgiler verilirken http://www.yazmalar.gov.tr internet adresindeki bilgiler kullanılmıştır.

(Güzel yüzün güneşi kul eylemiş. Dudağın ölü bedeni canlı eylemiş.)

beyitiyle bitmektedir.

Deh-nâme'nin yazıldığı varaklarda sayfa kenarlarında Farsça beyitler bulunmaktadır. Aynı zamanda Deh-nâme'de bulunan bazı Türkçe kelimelerin altlarına Farsçaları da yazılmıştır. Örneğin:

sözine ʿaḳlumuŋ gūş ėyledüm mėn
köŋül sözin ferāmūş ėyledüm mėn (*Deh-nâme*, 263)
(Ben aklımın sözünü dinledim, gönül sözünü unuttum.)

beytinde "söz" kelimesinin altında "suḫan", "köŋül" kelimesinin altında "dil" yazmaktadır.

Mecmua Ömer Suat Zabcı'dan satın alınarak 26 Ekim 1996'da Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'na kazandırılmıştır.

3.2. Metin Tesisinde İzlenen Yöntem

1. Metin transkripsiyon alfabesi ile neşredilmiş ve transkripsiyon yapılırken "Başpınar" transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

2. Kullanılan transkripsiyon sistemi alfabesi çalışmanın "Transkripsiyon Alfabesi" bölümünde verilmiştir.

3. Metinde "kapalı e" sesi "ė" ile gösterilmiştir.

4. Metnin yazımında kullanılan alfabede büyük-küçük harf farkı olmadığından transkripsiyonlu metinde de büyük harf kullanılmamış, tüm metin küçük harflerle dizilmiştir.

5. Metnin XV. yüzyılın ilk yarısında yazıldığı tahmin edildiğinden ve metinde Azerbaycan Türkçesi dil özellikleri görüldüğünden metin XV. yüzyıl Azerbaycan Türkçesi dil ve imlâ hususiyetleri göz önünde bulundurularak transkripsiyon alfabesine aktarılmıştır. Bunun için de Muharrem Ergin'in *Azeri Türkçesi* kitabında işaret ettiği dil hususiyetleri dikkate alınmıştır.[211] Metne uygulanan bu hususiyetler çalışmanın 2.3.4. *Deh-nâme*'nin Söz Varlığı, 2.3.5. İmlâ Özellikleri, 2.3.6. Ses Özellikleri, 2.3.7. Dil ve Şekil Özellikleri bölümlerinde aktarılmıştır.

6. Azerbaycan Türkçesi'nde bazı Türkçe kelimelerde /ķ/ sesi /ġ/ sesine çevrilmiş olsa da biz transkripsiyonlu metni oluştururken yazmada gördüğümüzü aynen aktarma amacında olduğumuz için yazmada kâf harfiyle yani /ķ/ sesiyle yazılmış Türkçe kelimeler yine /ķ/ sesi kullanılarak transkripsiyon alfabesine aktarılmıştır.

7. Metnin dil içi çevirisi dipnotlarda verilmiştir.

8. Mahlaslar ve bölüm başlıkları **koyu** dizilmiştir.

9. Metin tamiri yapılırken metin üzerinde gösterilebilen değişiklikler köşeli parantez ([ ]) ile gösterilmiştir. Örnek: [e]ger (321)

10. Metin üzerinde gösterilemeyen metin tamirleri dipnotlarda verilmiştir. Dipnotlarda metin tamirleri verilirken kelimenin tamir edilmiş hâli önce, yazmada geçen hâli ise sonra verilmiştir ve yazmadaki hâlini belirtilmek için kelimenin yanına "Y." ibaresi eklenmiştir. Örnek: altı: altına Y. (86. beyit dipnotu)

---

211 Muharrem Ergin, *age*.

11. Metinde geçen Arapça ve Farsça ibareler metinde *eğik/italik* dizilmiştir.

12. Metinde geçen âyetlerin tam hâli, Arap alfabesi ve transkripsiyon alfabesi ile yazımı, Türkçe çevirileri, sûre isimleri, sûre numaraları ve âyet numaraları ile birlikte dipnotlarda gösterilmiştir. Gerekli görülen yerlerde âyetler ile ilgili kısa açıklamalar da verilmiştir. Ayetlerin mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2011 yılında yayımladığı *Kur'an-ı Kerim Meâli* adlı kitaptan alınmıştır.[212]

13. Metinde geçen âyet dışındaki Arapça ve Farsça ibareler de dipnotlarda ait olduğu dilin alfabesi ile yazılmış, transkripsiyon alfabesi ile tekrar verilip ibarenin anlamı ve gerekli görüldüğü durumlarda bulunduğu beyit ile ilişkili olacak şekilde açıklaması dipnotlarda belirtilmiştir.

14. Farsça kelimelerdeki vâv-ı mâdûleler (^{v}) ile gösterilmiştir. Örnek: ẖ^{v}āb (457)

15. Metnin 698. beyti tamamen Farsça'dır. Bu beyit metinde *eğik/italik* dizilmiş ve Türkçe çevirisi dipnotta verilmiştir. Yazmanın sayfa kenarlarında bulunan ve metinden bağımsız olan Farsça beyitler ise metne dâhil edilmemiştir.

16. Metnin imlâsıyla uyuşmayan imlâlar göz ardı edilmiştir. Örneğin: 11. beyitte geçen "cism" kelimesi metinde "çism" olarak yazılmış ancak transkripsiyonlu metne "cism" olarak yazılmıştır. Yapılan bu değişiklikler metinde ve dipnotlarda gösterilmemiştir.

17. Varak numaraları sayfa kenarlarında ve köşeli parantez "[ ]" içinde verilmiştir. Numaralandırmada kullanılan sayılar varak numarasını gösterirken, "^{a}" harfi varağın ön yüzünü, "^{b}" harfi ise arka yüzünü ifade etmektedir.

18. Başka bir metinden yapılan şiir alıntılarında şiirler alıntılanan kaynaktaki imlâya uyarak yazılmış, sadece çalışmamızda kullanılan transkripsiyon sistemine göre transkribe edilmiş (mesela "virmen" kelimesi vėrmen şeklinde yazılmıştır) ve büyük harf kullanılmamıştır.

19. *Deh-nâme*'den yapılan alıntılarda alıntının bulunduğu beyit numaraları alıntının yanında parantez içinde verilmiştir.

---

212 Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

3.3. Transkripsiyonlu Metin ve Dil İçi Çeviri

deh-nāme
bi-smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm ve bihi nestaʿīn

hezec-i müseddes-i maḥẕūf
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[01[b]] 1. köŋül başla sözi ber-nām-ı fettāḥ
ki andandur ḳamu ebvāba miftāḥ

ḳamuya ol vėrür fetḥi fütūḥı
göze rüʾyet vėrür hem cisme rūḥı

3. hemīşe pādişehler şāhı oldur
ḳamu ḫāṭirlerüŋ āgāhı oldur

ḫudāvend-i ebed şāh-ı ezeldür
kerīm ü hem reḥīm ü lem-yezeldür

5. kerīm oldur ki yoḫdur ibtidāsı
reḥīm oldur ki yoḫdur intihāsı

bir evveldür ki anuŋ öŋi yoḫdur
bir āḫırdur ki anuŋ şoŋı yoḫdur

7. şerādan tā şüreyyā aŋa meḥkūm
semādan tā semender aŋa meʿlūm

ne ḳüdretde anuŋ enbāzı vardur
ne encām u ne ḫod āġāzı vardur

9. ṭebāyėʿ müḫtelif terkīb ėdendür
esās-ı ʿālemi tertīb ėdendür

aŋa meḫlūḳdur küll-i ṭebāyėʿ
aŋa meşnūʿdur küll-i ṣenāyėʿ

11. münezzehdür ḳamu ḥiḳd u ḥesedden
müberrādur ḳamu cism ü cesedden

---

1. Gönül, tüm kapılar için anahtarın onda olduğu Fettâh (olan Allah'ın) adı ile söz(e) başla!
2. Herkese fetihleri o verir. Göze görme özelliği, bedene de ruhu (o) verir.
3. Padişahların reisi daima odur, bütün gönüllerden haberdar olan odur.
4. Sonsuzluğun efendisi, ezelin padişahıdır. (Hem) cömert ve hem merhametlidir ve yok olmayandır.
5. Başlangıcı olmayan cömertliktedir. Sonu olmayan (derecede) merhamet sahibidir.
6. (Öyle) bir ilktir ki onun öncesi yoktur. (Öyle) bir sondur ki onun sonu yoktur.
7. Yerden Ülker yıldızına kadar (her şey) ona mahkûmdur. Gökyüzünden semendere kadar (her şey) ona malumdur.
8. Onun ne kudrette ortağı, ne sonu ve ne başı vardır.
9. Tabiatı türlü türlü vücuda getirendir. Âlemin aslını düzenleyendir.
10. Bütün tabiat onun mahlûkudur, bütün sanat ürünleri onun mahsulüdür.
11. Tüm kin ve hasetten münezzehtir. Tüm bedenlerden azadedir.

o ʿālimdür velákin hūş ilen yoḫ
o sāmiʿdür velákin gūş ilen yoḫ

13. odur ki ẕātı anuŋ vehme sıġmaz
anuŋ keyfiyyeti hem fehme sıġmaz

zihī mübdiʿ ki anuŋ ʿilleti yoḫ
zihī mövcūd kʾanuŋ ḳilleti yoḫ

[02ᵃ] 15. yeḳīn ile bilür ʿeyb ile ġeybi
ne şekki var anuŋ ne ẓenn ü reybi

köŋülni ḳeṭre-yi ḫūndan yaratdı
cahānı *kāf* ilen *nūn*dan* yaratdı

17. odur ki refʿ ėder ʿerş-ı refīʿi
odur ki ḫifż ėder ferş-i veżīʿi

semānuŋ şeklini tefden yaradur
zemīnüŋ heyʾetin kefden yaradur

19. beşer ḫelḳi ʿenāṣir** ṭīnetinden
bezer çerḫi kevākib zīnetinden

müʿāyenden anuŋ ẕātı berīdür
odur ki ḫāliḳ-i ins ü perīdür

21. eger cebr ėtse danma ḥökm anuŋdur
ne kim ėylerse ṣorma ʿėlm anuŋdur

getürdi ʿālemi ketm ü ʿedemden
pür ėtdi yėryüzin ḫeyl-i ḫedemden

23. kimi cānlu kimin ol cānsız ėtdi
kimin möʾmin kimin īmansız ėtdi

---

12. Lakin o akıl ile yok olanı/bilinemeyeni bilendir, kulak ile duyulamayanı işitendir.
13. (O öyledir) ki onun zatı şüpheye, hâli de idrake sığmaz.
14. Ne güzel mucittir ki onun sebebi yoktur. Ne güzel "var"dır ki onun azlığı yoktur.
15. Onun ne şüphesi ne zannı vardır. Kusurları ve görünmeyeni yakîn ilmi ile (şüpheye mahal bırakmayacak şekilde) bilir.
16. Gönlü kan damlasından yarattı. Cihanı kef ile nûn harfinden yarattı.

* "Arapçada, küllî iradenin sureti "kün" (ol) emrini oluşturan k ve n harfleri." (Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 202.) "Kur'ân-ı Kerîm'in birçok suresinde Allah'ın bir şeyin olmasını istediği zaman ona "Ol!" demesinin yeterli olduğu ve istenilen şeyin hemen olacağı hususunda âyetler vardır." (İskender Pala, *age.*, s. 281.) Örneğin; " انما امره اذا اراده شيأ ان يقول له كن فيكون : innemā emruhū iẕā erāde şey-en en yeḳūle lehū kün feyekūn" (Kur'ân-ı Kerîm, Yâsîn 36/82): "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir." (Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *age.*, s. 490.)

17. (O öyledir) ki yüce arşı yükseltir, alçak yeryüzünü korur.
18. Gökyüzünün şeklini def (şeklinde) yaratır. Yeryüzünün şeklini köpük (şeklinde) yaratır.
19. Halkı dört unsur yaratılışından görür, kâinatı yıldızların süsüyle bezer.

** ʿanāṣır-ı erbaʿa/çehârgâne: Dört unsur. Madde âleminin temel unsurları olan ateş, hava, toprak, su. (Süleyman Uludağ, *age.*, s. 40-41)

20. Onun zatı gözle görülmekten azadedir. O insan ve perinin yaratıcısıdır.
21. Eğer kudretiyle zorluk verirse şaşırma, hüküm onundur. Ne yaparsa sorma ilim onundur.
22. Âlemi sır ve yokluktan meydana getirdi. Yeryüzünü hizmetkârlar güruhuyla doldurdu.
23. O kimini canlı, kimini cansız eyledi. Kimini imanlı, kimini imansız eyledi.

kimin cāhil kimini ʿālim ėyler
kimin ʿādil kimini ẓālim ėyler

kimine taḫt vėrdi kimine tāc
kimin bir pāre nāna ḳıldı möḥtāc

ḳamulardan şerīf insānı ḳıldı
ḳamu eşyānuŋ anı ḫānı ḳıldı

yaratdı ḥüsn teḳvīmi* içinde
anı ġerḳ ėyledi teʿẓīm içinde

pes ān ki her bire bir ʿömr vėrdi
kime ʿömr ü kimine ʿemr vėrdi

ḳamunuŋ rizḳini bir bir yėtürdi
kimin yėtürdi kimin itürürdi

[02b] bu növʿ-ile cahān inşāsın ėtdi
ki ḳüdret ḥikmetüŋ imżāsın ėtdi

yėne vardan yoḫ ėyler ʿālemi ol
götürür yėryüzinden ādemi ol

çü tā ki veʿde-yi sāʿet ėrişe
ḳamuya ol-zamān ṭāʿet ėrişe

yėne bir kez daḫi beʿṣ ėde ḫelḳi
sūy-ı** meḥşer serāser yėde ḫelḳi

felek eṭbāḳini ṭeyy ėde bir bir
cahān emvātini ḥeyy ėde bir bir

rūz-ı ḳāżī ola eḥmed şefīʿi
sora ol-dem şerīfi hem veżīʿi

ḳamu eʿmāli mīzān ile darta
kimi eksile ol-dem kimi arta

---

24. Kimini cahil, kimini âlim eyler. Kimini adil, kimini zalim eyler.
25. pāre: tāy-ı Y.
Kimine taht, kimine taç verdi. Kimini bir parça ekmeğe muhtaç kıldı.
26. İnsanı her şeyden şerefli kıldı. Onu tüm eşyanın hâkimi kıldı.
27. Onu güzellik yaratılışı içinde yarattı. Saygı içinde (dünyaya) gark eyledi.
* "لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم: leḳad ḫalaḳna'l-insāne fī aḥseni taḳvīm: Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. (Kur'ân-ı Kerīm, Tîn, 95/4)." ayetinden iktibas edilmiştir. "Allah'ın en mükemmel mazharı, halifesi, ergin ve olgun insan. İnsan benlik ve ruh bakımından varlıkların en mükemmelidir." (Süleyman Uludağ, *age.*, s. 31)
28. Ondan sonra her birine bir ömür verdi. Kimine ömür ve kimine beka verdi.
29. Hepsinin rızkını bir bir yetiştirdi. Kimini ulaştırdı, kimini kaybettirdi.
30. Kudret hikmetinin imzasını atarak dünyanın inşasını bu şekilde etti.
31. O âlemi yine vardan yok eder. İnsanoğlunu yeryüzünden götürür.
32. Kıyamet vakti eriştiğinde o zaman herkese ibadet yetişir.
33. Halkı yine bir kez daha diriltecek. Mahşer yerine hepsini baştanbaşa çekip götürecek/toplayacak.
** Vezni bozuyor.
34. Felek tabaklarını bir bir dürüp büksün. Dünyanın bütün ölülerini bir bir diriltsin.
35. Kaza günü Ahmet (s.a.v.) ona şefaatçi olsun. O zaman şerefliyi ve alçak olanı sorsun.
36. Bütün amelleri terazi ile tartsın. O zaman kimi eksilsin, kimi artsın.

37. kimi ėre ʿeẕāb-ile ʿiḳāba
kimisi cennet ü ʿedn-i ṣevāba

bu növʿ ile-durur teḳdīri anuŋ
bu ḥedd ile-durur tedbīri anuŋ

münācāt

39. ḫudāvendā seŋe bir şükr-güyem
velī bilmen gedā-mėn şükr-güyem

ki mėn miskīne çoḫ cūd ėylemişsen
yügüş kāmımnı mövcūd ėylemişsen

41. mėni sensen ki yoḫdan vār ḳılduŋ
meŋe öz lüṭfüŋi iẓhār ḳılduŋ

ʿenāṣirden* mėnüm terkībüm ėtdüŋ
nėçün lāyiḳ dütā tertībüm ėtdüŋ

43. tenümni zinde ḳılduŋ cān-ıla sen
şerīf ėtdüŋ mėni īmān ile sen

[03ᵃ] yedi eʿżā meŋe inʿām ḳılduŋ
mėnümle bile çoḫ ikrām ḳılduŋ

45. ki cümle senüŋ içün ḳıla ṭāʿet
hemīşe ėyleye āḫır iṭāʿet

dile niṭḳ elüme zūr vėrdüŋ
dimāġa bū gözüme nūr vėrdüŋ

47. öz aduŋla bu özüm semʿ boldı
ḫired nūrıyıla köŋlüm şemʿ boldı

çü tertīb-i ḫevās-ı ḫems ḳılduŋ
anı encüm ḫiredni şems ḳılduŋ

49. köŋül vėrdüŋ meŋe tā fikrüŋ ėdem
zebān vėrdüŋ meŋe tā ẕikrüŋ ėdem

---

37. Kimi azap ile cezaya erişsin, kimisi sevap cennetine erişsin.
38. Onun takdiri bu şekildedir. Onun tedbiri bu sınır iledir.
39. Ey Allah'ım! Sana bir şükredeyim ama cahil bir kulum, şükretmeyi bilmiyorum.
40. Fakir olan bana çok cömertlik eylemişsin. Birçok arzumu yerine getirmişsin.
41. Beni sen yoktan var ettin. Bana kendi lütfunu gösterdin.
42. Benim terkibimi dört unsurdan meydana getirdin. İki büklüm olmaya layık olan şeklimi niçin (düzgün) yarattın?
* bkz. 19. beyitin dipnotu.
43. Sen can ile bedenimi canlı kıldın. İman ile beni şerefli eyledin.
44. Yedi azayı bana nimet olarak verdin. Bana bile birçok ikram verdin.
45. Bütün insanlar senin için ibadet etsin. Sonsuza kadar daima itaat etsin.
46. Dilime söyleyiş kuvveti, elime güç verdin. Akla koku alma kuvveti, gözüme aydınlık verdin.
47. Senin adınla benim bu kendim duyma kabiliyeti elde etti. Akıl nuruyla gönlüm mum oldu.
48. Beş duyu organını düzene koydun. On(lar)ı yıldızlar, aklı (da) güneş eyledin.
49. Seni düşüneyim diye bana gönül verdin. Seni zikredeyim diye bana dil verdin.

henūz ayuḫ idüm bir ḳeṭre nüṭfe
ki ġerḳ itdüŋ mėni yüz dürlü lüṭfe

51. meŋe vėrdüŋ çü cövher-cism nāmı
ne müṭleḳ belki vėrdüŋ cism nāmı

o cismi nāmı ki ḥeyvān oḫırlar
o ḥeyvān ki anı insān oḫırlar

53. ol insān ki anı dīn ehli dėrler
ne ayruḫlar kimi kīn ehli dėrler

meŋe öz fetḥüŋ ile fetḥ vėrdüŋ
dilüme ẕātuŋ içün medḥ vėrdüŋ

55. meŋe her rūz içinde rūzī vėrdüŋ
meŋe rūzī ʿedūya sūzī vėrdüŋ

mėni bu növʿ-ile iḥyā çü ḳılduŋ
meŋe bu növʿ-ile iʿṭā çü ḳılduŋ

57. yėridür ger seŋe mėn şākir olsam
senün ẕikrüŋde dāim ẕākir olsam

nėçün kim ḫāliḳ-i rūzī-resānsen
me-rā ber-kām-ı ḫod rūzī-resānsen

[03b] **diger münācāt**

59. ḫudāvendā seŋe bir bendeem mėn
senün ẕikrüŋle dāim zindeem mėn

oḫıdum āyet-i *ḳul yā ʿibādī**
senüŋ lüṭfüŋe dutdum iʿtimādı

61. egerçi bendenüŋ eʿmāli yoḫdur
velī sende keremle lüṭf çoḫdur

---

50. Henüz ayık bir damla bel suyuydum ki sen beni yüz türlü lütfa gark ettin.
51. Bana cevher gibi değerli bir isim verdin. Mutlak değil (ama) belki beden ismini verdin.
52. Canlı diye çağırdıkları o bedendir. İnsan diye çağırdıkları o canlıdır.
53. Din ehli dedikleri o insana başkaları gibi kin ehli demezler.
54. Bana kendi fethin gibi (bir) fetih verdin. Dilime kendi zatın için övgü verdin.
55. Bana her gün içinde rızık verdin. Bana rızık, düşmana yürek yanması verdin.
56. Çünkü beni bu şekilde dirilttin. Bana bu şekilde (nimetler) verdin.
57. Eğer ben sana şükredici olsam, seni zikretmekte daima zikredici olsam yeridir.
58. Rızık veren yaratıcı olduğun için bana kendi arzun üzere rızık verirsin.
59. Ey Allah'ım ben senin için bir kulum. Senin zikrinle daim diriyim.
60. *"Kul yâ 'ibâdî"* ayetini okudum. Senin lütfuna itimat ettim.

* " قل يا عبادى الذين اسرفوا على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور الرحيم": ḳul yā ʿibādiye'l-leẕīne esrafū ʿalā enfusihim lā taḳneṭū min raḥmeti'llāh inna'llāhe yaġfiru'ẕ-ẕunūbe cemīʿā innehu huve'l-ġafūru'r-raḥīm" (Kur'ân-ı Kerîm, Zümer, 39/53): "De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *age.*, s. 514.)

61. Gerçi senin kulunun amelleri yoktur ama sende iyilik ve lütuf çoktur.

egerçi bendede çoḫdur cerīme
velī vardur ümīdüm sen kerīme

63. mėn-i dil-ḫestenüŋ suçına baḫma
ʿüḳūbet ṭevḳini boynuma taḫma

ki ger bayam eger yoḫsul senüŋem
eger şāham eger bir ḳul senüŋem

65. egerçi bendeem bir ʿebd-i ʿāsī
gėce gündüz işüm zūr u meʿāṣī

egerçi rū-siyāham sen yaratduŋ
egerçi pür-günāham sen yaratduŋ

67. velī sen pādişāh-ı pür-keremsen
mėn-i miskīn ile göster kerem sen

neẓer dutma mėn-i bī-çāre-dilden
seni ḳoyman çü mėn bī-çāre dilden

69. be-ḥaḳḳ-ı nūr-ı pāk-i ism-i eʿẓem
be-ḥaḳḳ-ı ʿālem ü ādem be-ḫātem

ki mėn ser-geşteye ḳılgil ʿināyet
içümde rövşen ėt nūr-ı hidāyet

71. dilümni dāimā ẕikrüŋde saḫla
mėni peyveste öz fikrüŋde saḫla

mėni reḥmet ḳapusında müḳīm ėt
şerīʿet yolı üste müsteḳīm ėt

[04ª] 73. meŋe öz yoluŋı irşād ḳılgil
mėni öz lüṭfüŋ ile şād ḳılgil

arıtġıl sīnemi her kīnelerden
ki kīne çıḫsa yegdür sīnelerden

75. vėren īmānı mėnden selb ḳılma
dilümni ḳelb ėt ammā ḳelb ḳılma

---

62. Gerçi kulda günah çoktur ama cömert olan senden ümidim vardır.
63. Gönlü hasta olan benim suçuma bakma! Eziyet halkasını boynuma takma!
64. Eğer zengin de olsam, yoksul da olsam seninim. Eğer padişah da olsam, kul da olsam seninim.
65. Gerçi kulum ama isyankâr bir kulum. Gece gündüz işim zulüm ve isyan(dır).
66. Gerçi yüzü kara olsam da sen yarattın. Gerçi günahla dolu olsam da sen yarattın.
67. Ancak sen cömertlikle dolu padişahsın. Yoksul olan ben ile sen cömertlik göster!
68. Gönlü çaresiz olan benden bakışlarını saklama çünkü ben seni çaresiz gönülden bırakmam.
69. İsm-i Azam'ın temiz nurunun hakkına… Âlemin ve insanın hakkına… (Ve) mühre…
70. Başı dönmüş şaşkın olan bana iyilik ver! Hidayet nurunu içimde aydınlat!
71. Dilimi daima senin zikrinde sakla! Beni daima senin düşüncende sakla!
72. Beni rahmet kapısında ikamet ettir! Şeriat yolu üstünde dosdoğru eyle!
73. Bana kendi yolunu doğru yol olarak göster! Beni kendi lütfun ile mutlu et!
74. Göğüslerden kinin çıkması daha iyidir (bu yüzden) göğsümü bütün kinlerden temizle!
75. Bana imanı veren (sen), benim elimden onu alma! Gönlümü kalp et ama (onu) değiştirme!

derūnum derdmend olsa ʿilāc ėt
mėn-i dil-ḫesteni sen ḫᵛaş-mizāc ėt

77. teḳerrüb vėr meŋe her sāʿet içre
mėni hemvāre saḫla ṭāʿet içre

iraġ ėtgil mėni ez-her menāhī
ki çoḫ ḳıldum menāhīden menāhī

79. şevābum çoḫ ḫeṭāmı kemter ėyle
gözümni ḳanlu yaşdan kem-ter ėyle

nėçe cürm ėtsem anı ʿefve dönder
meŋe ġüfrānuŋı her demde gönder

81. meŋe gönder hemīşe reḥmetüŋni
ki mėn götüre bilmen zeḥmetüŋni

yėrümni dūzeḫ itme cennet ėyle
meŋe öz reḥmetüŋe minnet ėyle

83. meŋe tövfīḳ vėr teṣdīḳ ile sen
mecāzumnı gider teḥḳīḳ ile sen

żemīrümni küdūretden arıtġıl
mėni yeʿnī bu ṣūretden arıtġıl

85. o günde kim cahānı ḥeşr ėdersen
ḳamu āfāṭı bir bir neşr ėdersen

yėrümni ėylegil mėn bī-nevānuŋ
livā-yı sebzi altı muṣṭafānuŋ

neʿtü seyyidi 'l-mürselīn

[04ᵇ] 87. zihī nūrü 'l-hüdá şāh-ı şerīʿet
ki ḳılmışdur ʿelāyiḳden ṭebīʿet

reḳīb-i dil ḥebīb-i kibriyādur
neḳīb-i dergeh-i bār-ı ḫudādur

---

76. İçim dertli olsa ona derman ver! (Senin için) gönlü hasta olan beni sen iyi huylu et!
77. Her saat içinde beni (sana) yaklaştır! Beni daima ibadet içinde sakla!
78. Yasakların içinden yasak çok işledim. Beni bütün yasaklardan uzak eyle!
79. Sevabımı çok, hatamı daha az eyle! Gözümü kanlı yaştan eksik et!
80. Ne kadar çok günah işlesem onu affa döndür! Bana merhametini her zaman gönder!
81. Ben sıkıntılarına tahammül edemiyorum. Bana daima rahmetini gönder!
82. Yerimi cehennem etme, cennet eyle! Bana kendi rahmetini ihsan eyle!
83. Sen bana doğrulama ile başarı ver! Hakikati ortaya çıkararak mecazımı ortadan kaldır!
84. İçimi sıkıntıdan temizle, yani beni bu görünüşten temizle!
85. (Bütün) dünyayı bir araya toplayacağın o günde bütün afetleri bir bir dağıtırsın.
86. altı: altına Y.
Nasipsiz olan benim yerimi Hz. Muhammet Mustafa (s.a.v.)'in yeşil sancağının altı eyle!
87. Tabiatı alakalardan meydana getiren Allah'ın nuru, şeriatın padişahı, ne güzel!
88. Gönül rakibi, Allah'ın sevgilisidir. Allah'ın serveti olan dergâhın reisidir.

89. emīn-i veḥy-i ṣāḥib-sirr-i miʿrāc
ḳamular baş eye ol başlara tāc

żemīri kāşifidür müşkülātuŋ
vücūdı ṣāḥibidür möʿcüzātuŋ

91. ḳapusı mehbiṭ-i rūḥü 'l-emīndür
hem özi *raḥmeten li 'l-ʿālemīn*dür*

çerāġ-ı dūd-mān-ı ādem oldur
şefīʿ-i müẕnibān-ı ʿālem oldur

93. kemīne ḫādimi anuŋ melekdür
kemīne pāyesi anuŋ felekdür

meḳāmı ferşdür neʿleyni ber-ʿerş
teʿālā 'llāh zihī ʿerş u zihī ferş

95. ėşigi toprāġı küḥlü 'l-beşerdür
hem özi dünyede ḫeyrü 'l-beşerdür

adıdur eḥmed özi muṣṭafādur
güzīn ü ser-fırāz-ı enbiyādur

97. ḳamu derd ehlinüŋ oldur ṭebībi
ḳamunuŋ serveri ḥaḳḳuŋ ḥebībi

ol aldı cizye ez-feġfūr u kisrá
ḳamu eṣnām anuŋla buldı kesri

99. özidür ʿizzet-i *levlāk***-i meḫṣūṣ
ḥedīṯi neṣṣ-ı ḳur'ān ile menṣūṣ

cemāli ḥesretinden lāle pür-daġ
mübārek dīdesinden mihr *mā-zāġ****

---

89. Miraç sırrının sahibi olan (o), vahyin güvenilir (taşıyıcısıdır.) O başların tacıdır, herkes (onun önünde) baş eğsin!
90. Zorlukların iç yüzünün kâşifidir. Mucizelerin sahibidir.
91. Kapısı Hazret-i Cebrâil'in indiği yerdir. Kendisi de âlemlere rahmettir.
* " وما ارسلناك الا رحمة للعالمين: vemā erselnāke illā raḥmeten li'l-ʿālemīn" (Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ, 21/107): (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *age.*, s. 362.)
92. Âdemoğlu hanedanının kandilidir. Âlemin günahkârlarının şefaatçisidir.
93. Onun en hakir hizmetçisi melektir. En hakir mertebesi (de) felektir.
94. Makamı yeryüzüdür. Ayakkabıları gökyüzündedir. Yüce Allah! (Bu) ne güzel gökyüzü ve ne güzel yeryüzü(dür)!
95. Eşiğinin toprağı göz sürmesidir. Kendisi de dünyada insanların en hayırlısıdır.
96. Adı Ahmet (s.a.v.)'tir. Kendisi Mustafa (s.a.v)'dır. Nebilerin seçilmişi ve başta gelenidir.
97. Bütün dert sahiplerinin doktoru odur. Bütün insanların reisi, Allah'ın sevgilisi (odur).
98. O Çin ve İran hükümdarlarından vergi aldı. Bütün putlar onun sayesinde parçalandı.
99. Hususi "Sen olmasaydın…" şerefi (onun) kendisidir. Onun söz ve fiilleri Kuran'ın açık hükümleri ile sabittir.
** " لولاك لولاك لما خلقت الافلاك: levlāke levlāk lemā ḫalaḳtü 'l-eflāḳ: Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım." hadîs-i kudsîsinin ilk kelimesidir.
100. Lale onun güzel yüzünün hasretinden yara ile dolmuş. Onun mübarek gözünden güneşin gözü (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı."
*** " ما زاغ البصر وما طغى: mā-zāġa'l-başaru vemā ṭaġā" (Kurân-ı Kerîm, Necm, 53/17): "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı." (Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *age.*, s. 587) "Ayette Hz. Peygamber'in Cebrail'i gördüğü anda bakışlarının onda sabitleştiği başka bir şeye bakamadığı anlatılmaktadır." (Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *age.*)

101. özi rifʿetdedür ʿīsādan artuḫ
icābetde sözi mūsādan artuḫ

[05a] anuŋ edná meḳāmı *ḳābe ḳavseyn*[*]
ḳemerni möʿcüz ile ḳıldı nişfeyn

103. aŋa vėrmiş çalap ḫelḳ-i ʿeẕīmi
ʿeṭā ḳılmış aŋa ṭebʿ-ı kerīmi

arıtmışdur ḥaḳ anuŋ köŋli yāsın
anuŋ medḥin ėder ṭā-hā vü yā-sīn

105. ġinānuŋ terkin ėtdi sevdi feḳri
bu meʿnádan dėdi *el-faḳru faḫrī*[**]

çalap bir feżl vėrdi her resūle
ki ol feżl ile yėddiler ḳebūle

107. anı munda ḳamu mövcūd ḳıldı
meḳāmın z' ān-sebeb meḥmūd ḳıldı

ḥaḳ anı ėyledi meʿrāca deʿvet
teḳerrüb birle taḫt u tāca deʿvet

109. zi-ḫelvetgāh çün ḳıldı ʿürūcı
burāḳı gök yaŋa ḳıldı ḫürūcı

ʿüluvv-ı ḳadri anuŋ ötdi esmādan
ʿürūc-ı cāhı kėçdi lā-mekāndan

111. ki ḫilʿet-keş aŋa cebrāil oldı
oŋa ḳarşu gelen mikāil oldı

felek girdinde çün gezdi ḥevāşī
ḥaḳıyla söyledi söz bī-teḥāşī

---

101. Kendisi Hz. İsa'dan daha yüce makamdadır. Kabulde sözü Hz. Musa'dan daha fazladır.
102. Onun en alçak makamı "Kâbe kavseyn"dir. Mucize ile ayı yarıya böldü.
* " ثم دنا فتدلى* فكان قاب قوسين او ادنى: ṣümme denā fetedellā/ fekāne ḳābe ḳavseyn ev ednā" (Kur'ân-ı Kerîm, Necm 53/8-9): "8.Sonra (ona) yaklaştı, derken sarkıp daha da yakın oldu. 9. (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu." (Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *age.*, s. 586.) "Peygamberimizin Miracı ile ilgili olarak anlatılan bu olayda bazı din bilginleri "O" ile kastedilenin, yani Peygamberimize yaklaşanın Cebrail olduğu, diğer bir kısmı ise burada mecazen kastedilenin Allah olduğunu söylerler. Peygamberimizin Miraç gecesi Allah ile görüştüğü inancı bu ayetten dolayıdır." (İskender Pala, *age.*, s. 245.)
103. Allah ona yüce bir yaratış vermiş. Ona şerefli bir yaratılış bağışlamış.
104. Allah onun gönül yasını temizlemiştir. Tâ-Hâ ve Yâ-sîn sûreleri onu över.
105. Zenginliği terk etti, fakirliği sevdi. Bu sebepten "Fakirlik benim övüncümdür." dedi.
** " الفقر فخرى وبه افتخرو: el-faḳru faḫrī ve bihi efteḫirū: Fakirlik benim övüncümdür, ben bununla övünürüm. (Hadîs-i Şerîf)" "Bu hadisten dolayı tasavvufta fakr (fakirlik) bir hayli önemli yer tutmuştur. Tasavvufa göre bu yoksulluk maddî değil, manevidir. Yani varlıktan geçmek ve kendini Allah'ta yok etmektir." (İskender Pala, *age.*, s. 146-147.)
106. Allah marifet ile kabule erişsinler diye her resule bir marifet verdi.
107. Onu bu dünyada hep var kıldı. Makamını bu sebepten dolayı "Mahmut" (övülmüş) kıldı.
108. Allah onu miraca davet etti. Yaklaşma ile taht ve taca davet (etti).
109. Hücresinden yükseldi. Burak'ı gökyüzüne doğru çıktı.
110. Onun yüce kudreti isimleri aştı. Yerinin yüksekliği mekânın ötesini (bile) geçti.
111. Ona kaftan giydiren Cebrâil oldu. Onu karşılayan Mikâil oldu.
112. Feleğin etrafında kenarları gezdi. Korkusuzca dosdoğru söz söyledi.

113. ḳamu esrārı ol meʿlūm ḳıldı
ḥeḳāyiḳ rāzını mefhūm ḳıldı

bėhişt veʿdini çün ḳıldı müşerref
yigildi öŋine sündüsle refref

115. meŋe bir cürʿe sun kövs̱er suyından
anuŋ ol şehd ile şekker suyından

yėtürgil bendeni dārü ’s-selāma
eyā kim ḫāṣ bulmışsın selāma

[05b] **der-medḥ-i pādişāh**

117. bugün çün ḫāliḳüŋ tevḥīdin eytdüm
dil ü cāndan anuŋ temcīdin eytdüm

pes andan neʿt oḫıdum muṣṭafāya
mekān-ı ṣidḳ-ile kān-ı ṣefāya

119. ʿeḳībinde ele aldum ḳelemni
şehin-şāh adına çekdüm reḳemni

teḫellüş ėyledüm solṭān adına
oḫıdum ḫüṭbei ol ḫān adına

121. ki oldur heft-kişver pādişāhı
cahānda sāye-yi lüṭf-i ilāhī

ki deh-nāmem mėnüm şāh-nāme bolġay
egerçi ad-ıla deh-nāme bolġay

123. meger zībā bola teşnīfüm andan
meger efzūn ola teşrīfüm andan

ki mėn meddāḥam u memdūḥum oldur
mėnüm bir ten ü lákin rūḥum oldur

125. yėridür ger anı temkīn ėdersem
anı her sözde yüz teḥsīn ėdersem

---

113. Bütün sırları ortaya çıkardı. Hakikatlerin sırrını anlaşılır kıldı.
114. Cennet vaadini şereflendirdiği için sündüs ve refref bineği önünde eğildi.
115. Kevser suyundan, onun o bal ile şeker gibi olan suyundan, bana bir yudum sun.
116. Ey! Selam için seçkin bulduğun bu kulunu selam kapısına ulaştır.
117. Bugün Yaratan’ın birliğini anlattım. Gönülden ve candan onun ululuğunu anlattım.
118. Ondan sonra Hz. Mustafa’ya (s.a.v.), doğruluk mekânı ile temizlik kaynağına, na’t okudum.
119. Sonrasında kalemi elime aldım. Hükümdarlar hükümdarı adına yazı yazdım.
120. Sultan adına mahlas kullandım. Hutbeyi o hükümdar adına okudum.
121. Yedi iklimin padişahı olan (o padişahın) ilahi lütfunun gölgesi cihanı kaplamıştır.
122. Gerçi adı *Deh-nâme* olacaksa da benim deh-nâmem şeh-nâme olacak.
123. O yüzden sınıflamam güzel olsun, şereflendirmem artsın.
124. Ben övücüyüm ve övdüğüm (kişi) odur. Ben bir bedenim lakin ruhum odur.
125. Eğer onu sakinleştirirsem, her sözde yüz kere takdir edersem yeridir.

ki oldur cümle ʿālem ser-fīrāzı
ḥeḳīḳī şāh odur cümle mecāzī

127. yegāne pādişāh-ı heft-kişver
ki ʿedlinden cahān oldı münevver

penāh-ı selṭenet solṭān sikender
k'elinden āb-ı ḥeyvān doġdı yek-ser

129. ol iskender gezüp döndi cahānı
bu iskender derüp dutdı mekānı

ol iskender gözetdi āb-ı ḥeyvān
bu iskender düzetdi kāḫ u eyvān

[06ª] 131. ol iskender cahāna çekdi seddi
bu iskendernüŋ andan ötti ceddi

ol iskender sudan meḥrūm ḳaldı
bu iskender ḫiżir tek kāmın aldı

133. ol iskenderden āb-ı ḫiżr ḳaçdı
bu iskender hezārān ẓülmet açdı

ol iskenderni ʿālem māhı dėrler
bu iskenderni ʿālem şāhı dėrler

135. ol iskender eger āyīne ḳurmış
bu iskender görüŋ ayı ne ḳurmış

ol iskenderni ger ceyş ehli dėrler
bunı hem ceyş ü hem ʿeyş ehli dėrler

137. ol iskender eger çoḫ renc gördi
bu iskender hezārān genc gördi

ol iskendernüŋ arav adı vardur
munuŋ yüz dürlü ʿedl ü dādı vardur

---

126. Bütün âlemin önde geleni odur. Hakiki padişah odur, diğerleri sahtedir.
127. Adaletinden (bütün) dünyanın nurlandığı yedi iklimin tek padişahı…
128. Elinden baştanbaşa ölümsüzlük suyunun doğduğu, saltanatın sığınağı, sultan İskender!
129. O İskender bütün cihanı gezip geri döndü. Bu İskender mekânı toplayıp elinde tuttu.
130. O İskender ölümsüzlük suyunu bekledi. Bu İskender kasır ve köşkler inşa etti.
131. O İskender dünyaya set çekti. Bu İskender'in ataları onu geçti/ondan ilerideydi.
132. O İskender sudan mahrum kaldı. Bu İskender Hızır gibi arzusuna erişti.
133. O İskender'den ölümsüzlük suyu kaçtı. Bu İskender binlerce karanlığı aydınlattı.
134. O İskender'e âlemin ayı derler. Bu İskender'e âlemin padişahı derler.
135. O İskender eğer ayna kurmuşsa, bakın bu İskender ayı nasıl kurmuş!
136. O İskender'e eğer asker ehlinden derlerse, buna hem asker ve hem de zevk ehli derler.
137. O İskender eğer çok eziyet gördüyse, bu İskender binlerce hazine gördü.
138. arav: aravaç Y.
O İskender'in temiz adı vardır. Bunun yüz türlü adaleti vardır.

139. ol iskendernüŋ idi iki şāḫı
munuŋ vardur hezārān dürlü kāḫı

ger anı cümle ẕū ’l-ḳerneyn oḫırlar
munı hem ḳürretü ’l-ʿeyneyn oḫırlar

141. o ẕū ’l-ḳerneyn ise bu ẕū ’l-ḳürūndur
ger ol ẕū-fen ise bu ẕū-fünūndur

anuŋ adında ger ḳerneyn vardur
munuŋ yanında ol iṣneyn vardur

143. anuŋ her dilde ger bir medḥi vardur
munuŋ her yėrde gör yüz fetḥi vardur

süleymānuŋ nigīnin medḥ ėderler
munuŋ her leḥẓe dīnin medḥ ėderler

145. ferīdūnı ėdürler gāvı vardur
ferīdūnca munuŋ yüz çavı vardur

[06b] egerçi cem cahānda cām dapdı
bu her bir cām-ıla yüz kām dapdı

147. eger ḍeḥḥāk imiş bir mār-ıla zār
munuŋ tīġı ucından öldi yüz mār

eger cemşīd imiş şāh-ı cahān-beḫş
bu yüz cemşīdüŋ üste oynadur reḫş

149. eger kāvūsı īrān ḫānı dėrler
bunı īrān u tūrān ḫānı dėrler

eger isfendiyāruŋ ḍerbi vardur
munuŋ hem ḍerbi vü hem ḥerbi vardur

151. egerçi rüstem atardı kemendi
bu atar hem kemendi hem semendi

egerçi gerd imiş ʿālemde sürḫāb
bu yüz sürḫābdan aḫıtdı sürḫ-āb

---

139. O İskender’in iki boynuzu vardı. Bunun bin türlü köşkü vardır.
140. Eğer onu herkes iki boynuzlu diye çağırırsa, bunu da gözlerin aydınlığı diye çağırır.
141. O iki boynuzlu ise bu çok boynuzludur. Eğer o ilim sahibi ise bu ilimler sahibidir.
142. Eğer onun adında iki boynuz varsa, bunun (adının) yanında “iki” vardır.
143. Eğer onun her dilde bir övgüsü varsa, bunun her yerde gör ki yüz tane fethi vardır.
144. Süleyman’ın yüzüğünü överler. Bunun da her an dinini överler.
145. Derler ki Feridun’un cesareti vardır. Bunun Feridun gibi yüz şöhreti vardır.
146. Eğer Cem bu dünyada kadeh bulduysa, bu her bir kadehle yüz tane arzusunu buldu.
147. Eğer Dahhak bir yılan yüzünden inliyormuşsa, bunun kılıcı yüzünden yüz yılan öldü.
148. Eğer Cemşid dünya bağışlayan bir padişahmışsa, bu yüz tane Cemşid’in üstünde at oynatır.
149. Eğer padişaha İran hükümdarı derlerse, buna İran ve Turan hükümdarı derler.
150. Eğer İsfendiyar’ın darbesi varsa, bunun hem darbesi hem de savaşı vardır.
151. Eğer Rüstem kemendi atardıysa, bu hem kemendi hem atı atar.
152. Her ne kadar bu âlemde şarap devrederse de bu yüz şaraptan kan akıttı.

153. siyāvūşuŋ yėri ger āteş oldı
meŋe āteş gülistāndan ḫ^{v}aş oldı

enūşirvānı dirler gerçi ʿādil
bu ʿedl-ile ḳılupdur anı bāṭıl

155. ėderler ḥātemi ṣāḥib-ʿeṭādur
munı ḥātemden eksiltmek ḫeṭādur

eger şāh-ı cahān-gīr oldı behmen
bu yüz behmen kimiden dėr ki be-mėn

157. eger şāpūr idi bir şāh-zāde
bu hem şāh-zādedür hem māh-zāde

eger fir^{ʿ}övn imiş dārānuŋ adı
bunuŋ hem adı var hem ʿedl ü dādı

159. eger ḫüsrev-durur şīrīn sözinde
degül şīrīn munuŋ şīrīn sözinde

egerçi ḳeyṣer imiş ḫüsrev-i rūm
munuŋ ḥökmindedür yüz rūm çün mūm

[07^{a}] 161. egerçi fārs ḫānı oldı kisrá
hezārān kisrá munda buldı kesri

eger feġfūrı dėrler şāh-ı çīndür
munı hem şāh-ı çīn dėrlerse çīndür

163. eger türkān şehi ḫāḳān dėrler
bu ḫāḳāndan töküpdür ḳan dėrler

eger solṭānlaruŋ deʿvası vardur
munuŋ her deʿváda meʿnası vardur

165. hemīşe seŋe gerdūn dāir olsun
felek yüzinde encüm sāir olsun

felek ḥökmüŋde dün gün dāir olsun
melek dāim ḳapuŋda zāir olsun

---

153. Eğer Siyâvuş'un yeri ateş olduysa, bana ateş gül bahçesinden de güzel oldu.
154. Gerçi Nûşirevân'a adaletli derlerse de bu adaletle onu işe yaramaz hâle getirdi.
155. Hâtem'i ikram sahibi ederler, bunu da Hâtem'den eksiltmek hatadır.
156. Eğer Behmen dünyayı zapt altında tutan bir padişah olduysa, bu "Yüz Behmen gibiyim." der.
157. Eğer Şâpûr bir padişah oğlu idiyse, bu hem padişah oğludur hem ay oğludur.
158. Eğer Dârâ'nın adı Firavun imişse, bunun hem adı hem adaleti vardır.
159. Eğer Hüsrev sözünde tatlıysa (da) bunun tatlı sözü kadar tatlı değildir.
160. Eğer Anadolu hükümdarı imparator imişse, yüz Anadolu mum gibi bunun hükmündedir.
161. Eğer Kisra Fars hükümdarı olduysa, binlerce Kisra hezimeti bunda buldu.
162. Eğer Fağfûr'a "Çin imparatorudur." diyip, buna da Çin imparatoru derlerse doğrudur.
163. Eğer Türklerin padişahına hakan derlerse, (buna) "Bu hakandan kan döker." derler.
164. Eğer sultanların davası varsa, bunun her davada (bir) hikâyesi vardır.
165. Felek daima senin için dönsün. Senin felek (gibi olan) yüzünde yıldızlar gezsin.
166. Felek senin hükminde gece gündüz dönsün. Melek daima senin kapında ziyaretçi olsun.

167. getürsünler seŋe çīnden ḫerācı
yėtürsünler seŋe ez-miṣr bācı

elüŋde dāim olsun tīġ u ḥerbe
anuŋ ḍerbi ėriṣsün ṣerḳ u ġerbe

169. ekābirler senüŋ bevvābuŋ olsun
ḳeyāṣirler senüŋ nevvābuŋ olsun

şeref bürcinde māh olġıl hemīşe
cahān mülkinde şāh olġıl hemīşe

171. gėceŋ ḳadar günüŋ nov-rūz bolsun
hemīşe ṭāliʿ üŋ fīrūz bolsun

hemīşe mālik ol emlāk içinde
yörisün ḥökmüŋüz eflāk içinde

173. gel ėy ṣāḥib-hüner mürġ-ı süḫan-gūy
yėne ḳapgil ḳamudan der-süḫan gūy

meʿ ānī ʿ āleminde seyr ḳılġıl
özüŋni seyr içinde ṭeyr ḳılġıl

175. hüner iḳlīmini feṭḥ ėyle bir bir
ḳamu feṭḥ ehlini medḥ ėyle bir bir

veṣfü 'l-ḥāl

[07b] yėne āġāz ḳıl bir medḥ-nāme
ki anuŋ adı bolsun feṭḥ-nāme

177. çü yayuŋ ḳatıdur bir sehm göster
bu sehm-ile cahāna vehm göster

çü atuŋ tīzdür cevlāna girgil
behādurlar kimi meydāna girgil

179. o şād lāf ėyleyenler *lā-fetá** sen
gider kāf ėyleyenler k'āfeti sen

---

167. Sana Çin'den haracı getirsinler, Mısır'dan vergiyi ulaştırsınlar.
168. Daima elinde kılıç ve süngü olsun. Onun darbesi doğuya ve batıya erişsin.
169. Büyükler senin kapıcın olsun. İmparatorlar senin halifelerin olsun.
170. Daima şeref burcunda ay ol, cihan memleketinde padişah ol.
171. Gecen kadar gündüzün (de) nevruz (gibi) olsun. Bahtın daima talihli olsun.
172. Ülkeler içinde daima mülk sahibi ol. Felekler içinde sizin hükmünüz yürüsün.
173. Ey hüner sahibi, konuşan kuş! Gel! Yine herkesten söz al, söyle!
174. Manalar âleminde dolaş! Dolaşırken kendini kuş eyle!
175. Marifet iklimini bir bir fethet! Bütün fetih sahip(ler)ini bir bir öv!
176. Yine adı "feth-nâme" olan bir övgü risalesine başla!
177. Yayın şiddetli olduğu için bir ok göster. Bu ok ile dünyaya korku ver.
178. Atın hızlı olduğu için hareket et! Kahramanlar gibi meydana gir!
179. O neşeli söz söyleyenler onlar, lâ-fetâ sensin! Gedik açanların afetini yok et!

* " لافتى الا علی لاسیف الا ذوالفقار: lā-fetá illā ʿalī lā-seyfe illā ẕū 'l-fiḳār: Ali'den başka yiğit, zülfikardan başka kılıç yoktur." Zülfikarı Hz. Ali'ye Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hediye etmiştir. "Resûl-i Ekrem'in zülfikarı Hz. Ali'ye ne zaman hediye ettiği kesin olarak bilinmemekte, genellikle Uhud Gazvesi'nde verdiği kabul edilmekte ve bu sırada "Lâ fetâ

meʿānī̇ gülsitānın tāze ḳılġıl
bu bülbülni belend-āvāze ḳılġıl

181. bu deryā-ḳeʿrine gir hem-çü ġövvāṣ
çıḫar bir nėçe andan gövher-i ḫāṣ

gel imdi nāme üste ḫāme koyġıl
adın ol nāmenüŋ deh-nāme ḳılġıl

183. ki solṭānlar çoḫ anı ėde der-gūş
seni bu nālelerden ėde ḫāmūş

gözin meʿnálar içre ayırgil
çü renc aparduŋ andan genc apargil

185. sözüŋüŋ bir bir evvel dercin ėyle
pes andan yėr yėr anuŋ ḫercin ėyle

yėne āġāz ḳıl bir tāze ḳıṣṣe
ki andan ḳalmaya dillerde ġüṣṣe

187. dėgil bir söz ki andan cān sunsun
o cövher gövherinden kān sunsun

fereḫ dapa köŋül fikrinden anuŋ
hezārān meʿná-yı bikrinden anuŋ

189. anı her kim oḫısa şād bolsun
melāletden ḳamu āzād bolsun

[götürgil] çü lāfı deʿvá yüzinden
götürgil perdeyi meʿná yüzinden

[08ᵃ] 191. göreli deʿváca vardur mı meʿnáŋ
vegerne herze midür munca deʿváŋ

gel imdi ḳıṣṣeye ḳılġıl şürūʿı
beyān ėtgil üṣūlı hem fürūʿı

illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikâr" diye nidâ edildiği ileri sürülmektedir. Bu hususta farklı görüşler de vardır." (Mustafa Öz, "Zülfikar", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XLIV, (2013), s. 553.)

180. Manaların gül bahçesini taze eyle! Bu bülbülü yüksek sesli eyle!

181. Bu denizin dibine dalgıç gibi gir! Ondan birçok seçkin cevher çıkar!

182. Gel! Şimdi mektubun üstüne kalem koy! O mektubun adını *Deh-nâme* eyle!

183. Sultanlar onu çokça dinlesin! Senin bu inleyişlerini sustursun!

184. Gözünü manalar içinde aç! Çünkü eziyet getirdin, ondan hazine getir!

185. İlk önce bir bir sözünü topla! Ondan sonra yer yer onu harca!

186. Yine sayesinde gönüllerde üzüntü kalmayacak yeni bir hikâyeye başla!

187. Kendisinden can (ve) o cevher mücevherinden maden sunan bir söz söyle!

188. Gönül onun düşüncesinden (ve) daha önce hiç söylenmemiş binlerce anlamından ferahlık bulsun.

189. Onu her kim okursa mutlu olsun. Hepsi üzüntüden kurtulsun.

190. Lafı davanın yüzünden çekerek, perdeyi mananın yüzünden çek!

191. Görelim, dava gibi manan var mıdır yoksa bunca davan boş, saçma mıdır?

192. Gel! Şimdi hikâyeye başla! Hem temel bilgileri, hem ayrıntıları anlat!

193. ki mėn ser-geşte-yi nov-bāliġ idüm
ki cümle nīk ü bedden fārigh idüm

cahānuŋ bilmez idüm ẖeyr ü şerrin
ne żerr ü nefʿin ü ne nefʿ ü żerrin

195. ne dünyā şüġline meşġūl olurdum
ḳamu eşġālden meʿzūl olurdum

gezerdüm ʿālem içre fārigh ü ’l-bāl
berī idüm zi-her ḳīl ü zi-her ḳāl

197. işüm ṭāʿet idi yėrüm medāris
uyumazdı gözüm mānend-i ḥāris

be-künc-i medrese teḥṣīl ėderdüm
müdām üstād ilen teḳbīl ėderdüm

199. gehī ʿömrümni neḥve ṣerf ėderdüm
gehī beḥş ism ü fiʿl ü ḥerf ėderdüm

gehī meʿḳūl oŋurdum gāh menḳūl
özümni ėylemişdüm ʿelme menḳūl

201. ʿülūm-ı dīne ḳılmışdum şürūʿi
geh oŋurdum üṣūlı geh fürūʿi

işüm geh veʿẓ ü geh teẕkīr olurdı
sözüm ez-fiḳh ü ez-tefsīr olurdı

203. işümdi ḥikmet-i yunan gözetmek
ne-her sū heyʾet-i dū-nān gözetmek

müneccim tek işüm eşkāl baŋmaḫ
sözüŋ ḥelli içün eşkāl baŋmaḫ

205. sözüm ḳāl ü yeḳūl olurdı dāim
tenüm ṭüllāba ḳul olurdı dāim

[08b] adum geh mövlevī geh zāhid idi
bu meʿnáya ḳamular şāhid idi

---

193. Ben yeni yetişkin olmuş bir şaşkındım. Tüm iyi ve kötülerden kurtulmuştum.
194. Dünyanın iyiliğini ve kötülüğünü bilmezdim. Ne zarar ve faydasını, ne fayda ve zararını (bilirdim).
195. Dünya işiyle meşgul olmazdım. Bütün işlerden azledilirdim.
196. Âlem içinde gönlü rahat (bir şekilde) gezerdim. Her türlü boş sözden kurtulmuştum.
197. İşim ibadetti, yerim medreseler(di). Bekçi gibi uyumazdım.
198. Medrese köşesinde ilim öğrenirdim. Daima öğretmen ile mukabele ederdim.
199. Kimi zaman ömrümü söz dizimi (ilmine) harcardım. Kimi zaman isim, fiil ve harften bahsederdim.
200. Kimi zaman akla uygun olanı, kimi zaman anlatılagelmiş olanı okurdum. Kendimi ilme nakletmiştim.
201. Din ilimlerine başlamıştım. Kimi zaman temel bilgileri, kimi zaman ayrıntı olanları okurdum.
202. İşim kimi zaman vaaz (vermek), kimi zaman zikir (okumak) olurdu. Sözüm fıkıh ve tefsir (ile ilgili) olurdu.
203. İşim Yunan ilmini dikkatle incelemekti. Her yanda iki ekmek aramak değildi.
204. İşim müneccim gibi dış görünüşleri incelemek(ti). Sözün çözümü için çareler aramak(tı).
205. Sözüm daima “Dedi.” ve “Diyor.” olurdu. Vücudum daima öğrencilere kul olurdu.
206. Adım kimi zaman Mevlevî, kimi zaman zahit idi. Bu hâle herkes şahit idi.

207. geh ėylerdüm mesācidde imāmet
geh ėylerdüm ṣevāmiʿde iḳāmet

gehī ehl-i teṣevvüf ḫırḳasında
gehī ehl-i teẕekkür ḥalḳasında

209. bu övṣāf ile ki mevṣūf idüm mėn
bu elḳāb ile ki meʿrūf idüm mėn

felek eḥvālümi tebdīl ḳıldı
o ʿālemden mėni teʿzīl ḳıldı

211. yėrümni ėyledi kūy-ı ḫerābāt
sözümni ėyledi zerḳ ü libāsāt

mėni çün şeyḫ-i ṣenʿān ʿāşiḳ ėtdi
ki bir ʿezrā yüzine vāmiḳ ėtdi

der-veṣf-i meʿşūḳ

213. güneş yüzinden anuŋ ẕerre dirler
be-ġāyet ḥüsne ānı ġürre dirler

cemālinden ḫecil ḫürşīd-i reḫşān
lebinden münfeʿil laʿl-i bedeḫşān

215. boyı menʿ ėylemiş bōstānda servi
özi çerḫ ėylemiş bāġda teẕervi

siyeh-rū kākülinden müşk ü ʿenber
üzülmiş leblerinden şehd ü şekker

217. dehānı nöḳṭe-yi mövhūma beŋzer
ḥedīṣi löʾlöʾ-i menẓūma beŋzer

ḫeṭinden münfeʿildür ḫeṭṭ-i yāḳūt
lebi yāḳūtdır mı ṣorsa yā ḳūt

219. yüzi fitne güliŋ yoḫdur vücūdı
benefşe zülfine ėyler sücūdı

---

207. Kimi zaman mescitlerde imamlık yapardım. Kimi zaman ibadethanede yaşardım.
208. Kimi zaman tasavvuf ehlinin hırkasını (giyerdim). Kimi zaman (Allah'ı) zikredenlerin halkasında (olurdum).
209. Ben bu sıfatlarla vasıflanmıştım, bu unvanlarla tanınmıştım.
210. Felek hâllerimi değiştirdi. O âlemden beni kovdu.
211. Yerimi meyhane mahallesi eyledi. Sözümü ikiyüzlülük ve aldatma kıldı.
212. Beni, bir Azra (gibi güzelin) yüzüne Vamık (gibi âşık) eden (o güzel), Şeyh San'an gibi âşık etti.
213. "Güneş onun yüzünden zerre (gibidir)." derler. (Onun) son derecedeki güzelliğinin cazibesi parlaklığı derler.
214. Onun güzel yüzünden parlak güneş utanmış. Dudağından Bedahşan la'l yakutu kederlenmiş.
215. Boyu bahçede serviyi yasaklamış, kendisi sülün kuşunu döndürmüş.
216. Siyah yüzlü saçlarından misk ve amber, dudaklarından bal ve şeker kopmuştur.
217. Ağzı belirsiz bir noktaya benzer. Sözleri manzum/şiir incisine benzer.
218. Yakut hattı "Dudağı yakut mudur yoksa gıda mı?" diye sorarsa onun ayva tüylerinden kederlenir.
219. (Sevgilinin) yüzü fitne (çıkartan) olduğundan (yanında) gülün varlığı yoktur. Menekşe onun saçına secde eder.

[09ª] dehānı ḫurde baḫıŋ hēçdür hēç
dü-zülf-i ʿenberīni pīçdür pīç

221. miyānı incerekdür ince ḳıldan
ki anı saḫlasun ḥaḳ cümle dilden

göz-i sīr üste feyz-i şīvelerden
cemālı bāġı dolmış mėvelerden

223. yüzi meşşāṭesiz zībādur anuŋ
cemālı neḳşi çün dībādur anuŋ

ḫem-i ebrūsı ḳövs-i müşterīdür
cahān cümle o ḳövse müşterīdür

225. sanasın ḳaşı ayuŋ ġürresidür
mėnüm ol her dü-çeşmüm ḳarasıdur

münāsib ḫöfyede ol serv-i cennāt
oḫır **fetḥī** sözinden nėçe ebyāt

227. ki mėn tek serv-i reʿnā kim görüpdür
ki mėn tek ḥüsne zībā kim görüpdür

ṣedeflerde mėnüm incü dişüm-tek
daḫi löʾlöʾ-i lālā kim görüpdür

229. mėnüm çöhrem kimi āfāḳ içinde
daḫi gül-berg-i ḥemrā kim görüpdür

mėnüm ṭürrem kimi ḫūblarda hergiz
daḫi zülf-i müṭerrā kim görüpdür

231. mėnüm ʿeyşum kimi āfāḳ içinde
daḫi ʿeyş-ı müheyyā kim görüpdür

meşnevī

çü bėyle dil-ber-i meh-pāre gördüm
büt-i gül-bū-yı gül-rūḫsāre gördüm

---

220. Ağzı ufaktır. Bakın, hiçtir, hiç! Amber kokulu iki saçı büklümlüdür, büklümlü!
221. Belini Allah tüm dillerden korusun çünkü o ince kıldan daha incedir.
222. İşvelerinin bolluğu yüzünden aç göz onun üstünde(dir). Güzel yüzünün bahçesi meyvelerle dolmuş(tur).
223. Onun yüzü süsleyici kadın onu süslemeden (de) güzeldir. Çünkü onun güzel yüzünün nakışı ipek diba kumaşı (gibidir).
224. cahān: cahānı Y.
Kaşının kıvrımı Müşteri yıldızının yayıdır. Tüm dünya o yaya müşteridir.
225. Sanki kaşı ayın ilk günkü hilal hâlidir. O benim her iki gözümün karasıdır.
226. O cennetler servisinin gizlilikle Fethî'nin sözlerinden birçok beyit okuması (ona) yakışır.
227. Benim gibi eşsiz güzellikte bir serviyi kim görmüştür ki! Benim gibi güzellikte bir güzeli kim görmüştür ki!
228. İstiridyelerde benim inci dişim gibi iri taneli bir inciyi de kim görmüştür ki!
229. Dünya içinde benim yüzüm gibi kırmızı gül yaprağını da kim görmüştür ki!
230. Güzellerde benim kâkülüm gibi taze bir saçı da kim görmüştür ki!
231. Dünya içinde benim eğlencem gibi hazırlanmış bir eğlence de kim görmüştür ki!
232. meh-pāre: meh-sāre Y.
Çünkü böyle ay parçası bir sevgiliyi gördüm. Gül yanaklı, gül kokulu put (gibi güzel sevgiliyi) gördüm.

233. ḳamu ʿelm ü edeb çıḫdı gözümden
be-küllī nā-ümīd oldum özümden

[09b] anuŋ ʿėşḳinde ėyle ḫᵛār boldum
ki ḫāk u ḫār-ıla hemvār boldum

meşnevī

235. yüzinüŋ ėyle mėn ḥeyrānı boldum
ki anuŋ cān-ıla ḳurbānı boldum

kesildi ṣebr ile ārām mėnden
müberrā boldı neng ü nām mėnden

237. berī oldum melāik-tek yėmekden
iraġ oldum ṣevāmit-tek dėmekden

be-sūziş şöhre-yi āfāḳ boldum
cahānda ʿėşḳ içinde ṭaḳ boldum

239. içüm daşum ḳamu od-ile doldı
bu gül çöhrem anuŋ şövḳinde ṣoldı

dilümden niṭḳ gėtdi dīdeden ḫᵛāb
başumdan ʿaḳl gėtdi çöhreden āb

241. tenüm ėyle eridi ḳıla döndi
sirişküm ince aḫdı nīle döndi

başumdan hūş gözden nūr gėtdi
tenümden cūş elümden zūr gėtdi

243. hemīşe fürḳetinden dīde giryān
demādem ḥesretinden sīne biryān

dilüm şövḳinden anuŋ pür-ġem oldı
bu çeşmüm ḥesretinden pür-nem oldı

245. *elif* ḳeddüm ġeminden *lām*a döndi
dü-çeşmüm ḳanlu yaşdan ḫāma döndi

---

233. Bütün ilim ve edep gözümden çıktı/düştü. Kendimden ümidimi bütünüyle yitirdim.
234. Onun aşkı için öyle itibarsız/zelil oldum ki toprak ve dikenle aynı derecede oldum.
235. Yüzünün ben öyle hayranı oldum ki (ona) can (vererek onun) kurbanı oldum.
236. Sabır ve rahat benden uzaklaştı. Şan ve şöhret benden azade oldu.
237. Melekler gibi yemek yemekten uzak oldum. Dilsizler gibi söz söylemekten uzak oldum.
238. Yanarak/Yanma ile âlemlerin şöhreti oldum. Dünyada aşk içinde kemer gibi oldum.
239. İçim, dışım tümüyle ateş ile doldu. Bu gül yüzüm onu arzu etmekten dolayı soldu.
240. Dilimden söz söyleme özelliği, gözümden uyku gitti. Başımdan akıl, yüz(üm)den su gitti.
241. Bedenim öyle bir eridi ki kıla döndü. Gözyaşım ince (ince) aktı, nile döndü.
242. Başımdan akıl, gözümden nur/aydınlık gitti. Bedenimden coşku, elimden güç gitti.
243. Ayrılığın yüzünden göz devamlı ağlıyor. Hasretin yüzünden sine her daim kebap (gibi).
244. Gönlüm onu arzu etmekten gam ile doldu. Bu gözüm onun hasretinden nemle doldu.
245. Elif (harfi gibi olan) boyum gamından dolayı lam harfine döndü. İki gözüm kanlı gözyaşından dolayı hâma/ ham deriye döndü.

gehī efġān ėderdüm gāh feryād
gehī mecnūn olurdum gāh ferhād

247. o sāᶜet ki özümni lāl oḫurdum
bu nėçe beyti veṣfü ’l-ḥāl oḫurdum

[10ᵃ]* zihī zühd ü vereᶜden ḳaçmaġ içün
köŋüller merkebini zeyn ėden ᶜėşḳ

249. zihī **feṯḥī**nüŋ ol yār ḥesretinden
yaşını ḳan-ıla rengīn ėden ᶜėşḳ

meṯnevī

oturmışdur hemīşe cān içinde
gözi peyveste saḫlar ḳan içinde

251. hemīşe cān u dil ser-ḫᵛaş andan
ciger biryān u pür-āteş andan

mėnüm cüz’ ile küllüm küldür andan
köŋül boynında dāim ġüldür andan

253. sen anı *ᶜayn* u *şīn* u *ḳāf* bilme
anı dūzeḫ dėgil eᶜrāf bilme

gözüm *ᶜaym*ndan anuŋ *ᶜayn* olupdur
tenüm şėninden anuŋ şėn olupdur

255. ġemüm *ḳāf*ından anuŋ ḳāf olupdur
elif ḳeddüm ġeminden *kāf* olupdur

çü oldum mübtelā bu sūz-ı ᶜėşḳe
nişān-ı nāvek-i dil-dūz-ı ᶜėşḳe

257. ḥirāvān oldı çün derd-i melālüm
ki bilmez-mėn ne bola ḥesb-i ḥālüm

dėdüm yā rab kime açam bu rāzı
meger bu derdüŋ ola çāre-sāzı

---

246. Kimi zaman inlerdim, kimi zaman feryat ederdim. Kimi zaman Mecnun, kimi zaman Ferhat olurdum.
247. Kendime dilsiz dediğim o saat, bu kadar beyiti hâlini ifade etme olarak okurdum.
* Bu sayfadan önce bir veya birkaç yaprak kopmuştur. Ayrıca bu sayfaya “ṣāḥibehu aḥmed bin ḥacı muḥammed bin dervīş ḥāfıẓ”(Ahmed bin Hacı Muhammed bin Dervîş Hâfız sahiptir.) yazılarak temellük kaydı yapılmıştır.
248. Ne güzel! Züht ve takvadan kaçmak için gönüller bineğini süsleyen aşk!
249. Ne güzel! O sevgilinin hasreti yüzünden Fethî’nin gözyaşını kan ile boyayan aşk!
250. (O) daima can içinde oturmuştur. Gözü (onu) daima kan içinde saklar.
251. Can ve gönül onun yüzünden daima sarhoştur. Ciğer kebap (olmuştur) ve onun yüzünden ateşle dolu (olmuştur.)
252. Benim bütünüm onun parçasıyla tamamen doludur. Gönül onun boynunda daima boyun halkasıdır.
253. Sen onu ayın, şin, kaf (harfleri) bilme! Ona cehennem de, (onu) araf bilme!
254. Gözüm onun ayın (harfinden) dolayı ayın (harfi gibi) olmuştur. Tenim onun mutluluğundan dolayı mutlu olmuştur.
255. Gamım onun kaf (harfinden) dolayı Kaf Dağı gibi olmuştur. Elif (harfi gibi olan) boyum gamından dolayı kaf (harfi gibi) olmuştur.
256. Bu aşk ateşine müptela olduğum için aşkın gönlü diken/gönle işleyen okunun hedefi oldum.
257. Hâlimin ne olacağını bilmediğim için üzüntü derdim çok oldu.
258. “Yâ Rabbim! Bu sırrı kime açayım da bu derdin çare bulucusu olsun?” dedim.

259. meger bu ḳayġunı defʿ ėde mėnden
meger bu endūhı refʿ ėde mėnden

meger bu ḳayġunı mėnden götüre
mėn-i dil-ḫesteni kāma yėtüre

261. yėne fikr ėyledüm oldum özümlen
ki bu ḥāli kėçürem kendʾ özümlen

[11b]* dėdüm kime dėyem ki şerm ḫᵛaşdur
zi-rūy-ı merdümī̄ āzerm ḫᵛaşdur

263. sözine ʿaḳlumuŋ gūş ėyledüm mėn
köŋül sözin ferāmūş ėyledüm mėn

çü bir müddet daḫi ṣebr ėtdüm anda
şikeste köŋlümi cebr ėtdüm anda

265. yėne ʿaḳl üste köŋlüm ġālib oldı
nigāruŋ gül yüzine ṭālib oldı

der-ṣifet-i ʿėşḳ ü āşüfte ḥāli

müselmānlar ʿeceb dil var mėnde
ki hergiz istemez cānımnı tende

267. gözeller ḫanda bolsa gözi anda
ne yalġuz gözi belki özi anda

mėni peyveste ol āşüfte saḫlar
hemī̄şe ṭāliʿini ḫüfte saḫlar

269. baḫup ḫūblar yüzinden doymaġı yoḫ
ölürse yāri elden ḳoymaġı yoḫ

meḥebbet sāġerinden mest olupdur
nihāl-i ʿėşḳ ile peyvest olupdur

271. mėnüm-çün ʿėşḳi varmış pī̄şe dutmış
aŋa bu pī̄şeni ṣor nişe dutmış

---

259. Belki (senin için duyduğum) bu kaygıyı benden kovar. Belki bu üzüntüyü benden kaldırır.
260. Belki (senin için duyduğum) bu kaygıyı benden götürür. (Senin için) gönlü hasta olan beni arzu(m)a eriştirir.
261. Yine bu hâli kendimle geçireyim diye kendimle oldum (ve) düşündüm.
* Yazmada varak numaraları karışmıştır. Bu kısım yazma üzerindeki numaralandırmaya göre 11b'dedir. Biz yazma üzerindeki numaralandırmayı esas aldığımız için bu varağa 10b yerine 11b numarası verdik.
262. Utanma iyidir, insanın yüzündeki hayâ iyidir diye kime diyeyim, dedim.
263. Ben aklımın sözünü dinledim, gönül sözünü unuttum.
264. O hâlde bir zaman daha sabrettim. Kırık gönlümü iyileştirdim.
265. Yine gönlüm akıl üstünde galip oldu. O put (gibi güzel sevgilinin) gül (gibi olan) yüzüne talip oldu.
266. Müslümanlar bende canımın bedende durmasını asla istemeyen, garip bir gönül var.
267. Güzeller nerde olursa gözü onlarda. Yalnız gözü değil belki kendisi onlarda.
268. Beni daima o meftun âşık saklar. Talihini daima uyumuş bir şekilde saklar.
269. Güzellerin (yüzüne) bakıp ondan doyması yok. Eğer sevgilisi ölürse elden bırakması yok.
270. Muhabbet kadehinden sarhoş olmuştur. Aşk fidanıyla bitişik olmuştur.
271. Benim için aşkı varmış, sanat yapmış. Ona bu sanatını sor, nasıl yapmış.

dutar gökçekler ile pençe dāim
ḳılur öz sāʿidini rence dāim

273. dimāġında hemīşe būy-ı dil-ber
ḫeyālinde demādem rūy-ı dil-ber

ḳılur zārī anuŋ ʿeşḳinde bī-sān
olur giryān[ī] sān-ı ebr-i nīsān

275. ne ārām eyler ü ne ṣebr hergiz
anuŋ tek zārī ḳılmaz ebr hergiz

[12ᵃ] ne ʿaḳlı dindürür ne cānı bir dem
ne başıdur ġürūr ne ḳanı bir dem

277. özini istemez bir dem selāmet
diler bu ʿeşḳ ile her dem melāmet

ġezel

zihī her dem mėni şeydā ḳılan dil
bu sīnem rāzını peydā ḳılan dil

279. zihī ol türk-i yaġmāyī ġeminden
vücūdum şehrini yaġmā ḳılan dil

zihī her leḥẓe yār ḳeddin görende
hevā-yı ʿālemi bālā ḳılan dil

281. zihī pervāne tek her leḥẓe yāruŋ
cemāli şemʿine pervā ḳılan dil

zihī her ḫanda kim bir löʾlöveş var
özin ol löʾlöye lālā ḳılan dil

283. zihī bāzār-ı ʿeşḳ içinde yāruŋ
sevād-ı zülf ile sūdā ḳılan dil

zihī **feṯḥī**nüŋ ol gövher-ġeminden
gözinüŋ yaşını deryā ḳılan dil

---

272. Güzellerle daima el ele tutuşur. Kendi koluna/bileğine daima eziyet eder.
273. Aklında daima sevgilinin kokusu, hayalinde her an sevgilinin yüzü (var).
274. Onun aşkı için benzersiz bir şekilde inleyerek ağlar. Nisan yağmuru gibi ağlar.
275. Asla! Ne rahat eder, ne sabreder! Bulut hiçbir zaman onun gibi inleyerek ağlayamaz.
276. Ne aklı, ne canı (onun sıkıntısını) bir an dindirir. Ne başı, ne kanı bir an gururludur.
277. Kendi kurtuluşunu bir an bile istemez. Bu aşk ile her an azarlanmayı diler.
278. Her an beni (aşktan) çılgın eyleyen gönül. Bu göğsümün sırrını ortaya çıkaran gönül!
279. O yağmacı Türk gibi olan gamından dolayı vücudumun şehrini yağma eden gönül!
280. Sevgilinin boyunu gördüğü her an dünyanın havasını yükselten gönül!
281. Sevgilinin yüzünün güzelliğinin mumundan pervane gibi her an çekinen gönül!
282. Her nerede inci gibi bir (sevgili) varsa kendisini o inciye mürebbî eden gönül!
283. Sevgilinin aşk pazarı içinde saçın siyahlığı ile alışveriş eden gönül!
284. O gam mücevheri ile Fethî'nin gözünün yaşını deniz eyleyen gönül!

meşnevī

285. yedi eʿżā aŋa meḥkūm olupdur
elinde cümle eʿżā mūm olupdur

ʿeceb mi andan olsam bīm içinde
ki solṭāndur bu heft-iḳlīm içinde

287. özi ten ʿāleminde şāh olupdur
meger ki **feṯḥī**le hem-rāh olupdur

gėce gündüz işi āh ėylemekdür
feġān her gāh u bī-gāh ėylemekdür

[12^{b}] 289. yaşımnı aḫıdur mānende-yi şeṭ
mėni üzdürür anda ėyle ki beṭ

hemīşe yār elinden aġlamaḳda
vücūdın ʿėşḳ odıyla daġlamaḳda

291. hemīşe yār ilen barġuda bolġay
hemīşe ʿėşḳ ilen ḳayġuda bolġay

bu yolda ṣādıḳü ’l-iḫlāṣ olupdur
nigāra bir ġülām-ı ḫāṣ olupdur

meşnevī

293. be-ġāyet cehl olupdur ġālib aŋa
anuŋ-çündür melāmet ṭālib aŋa

yārinden derd gelse em-durur dėr
belā ger pīş gelse kem-durur dėr

295. delülüġden düni günden tanımaz
ḳoy anı kim seri tenden tanımaz

zi-ġeflet yād-ıla ol ḫ^{v}īşi bir dėr
özi ḫelvet bile enbūhı bir dėr

297. ne derk ėyler ḫeṭāsından ṣavābın
ne ferḳ ėyler söālinden cavābın

---

285. Yedi uzuv ona mahkûm olmuştur. Bütün uzuvlar onun elinde mum olmuştur.
286. Bu yedi iklim içinde sultan olan ondan korksam buna şaşılır mı?
287. Kendisi vücut âleminde padişah olmuştur. Belki de Fethî ile yoldaş olmuştur.
288. İşi gece gündüz âh eylemektir. Her yerde vakitsizce feryat eylemektir.
289. Gözyaşımı ırmak gibi akıtır. Beni onda sanki kaz gibi yüzdürür.
290. Sevgili yüzünden daima ağlamakta… Vücudunu aşk ateşiyle yakmakta…
291. Sevgili ile devamlı birlikte olacak! Aşk ile daima kaygılı olacak!
292. Bu yolda samimiyete sadık olmuştur. Put (gibi güzel sevgiliye) seçkin bir kul olmuştur.
293. Cahillik ona çokça galip olmuştur. Onun için azarlanma ona taliptir.
294. Sevgilisinden dert gelirse “İlaçtır.” der. Eğer bela peşinden gelirse “Azdır.” der.
295. Delilikten geceyi gündüzden ayırt edemez. Onu bırak, başı vücuttan ayırt edemez.
296. O gafletten dolayı yabancı ile akrabayı bir der. Kendisi yalnız kalmakla kalabalığı bir söyler.
297. Ne hatasından dolayı doğruluğunu anlar. Ne sorusundan dolayı cevabını fark eder.

ne-mercāndan ḫezefnüŋ ferḳin ėyler
ne gövherden ṣedefnüŋ ferḳin ėyler

299. ne ṣeḫḥetni seçer hergiz mereżden
ne ḫod cövherni ferḳ ėyler ʿ ereżden

ġezel*

simāk-ile semekni bir söyler
felek birle melekni bir söyler

301. çü bālānuŋ belādan ferḳin ėtmez
ṣüreyyānuŋ ṣerādan ferḳin ėtmez

[13ª] gözinde gülşen ü külḫan müsāvī
yanında şīve vü şīven müsāvī

303. bir ėder eḫker ile eḫteri ol
bir ėder ʿ ebḳer-ile ʿ ebheri ol

ne dėyer āstīni āstāndan
ne bilür rīsmānı āsumāndan

305. ne cāmı cemden ü ne kāmı kemden
ne ḫāmı ḫumdan u ne dāmı demden

ne yüzi yazdan u ne-sözi ez-sāz
ne özi azdan u ne rūzı ez-rāz

307. ne nūrı nārdan ne mārı ez-mūr
ne dūrı dārdan ne ʿ ārı ez-ʿ ūr

ne lāli lāleden ne māli ez-mīl
ne nāli nāleden ne ḳāli ez-ḳīl

---

298. Ne mercandan toprak çanağı ayırır. Ne cevherden istiridyeyi ayırır.
299. Asla! Ne sağlığı hastalıktan ayırır. Ne de cevheri arazdan ayırır.
* Yazmada bu kısma "ġezel" başlığı verilse de sonrasında gazel bulunmamakta ve mesnevî devam etmektedir.
300. "Simâk" (kelimesi) ile "semek" (balık) (kelimesini) aynı şekilde söyler. "Felek" (kelimesi) ile "melek" (kelimesini) aynı şekilde söyler.
301. "Bâlâ" (yüce, yüksek) (kelimesinin), "belâ" (kelimesinden) farkını anlamaz. "Süreyyâ" (Ülker Yıldızı) (kelimesinin), "serâ" (toprak) (kelimesinden) farkını anlamaz.
302. Onun gözünde "gülşen" (gül bahçesi) ve "külhan" (hamam ocağı) farksızdır. Onun yanında "şîve" (işve) ve "şîven" (inleyiş) farksızdır.
303. O "ahker" (ateşli kül, kor) (kelimesi) ile "ahter" (yıldız) (kelimesini) aynı hâle getirir. O "abkar" (içinde cin yaşayan bir şehir) (kelimesi) ile "abher" (nergis) (kelimesini) aynı hâle getirir.
304. Ne âsitîni (elbise kolu) âsitândan (eşik, dergâh) ayırır, ne rismânın (ip) asumandan (gökyüzü) farkını bilir.
305. Ne "câm" (kadeh) (kelimesini), "Cem" (kelimesinden) ve ne "kâm" (arzu) (kelimesini), "kem" (az) (kelimesinden) (ayırır). Ne "hâm" (olmamış) (kelimesini), "hum" (küp) (kelimesinden) ve ne "dâm" (tuzak) (kelimesini), "dem" (an, zaman, kan) (kelimesinden) (ayırır).
306. Ne "yüz" (kelimesini), "yaz" (kelimesinden), ne "söz" (kelimesini), "sâz" (çalgı) (kelimesinden) (ayırır). Ne "öz" (kendi) (kelimesini), "az" (kelimesinden), ne "rûz" (gün) (kelimesini), "râz" (sır) (kelimesinden) ayırır.
307. Ne "nûr" (ışık) (kelimesini), "nâr" (ateş) (kelimesinden), ne "mâr" (yılan) (kelimesini), "mûr" (karınca) (kelimesinden) (ayırır). Ne "dûr" (uzak) (kelimesini), "dâr" (mekân, darağacı) (kelimesinden), ne "âr" (utanma, namus) (kelimesini),ûr (batıl ve ayıp) (kelimesinden) (ayırır).
308. Ne "lāl" (dilsiz) (kelimesini), lâle (kelimesinden), ne "mâl" (servet) (kelimesini), "mîl" (iğne) (kelimesinden) (ayırır). Ne "nâl" (kamış) (kelimesini), "nâle" (inleyiş) (kelimesinden), ne "kâl" (söz) (kelimesini), "kîl" (söz) (kelimesinden) (ayırır).

309. ne şūmı şāmdan ne kūfı ez-kūf
ne rūmı rāmdan ne ṣūfı ez-ṣūf

ne ʿerşi ferşden ne cūşı ez-ceyş
ne ʿeybi ġeybden ne nūşı ez-nīş

311. bir ėder ol ʿitāb ilen ʿiḳābı
müsāvī dėr o ʿeẕb ilen ʿeẕābı

meṣnevī

çü bėyle köŋle oldum mübtelā mėn
anuŋ-çün bėyle ḳaldum der-belā mėn

313. ḳerārum ḳalmadı ṣebr ötdi ḥedden
kėçer boldı melālet ḥedd ü ʿedden

be-ġāyet çün-ki boldı ṭāḳetüm ṭāḳ
köŋül boldı nigāra seḫt-i müştāḳ

315. var idi bende tek bir hem-celīsüm
ki olupdur be-her ḥālet enīsüm

[13b] sirişküm ḥesretinden döndi ḥövże
açıldı ḥövżenüŋ girdinde rövże

317. mėnüm her ḳayġuda enbāzum idi
refīḳ ü mūnis ü dem-sāzum idi

dėdüm ḥālümni aŋa ėyleyem ʿerż
ki ḳayġudan meŋe dar oldı bu erż

319. çü mėn andan yaŋa ḳıldum ʿübūrı
yėne terk ėyledüm ẕövḳ ü ḥüżūrı

didüm ki *el-ḥayāu yemneʿu ʾr-rızḳ**
ḥeyānı ḳoy ki oldur meḳṭeʿ-i rizḳ

---

309. Ne "şûm" (uğursuz) (kelimesini), "şâm" (akşam) (kelimesinden), ne küfü (kelimesini), kûften (baykuş) (kelimesinden) (ayırır). Ne "Rûm" (Anadolu) (kelimesini), "râm" (itaat) (kelimesinden), ne sûf (koyun yünü) (kelimesini) sûf (yünlü kumaş) (kelimesinden) (ayırır).
310. Ne "arş" (gökyüzü) (kelimesini), "ferş" (yeryüzü) (kelimesinden), ne "cûş" (coşma) (kelimesini), "ceyş" (asker) (kelimesinden) (ayırır). Ne "ayb" (ayıp) (kelimesini), "gayb" (gizli) (kelimesinden), ne "nûş" (içki) (kelimesini), "nîş" (diken) (kelimesinden) (ayırır).
311. O "itâb" (azarlama) (kelimesi) ile "ikâb" (ceza) (kelimesini) aynı hâle getirir. O azb (şirinlik) (kelimesi) ile azâb (ceza) (kelimesini) farksız söyler.
312. Böyle bir gönle tutulduğum için böyle belada kaldım ben.
313. Rahatım kalmadı, sabır sınırı aştı. Üzüntü haddi ve hesabı geçer oldu.
314. Son derecede kuvvetsiz kaldığım için gönlün put (gibi güzel sevgiliye) arzusu kuvvetli oldu.
315. Her hâlde bana arkadaş olmuş olan köle gibi bir arkadaşım vardı.
316. Gözyaşım onun hasretinden havuza döndü. O havzanın etrafında bahçe meydana geldi.
317. Her kaygıda benim ortağım, yoldaşım, sırdaşım ve arkadaşımdı.
318. Kaygıdan dolayı bana bu yeryüzü dar olduğu için "(Bu) hâlimi ona anlatayım." dedim.
319. Ona doğru yöneldiğim için yine zevki ve huzuru terk ettim.
320. "Hayâ, rızka engel olur", "rızkın kesildiği yer olan o hayânı bırak." dedim.
* " الحياء يمنع الرزق: el-ḥayāu yemneʿu ʾr-rızḳ: Hayâ, rızka engel olur."

321. yüzümden perdeni refʿ ėtdüm andan
vü ger żerr u [e]ger nefʿ ėtdüm andan

aŋa eḥvālümi teḳrīr ḳıldum
sanasın nāmeyi teḥrīr ḳıldum

323. çü bu eḥvāli ol gūş ėtdi mėnden
sanasın zehr idi nūş ėtdi mėnden

mėnüm-çün ol-daḫi āşüfte boldı
mėnüm-tek gözleri ḳan-ıla doldı

325. dėdi çün bėyledür bir çāre ėyle
özüŋe ʿėşḳi sen uz yāre ėyle

dėdüm mėn bilmezem çāre sen ėyle
ṭebībüm merhem-i yāre sen ėyle

327. ki ger ḳayıtmaya mėn bī-nevādan
mükāfātuŋ döne ol kibriyādan

dėdi imdi yöri bir ḳāṣid iste
yöri her sūya fikr-i fāsid iste

329. aŋa bir nėçe söz peyġām ḳılgil
ḳamu eḥvālüŋi iʿlām ḳılgil

serāser ser-güzeştüŋi beyān ėt
aŋa eḥvālüŋi bir bir ʿeyān ėt

[14ᵃ] 331. meger ki ėdesin kāmuŋnı ḥāṣıl
munuŋlan olasın ol yāre vāṣıl

meşnevī

ḫᵛaşā ol ki anuŋ bir yāri vardur
ġeminde yārinüŋ ġem-ḫᵛārı vardur

333. her işde vardur anuŋ bir refīḳi
refīḳ ü müşfiḳ ü yār-ı şefīḳi

---

321. O yüzden yüzümden perdeni kaldırdım ve belki ondan zarar ettim, belki fayda kazandım.
322. Ona hâllerimi anlattım. Sanki mektubu yazdım.
323. O, bu hâlleri benden duyduğunda sanki (o hâller) zehirdi (ve) benim (elimden o zehri) içti.
324. Benim gibi o da perişan oldu. Benim gibi gözleri kan ile doldu.
325. uz: ez Y.
"(Bu hâl) böyle olduğu için bir çare eyle, aşkı kendine münasip bir yara eyle." dedi.
326. "Ben (hiçbir şey) bilmiyorum. Sen çare eyle! Doktorum, yaraya merhemi sen eyle!" dedim.
327. Eğer nasipsiz olan benden yüz çevirmezse Allah'tan mükâfat sana dönsün!
328. "Şimdi yürü (de) bir haberci sor! Her tarafa yürü, içinden çıkılmaz bu düşünceyi sor!" dedi.
329. Ona birçok söz söyle/ilet! Bütün hâllerini anlat!
330. Hikâyeni baştanbaşa beyan et! Hâllerini ona bir bir aşikâr et!
331. Belki arzunu elde edersin. Böylece o sevgiliye kavuşursun.
332. Ne güzel! Bir dostu olan onun, dostunun kederini (çeken) bir kederlisi vardır.
333. Her işte onun bir yoldaşı, merhametlisi ve şefkatli bir dostu vardır.

ki anuŋ yėye bir bir ġemlerini
sile bir bir gözinden nemlerini

335. eger ġemgīn olursa şād ḳılġay
ve ger güm-rāh ola irşād ḳılġay

ger anı derd-ile baḫa ḥebībi
ol anuŋ derdinüŋ ola ṭebībi

337. gėce gündüz anuŋlan hem-dem ola
anuŋ köŋli sirine meḥrem ola

nigārından anı kāma yėtüre
dil-i leb-teşnesin cāma yėtüre

339. pes andan sāz ėde her söz içinde
anuŋlan rāz ėde her rūz içinde

çü bu övṣāf ile gördüm refīḳi
meŋe ol bėyle gösterdi ṭerīḳi

341. ki ol yārdan yaŋa peyġām ėdem mėn
anı bu növ^{ᶜ} -ile der-dām ėdem mėn

çü anuŋ diŋledüm bir bir sözini
mėnüm-çün ḳayġulu gördüm özini

343. o sözden özümi hem şād gördüm
aŋa çoḫ çoḫ du^{ᶜ} ālar yād ḳıldum

dėdüm imdi vekīl ḳāṣid kim ola
ki bu sözde bizümle ol em ola

[14^{b}] 345. yėne bir kez daḫi vėrdi cavābı
ki ėyle görmişem munda ṣavābı

k'aŋa gönderesen bād-ı ṣebānı
ki bu derde hem ol ėyler devānı

---

334. Onun gamlarını bir bir yesin, gözünden yaşlarını bir bir silsin diye (bir dostu vardır).
335. Eğer kederli olursa onu mutlu edecek ve eğer yolunu kaybetmiş olursa doğru yolu gösterecek (bir dostu vardı).
336. Eğer sevgilisi ona dertli bakarsa o onun derdinin doktoru olsun.
337. Gece gündüz onunla arkadaş olsun. Onun gönlünün sırrına vakıf olsun.
338. Onu put (gibi güzel sevgili)sinden (istediği) arzusuna eriştirsin. Susamış gönüllüsünü kadehe eriştirsin.
339. Ondan sonra her söz içinde çalgı çalsın. Her gün onunla sırlarını paylaşsın.
340. O yoldaşı bu sıfatlarla gördüm. O bana yolu böyle gösterdi.
341. O sevgilinin yanına haber göndererek onu bu şekilde tuzağa düşüreyim.
342. Onun sözünü bir bir dinledim. Kendisini benim için kaygılı gördüm.
343. O sözden (sonra) kendimi de mutlu gördüm. Ona çok çok dualar ettim.
344. "Şimdi bu söz ile bize ilaç olacak vekil haberci kim olsun?" dedim.
345. Yine bir kez daha (onda) doğruluğu gördüğüm cevabı verdi.
346. "Ona saba rüzgârını gönder (çünkü) bu derde de devanı o eyler." (dedi).

der-ṣifet-i ḥāl gūyed

347. ki her ʿāşiḳ ki var hem-rāzı oldur
ḳamu bī-dillerüŋ dem-sāzı oldur

açar baġlu ḳapunı hem-çü fettāḥ
velī andan-durur ol feṭḥ-i fettāḥ

349. sen anı rīḥ bilme rūḥ bilgil
sefīne sürmek içün nūḥ bilgil

gehī ʿīsá kimi rifʿet etde bolġay
gehī idrīs tek cennetde bolġay

351. gehī hem-çün ḫiżir deryā meḳāmı
gehī ilyās tek sürer ġemāmı

geh ibrāhīm kimi der-nār bolġay
gehī fırʿövn tek meġrūr bolġay

353. gehī dāvūd tek āvāzı nāzük
gehī yūnus kimidür sāzı nāzük

odur ki hem resūl ü hem nebīdür
süleymān-ı peyem-ber merkebidür

355. ol ol yėldür dėdi peyġem-ber-i ʿeṣr
neṣertü bi'ṣ-ṣebā* andan-durur neṣr

odur çün anı ėtdi ʿeṭa ādem
anuŋla buldı cān ʿīsá-yı meryem

357. odur çün fāiż-i pīrāhen oldı
anuŋlan çeşm-i eʿmā rövşen oldı

eger teḥḳīḳe baḫsaŋ rūḥ oldur
cahān mānend-i keştī nūḥ oldur

[15ª] 359. bi-emr-i ḫāliḳ-i ẕü 'l-feżl-i teḳdīs
süleymānı yėtürdi sūy-i belḳīs

---

347. Ne kadar âşık varsa sırdaşı odur. Bütün şaşkınların arkadaşı odur.
348. Bağlı/kilitli kapıyı tüm kapıları fettah olan Allah gibi açar, açıcının açması ancak ondandır.
349. Sen onu rüzgâr bilme, ruh bil! Gemi sürmek için Hz. Nuh (a.s.) (gibi) bil!
350. Kimi zaman Hz. İsa (a.s.) gibi yücelikte olacak. Kimi zaman Hz. İdris (a.s.) gibi cennette olacak.
351. Kimi zaman makamı Hz. Hızır (a.s.) gibi denizdir. Kimi zaman Hz. İlyas (a.s.) gibi bulutu sürer.
352. kimi: +atıla Y.
Kimi zaman Hz. İbrâhîm (a.s.) gibi ateşte olacak. Kimi zaman Firavun gibi kibirli olacak.
353. Kimi zaman Hz. Dâvûd (a.s.) gibi sesi nazik(tir). Kimi zaman Hz. Yûnus (a.s.) gibi sazı nazik(tir).
354. O hem elçi hem peygamberdir. Süleyman peygamberin bineğidir.
355. Asrın peygamberinin: "Ben sabâ rüzgârı ile galip geldim." dediği rüzgâr o yeldir.
* " نصرت بالصبا و أهلكت عاد بالدبور: naṣartu bi'ṣ-ṣabā ve ehleket ʿād bi'd-debūr: Ben sabâ rüzgârı ile galip geldim, Âd kavmi ise debûr rüzgârı ile helâk oldu." (Hadîs-i Şerîf)
356. Hz. Âdem'in (a.s.) bağışladığı odur. Hz. Meryem'in (a.s.) İsa'sı (a.s.) onunla can buldu.
357. Gömleğinin (kokusu) taştığı için görmeyen gözlerin aydınlandığı (kişi) odur.
358. Eğer hakikate bakarsan ruh odur. Cihan gemi gibidir, Hz. Nuh (a.s.) odur.
359. Kutsamanın değerine/faziletine sahip Yaratan'ın emriyle Süleyman'ı Belkıs'ın yanına ulaştırdı.

yüz ėlüŋ menzili bir demde vara
ne-ḫod fersūde ola ne-ḫod ara

361. egerçi dürlü dürlü ismi vardur
dėgil ne bir ki nėçe cismi vardur

müdām ol ṣābit ėyler kāināt̤ı
egerçi yoḫ-durur anuŋ ṣebāt̤ı

363. odur ki dāne kehden ayırıdur
ez-ānī dāimā rehden arıdur

yola ėyle varur ki kimse görmez
gelip varduġın anuŋ kimse bilmez

365. anı gönder ki oldur peyk-i bī-müzd
girer her ḳapudan mānende-yi düzd

berīd-i neṣrdür hem peyk-i ervāḥ
kilīd-i fet̤ḥidür hem ehl-i iṣlāḥ

367. degüldür su kimi güyende dāim
vü yā topraġ kimi bir yėrde ḳāim

ne-ḫod āteş kimi urur zebāna
zebānından ṣalur ḫelḳi ziyāna

369. ṣerīʿ olmış-durur hem tünd-reftār
getürür daşı una veḳt-i güftār

egerçi ḫelḳe oldı güni meʿlūm
velī ḫelḳe degüldür levni meʿlūm

371. özi gider yola üftān u ḫīzān
nesīminden şemīm-i müşk-rīzān

özi zāhid kimi her şeb seḥer-ḫīz
ki durur her seḥer ki cümleden tīz

373. anı görkėç aġaçlar reḳṣ ėderler
ḳamusı reḳṣ ėdüp yėrden giderler

---

360. Yüz memleketin yolunu bir anda gitsin. Ne kendisi ne orası yıpranmış olsun.
361. Gerçi türlü türlü ismi vardır. "Ne biri, birçok cismi vardır." de!
362. Gerçi o yerinde sabit durmaz ama daima kâinatı yerinde sabit tutar.
363. Taneyi samandan ayıran odur, daima ani bir şekilde yoldan beri olur.
364. Yol(da) öyle gider ki kimse görmez. Onun gelip gittiğini kimse bilmez.
365. Ücretsiz/Karşılıksız haberci olan onu gönder. (O) her kapıdan hırsız gibi girer.
366. (Hem) yardım ulağıdır, hem ruhların habercisi(dir). (Hem) fethin kilididir, hem ıslah/iyileştirme ehli(dir).
367. Su gibi daima söyleyici değildir veya toprak gibi bir yerde durucu değildir.
368. Kendisini ateş gibi dile vurmaz. Halkı diliyle zarara salar.
369. (Hem) deli/çılgın hem gidişi şiddetli olmuştur. Söz söyleme vakti geldiğinde taşı una çevirir.
370. Gerçi gündüzü halk tarafından öğrenildiyse de rengi öğrenilmemiştir.
371. Kendisi düşe kalka yola gider. Rüzgârından müşk (gibi) güzel koku akar.
372. Her sabah herkesten önce durduğu için kendisi zahit gibi her gece erken kalkar.
373. Ağaçlar onu görünce dans ederler. Hepsi dans edip yerden (ayrılıp) giderler.

[15b] oturur şehr bāġında mürebbeʿ
vėrür nergeslere tāc-ı müreṣṣeʿ

375. odur ki sünbüle gī̇sū vėrüpdür
benefşe kāküline bū vėrüpdür

odur ki çün özin gösterdi ʿāda
hezārān ʿādı ol-dem vėrdi yāda

377. odur ki daġ-ıla daşa esendür
gelürse yüz seferden ki esendür

gözeller zülfine şāne çalandur
yüzinden ḫūblaruŋ bürḳeʿ alandur

379. seḥer ki ḫüfteni bī̇-dār ėdendür
gėce ser-mesti daŋ hūşyār ėdendür

zi-ʿālī̇-himmeti daġlarda baġlar
yėrini dem be-dem bāġlarda baġlar

381. odur ki çoḫlaruŋ tācın yıḫandur
yügüş ʿādī̇lerüŋ kāḫın yıḫandur

hevesden gülleri ṣed-per ḳılandur
dehānın ġönçenüŋ pür-zer ḳılandur

383. benefşezār tābın ol vėripdür
gül-i sī̇r-āb ābın ol vėripdür

ne yėrde ister olsaŋ ḥāżir anda
ne rövzenden baḫarsaŋ nāẓir anda

385. degüldür ser-girān oldur sebük-rūḥ
ol ėyler merhem-i ʿüṣṣāḳ-ı mecrūḥ

yarudḳan berḳ yėtmez ger ḳaçarsa
ter olmaz gerçi yüz deryā kėçerse

387. icāzetsiz girer her ḫanda varsa
bögürmekden oturmaz gerçi ėrse

---

374. Şehrin bahçesinin dört köşesinde oturur. Nergislere kıymetli taşlarla süslenmiş taç verir.
375. Sümbüle uzun saçı, menekşe (gibi olan) kâkülüne kokuyu o vermiştir.
376. Kendisini Âd kavmine gösterdiği için Âd kavminden binlerce insanı o anda mahrum eden odur.
377. Dağ ile taşa esen, yüz seferden gelirse (de) sağlıklı olan odur.
378. Güzellerin saçını tarayandır. Güzellerin yüzünden örtü alandır.
379. Uyuyanı uyandıran seher, gece sarhoşunu tan vaktinde ayık edendir.
380. Yüce himmetini dağlarda takınır, yerini her daim bahçelere ayırır (yüce himmetini bahçelere sarfeder).
381. Birçok kişinin tacını yıkan, Âd kavminden birçok kişinin köşkünü yıkan odur.
382. Arzudan dolayı gülleri yüz kanatlı eyleyendir. Goncanın ağzını altınla doldurandır.
383. Menekşe bahçesinin tazeliğini o vermiştir. Suya kanmış gülün suyunu o vermiştir.
384. Sen nerede istersen (o) orada hazırdır. Hangi pencereden bakarsan orada bakandır./olandır.
385. O tez canlıdır, sarhoş/sersem değildir. Yaralı âşıkların merhemini o sürer.
386. Eğer kaçarsa aydınlatıcı şimşek yetişmez, yüz tane deniz geçerse de terlemez.
387. Her nereye giderse izinsiz girer. Gerçi ulaşırsa (da) bağırmaktan oturmaz.

girer oġrı kimi ez-bāb u rövzen
çıḫarur rīsmān ez-çeşm-i sūzen

[16ª] 389. çiçekler tozuşurlar heyʾetinden
gürülder daġ u daş ḳürbiyyetinden

o bir ḳuşdur ki eglenmez ḳefesde
cahānuŋ seyrin ėyler bir nefesde

391. ḳamu ʿāşiḳlerüŋ oldur resūlı
odur kim şād ėder her dem melūlı

murādın nā-murāduŋ ḥāṣil ėyler
ḳamunı meḳṣedine vāṣil ėyler

393. zi-cān-ı cānına peyġām aparur
özinden ṣebr ile ārām aparur

nāme-yi evvel reften-i nāme-yi ʿāşiḳ be-meʿşūḳ

çü anuŋ bu sözi meḳbūl düşdi
eline sāilüŋ mesʾūl düşdi

395. dėdüm ḫālīsen ėy bād-ı ṣebā gel
mėnüm bu müşkülümni ėylegil ḥel

apar peyġāmumı ol nāzenīne
ki laʿli ḳend ḳatmış ābgīne

397. bu ḳoldan ol şehüŋ dergāhına var
ḳoy özge yolı anuŋ rāhına var

özüŋni içerü salgil derinden
nihānī ḥācib ü nāiblerinden

399. gidende merkebüŋni tīz sürgil
velī girkėç nefes āheste urgil

çünān ger kim seni duymaya perde
egerçi olsa dermān yüz derde

---

388. Hırsız gibi kapıdan ve pencereden girer. İğnenin gözünden iplik çıkarır.
389. Çiçekler onun hâlinden dolayı tozuşurlar. Dağ taş onun yakınlığından dolayı gürülder.
390. O kafeste durmayacak bir kuştur. Bir nefeste dünyayı gezer.
391. O bütün âşıkların elçisidir. Kederli olanları daima mutlu eden odur.
392. Muradına erememişin muradını meydana getirir, bütün maksadına erdirir.
393. Canının canından/canına haber götürür. Kendisinden sabır ile huzuru götürür.
394. Onun bu sözü uygun düştüğü için soru soranın eline soru sorulan düştü.
395. "Ey saba rüzgârı! Bir işin yok. Gel! Benim bu zor işimi hâllet!/çöz!" dedim.
396. Haberimi (kırmızı) lal (taşı gibi olan) dudağının kadehe şeker katmış olduğu o nazlı (sevgiliye) götür.
397. Bu koldan o padişahın dergâhına git. Başka yolu bırak! Onun yoluna git!
398. Kendini içeri derinden, kapıcı ve vekillerinden gizli bir şekilde sal!
399. Giderken bineğini hızlı sür! Ancak (yollara) girip (yollardan) geçerken nefesini yavaş ver!
400. Gerçi yüz derde derman olsa da öyle (git) ki perde seni duymasın.

401. ḳapudan olmasa düş menẓereden
ger andan olmasa düş pencereden

vegerne baḫçadan düş yarma sūrāḫ
edeblen var ü lákin var[ma] küstāḫ

[16b] 403. var evvel zülfinüŋ dūşi ḳatına
pes ān-ki zülf-i gül-pūşı ḳatına

dėgil ḥālümni aŋa mū be-mū sen
pes ān-ki yüzine dė rū be-rū sen

405. aŋa vėr bendeden evvel duʿā ḳıl
duʿā birle aŋa medḥ ü ṣenā ḳıl

ġezel

dėgil [ki] ḥüsn-ile māh ol hemīşe
bu köŋlüm taḫtına şāh ol hemīşe

407. çü yūsuf düşmegil çāh-ı belāya
ʿezīzüm ber-ser-i cāh ol hemīşe

dil ü cānlar neẓergāhı yüzüŋdür
ki bėyledür neẓergāh ol hemīşe

409. be-ġāyet gözgü tek ṣāfī yüzüŋ var
ki dūr ez-nükhet-i āh ol hemīşe

eyā ki ḥüsn-ile yoḫdur neẓīrüŋ
ki dūr ez-çeşm-i bed-ḫᵛāh ol hemīşe

411. eyā ki nergesüŋ-tek mest olsaŋ
mėnüm ḥālümden āgāh ol hemīşe

rikāb-ı dövlet ile ḫanda varsaŋ
şehā **fetḥī**yle hem-rāh ol hemīşe

meṣnevī

413. pes andan söyle ėy bāġ-ı cevānī
dehānuŋ dolmış āb-ı zindegānī

---

401. Kapıdan olmazsa manzaradan düş! Eğer oradan da olmazsa pencereden düş!
402. Yoksa bahçeden düş, gedik açma! Edeple git! Ancak küstah bir şekilde gitme!
403. İlk önce saçının bulunduğu omzunun yanına, ondan sonra gül ile örtünmüş saçının yanına git!
404. Hâlimi ona sen birer birer söyle! Ondan sonra yüzüne yüz yüze söyle!
405. Ona kulundan (haber) ver, önce dua et! Onu dua ile öv!
406. "Güzellik ile daima ay (gibi) ol!" de! "Bu gönlümün tahtına daima padişah ol!" de!
407. Yûsuf (a.s.) gibi bela kuyusuna düşme! Muhterem (sevgilim)! Daima makamının başında ol!
408. Yüzün daima böyle bakılan yerde olduğu için gönül ve canların baktığı yer yüzündür.
409. O (yüzün) ahın kokusundan daima uzak olduğu için senin son derecede, ayna gibi temiz yüzün var!
410. Hey! O (güzelliğin) düşman gözlerden daima uzak olduğu için güzellikte senin benzerin yoktur.
411. Hey! Nergisin gibi sarhoş olsan da benim hâlimden daima haberdar ol!
412. Ey padişah! Devlet üzengisiyle (her) nereye varırsan Fethî ile daima yoldaş ol!
413. Ey yiğitlik bahçesi! Ondan sonra "Dudağın ölümsüzlük suyu (ile) dolmuş." de!

leb-i laʿlüŋ lebāleb ḳenddür ḳend
ser-i zülfüŋ serāser benddür bend

415. cemālüŋ gülşeni dolmış gül ilen
dodaġuŋ sāġeri dolmış mül ilen

[17a] cemālüŋ rövneḳı meh-tāb aparmış
cemālüŋden senüŋ meh tāb aparmış

417. yüzüŋ āteş aŋa ḫālüŋ semender
ol āteşden ḳılur her dem semen der

saçuŋ gül-bergine çekmiş birāḳiʿ
yüzüŋden ṭāir olmış nesr-i vāḳiʿ

419. oturmış hindū-yı ḫālüŋ serīre
ḳaşuŋ ḥācib gözüŋ beŋzer vezīre

ki ḳılmışdur ḳelem müjgānlaruŋnı
anuŋlan żebṭ ėder dīvānlaruŋnı

421. ser-i zülfüŋ anuŋ bolmış sipāhı
velī çoḫdur bu leşkerniŋ siyāhı

ḫeṭ ü ḫālüŋ ẓülāmı nūra ḳatmış
sanasın ʿenberi kāfūra ḳatmış

423. ḫiżirni cām-ı laʿlüŋ zinde ḳılmış
dodaġuŋ ġönce ḳatda ḫende ḳılmış

dişüŋ dürdür ki düzilmiş ṣedefde
ḳaşuŋ yayınuŋ oḫları hedefde

425. üzülmiş leblerüŋ ʿünnāb içinde
oturmış mürçeŋ meh-tāb içinde

benefşeŋden şeḳāiḳ tāc bulmış
yüzüŋden ābnūsuŋ ʿāc bulmış

427. gözüŋdür gūşe-yi miḥrāb oyumış
ḫeṭüŋ bir lāle-yi sīr-āb oyumış

---

414. (Kırmızı) lal taşı (gibi) dudağın ağzına kadar şekerdir, şeker! Saçın baştanbaşa bağdır, bağ!
415. Güzel yüzünün gül bahçesi gül ile dolmuş. Dudağının kadehi şarap ile dolmuş!
416. Güzel yüzünün parlaklığı ayın aydınlığını alıp götürmüş. Senin güzel yüzünden dolayı ay aydınlığı alıp götürmüş.
417. Senin yüzün onun için ateş, benin ateşte yaşayan semender. Yasemin o ateşten her an (bir) kapı yaratır.
418. Saçının gül yaprağına peçeler çekmiş. Yüzünden parlak "nesr" yıldızı uçmuş.
419. Beninin Hintlisi tahta oturmuş. Kaşın kapıcıya, gözün vezire benzer.
420. Kirpiklerini kalem hâline getirmiştir. Onunla divan toplantılarını kaydeder.
421. Saçın onun askeri olmuş(tur). Ancak bu askerin siyahı çoktur.
422. Ayva tüylerin ve benin karanlığı aydınlığa katmış. Sanki amberi kâfura katmış.
423. (Kırmızı) lal (taşı gibi dudağının) kadehi Hızır'ı canlandırmış. Dudağın goncanın yanında gülmüş.
424. Dişin istiridyede dizilmiş inci (gibidir). Kaşının yayının okları hedefte(dir).
425. Dudakların hünnabın içinde incelmiş, karıncacığın mehtap içinde oturmuştur.
426. Şakayık senin menekşe (gibi olan saçından) taç bulmuş. Abanozun yüzünden fildişi bulmuş.
427. O mihrap köşesi gözünmüş, taze gelincik senin ayva tüyünmüş.

ḫem-i zülfüŋ kemendi destelenmiş
gözüŋ gül bālīninde ḫestelenmiş

429. ḳaşuŋ miḥrāba çekmiş lājeverdi
yüzüŋ reyḥāna ḳatmış tāze verdi

gezer ʿeḳreblerüŋ devr-i ḳemerde
miyānuŋ bir ḳıla beŋzer kemerde

[17^{b}] 431. yaŋaġuŋ lāle tek açmış vereḳler
külālı lāleye sepmiş ʿereḳler

saçuŋ beŋzer dėmiş deryā-yı ʿeṭre
o deryādan ne ḫ^{v}aşdur nėçe ḳeṭre

433. güneşdür ay yüzüŋ ėy ḥüsne ġirre
ne ḫ^{v}aşdur ol güneşden nėçe ẕerre

yaŋaġuŋ güldür ėy serv-i ḫöceste
o gülden veh ki ḫ^{v}aşdur nėçe deste

435. yüzüŋ ḫırmen-durur zülfüŋ çü ḫūşe
bize ol ḫūşeden vėr nėçe tūşe

bu teʿrīfi aŋa çün söyleyesen
pes andan bendeyi yād ėyleyesen

437. ki cānā bir żeʿīf-i ḫeste vardur
kemend-i zülfüŋe dil-beste vardur

seŋe köŋli be-ġāyet mihr-bāndur
gel āḫī sen hem anı mihre bandur

439. gėce gündüz ġemüŋden zār u nālān
gözi mānende-yi āşüfte-ḥālān

be-ġāyet ʿāşiḳ-i ḫeyrānuŋuzdur
esīr ü bende-yi fermānuŋuzdur

---

428. Saçının büklümünün kemendi destelenmiş. Gözün gül yastığında hastalanmış.
429. Kaşın mihraba laciverdi çekmiş. Yüzün taze gülü reyhana karıştırmış.
430. Akreplerin ay zamanında/ayın dönüşünde gezer. Belin kemerde bir kıla benzer.
431. Yanağın lale gibi yapraklar açmış. Kıvırcık saçı laleye terler saçmış.
432. Saçın ıtır denizine benzer demiş. O deryadan birçok damla ne kadar güzeldir!
433. Ey güzelliğine gururlanan (sevgili)! Senin ay (gibi olan) yüzün güneş (gibidir). O güneşten dolayı birçok zerre ne kadar güzeldir.
434. Ey mübarek servi! Yanağın gül (gibidir)! Vah! O gülden (yapılmış) birçok deste güzeldir.
435. Yüzün harman, düz saçın başak (gibidir). Bize o başaktan birçok rızık ver!
436. Bu tarifi ona söyle! Ondan sonra kulu (olan beni) an!
437. Ey can! Hasta, zayıf ve senin saçının kemendine gönül bağlayan bir (âşık) vardır.
438. Gönlü senin için son derece şefkatlidir. Gel, kardeşim! Sen de onu güneşe bandır.
439. Senin (için olan) kederinden dolayı gece gündüz ağlayıp inler. Gözü perişan hâlliler gibidir.
440. Sizin son derecede hayran aşığınızdır. Fermanınızın kulu ve esiridir.

441. özi hecrüŋdedür zār içi dāyim
yüzi şövḳüŋdedür tār içi dāyim

ne gündüz ṣebr ėder ne gėce ārām
o senden ayru nėce dutsun ārām

443. cahānda kimse bilmez senden özge
gözine nesne ilmez senden özge

bėlin [ʿėşḳüŋ] yolında baġlamışdur
egerçi ʿėşḳüŋ anı daġlamışdur

445. cahāna senden artuḫ fikri yoḫdur
senüŋ ẕikrüŋden özge ẕikri yoḫdur

[18ª] yolına daş atarsuŋ dönmegi yoḫ
odına su sepersin sönmegi yoḫ

447. ne ki senden gelür şīrīn gelür dėr
vü ger medḥ-i diger nifrīn gelür dėr

yoluŋda ḫār-ı ḫārān aŋa güldür
yanup ʿėşḳüŋ odına güli güldür

449. senüŋ eygüŋden özge ėylemez hēç
senüŋ veṣluŋdan özge dilemez hēç

ġemüŋden baġrı yaşdur gözleri yaş
senüŋ ʿėşḳüŋ yoluŋda oynadur baş

451. başı pür-şūr olupdur cismi bī-nūr
teni rencūr olupdur özi mehcūr

teşbīhāt

anuŋ ḥāli senüŋ ḫālüŋ kimi tār
anuŋ köŋli senüŋ aġzuŋ kimi dar

453. teni zülfüŋ kimi pür-mār olupdur
özi çeşmüŋ kimi bīmār olupdur

---

441. Kendisi senden ayrıdır. (Bu yüzden) içi daima inler. Yüzü seni arzular. (Bu yüzden) içi daima karanlıktır.
442. Ne gündüz sabreder, ne gece rahat (eder). O senden ayrıyken nasıl rahat etsin!
443. Dünyada senden başka kimseyi tanımaz. Gözüne senden başka hiçbir şey ilişmez.
444. Gerçi aşkın onu kızgın demirle yakmışsa da belini senin aşkının yolunda bağlamıştır.
445. Dünya için senden daha fazla düşüncesi yoktur. Senin (adının) zikrinden başka zikri yoktur.
446. Onun yoluna taş atarsın (yine de yolundan) dönmez. Ateşine su serpersin (yine de ateşi) sönmez.
447. "Senden ne gelirse (gelsin) tatlı gelir ve diğer övgü beddua gelir." der.
448. Senin yolunda dikenlerin dikeni onun için güldür. Aşk ateşine yanıp gülü güldür.
449. Senin iyinden başka (bir şeyi) hiç yapmaz. Sana kavuşmaktan başka (bir şeyi) hiç dilemez.
450. Senin (için olan) kederinden dolayı bağrı ıslaktır, gözleri ıslak. Senin aşkının yolunda hayatını feda etmeye hazırdır.
451. Başı kavga ile dolu, bedeni nursuz olmuştur. Vücudu hasta, kendisi terkedilmiş olmuştur.
452. Onun hâli senin benin gibi karanlık(tır). Onun gönlü senin ağzın gibi dar(dır).
453. Bedeni senin saçın gibi yılanla dolu olmuştur. Kendisi senin gözün gibi hasta olmuştur.

ḳaşuŋ tek ḳāmeti ġemden ḫemīde
ḳara beḫti saçuŋ tekdür remīde

455. dehānuŋ tek olupdur pür-ḫeyāl ol
ser-i zülfüŋ gibidür pāy-māl ol

sözinüŋ ḥüsnüŋüz tek yoḫ yamanı
dü-zülfüŋ tek iki bükmiş ġem anı

457. żemīri kākülüŋ tek tāb içinde
gözüŋ tek beḫti dāim ḫ^{v}āb içinde

özi ḳeddüŋ kimi ʿ ėşḳüŋde doġru
gözi aġzuŋ kimi pür-dürr-i löʾlū

459. saçuŋ tek dāimā āşüfte ḥāli
teni ebrūlaruŋ tekdür hilālī

[18^{b}] nigāruŋ tek özi gėtmişdür elden
tehī ḳalmış ṣedef gėtmiş dür elden

461. rüḫüŋ gül-gūnı tekdür ḳanlu yaşı
ser-i zülfüŋ kimi sevdālu başı

sözi seḥr-i mübīndür ġemzeŋüz tek
elif ḳeddi egilmiş *hemze*ŋüz tek

463. özi bir ẕerreden kem aġzuŋuz tek
aġızlarda ḥedīṣ-i nükreŋüz tek

göni ceʿ deŋ kimi tārīk olupdur
üni bėlüŋ kimi bārīk olupdur

465. dodaġuŋ tek yuḫa köŋli be-ġāyet
cemālüŋ tek kemāli bī-nihāyet

vücūdı kiprigüŋ tek ṭopṭolu oḫ
senüŋ mihrüŋ kimi ṣebri anuŋ yoḫ

---

454. Boyu kederden dolayı senin kaşın gibi iki büklümdür. Kara bahtı saçın gibi ürkek olmuştur.
455. O senin dudağın gibi hayallerle dolu olmuştur, senin saçın gibi ayaklar altına alınmıştır.
456. Güzelliğiniz gibi onun sözünün yanlışı yok(tur). Keder onu senin iki saçın gibi ikiye bükmüş(tür).
457. İçi senin saçın gibi nur içinde(dir). Bahtı daima senin gözün gibi uyku içinde(dir).
458. Kendisi senin boyun gibi aşkında düz(dür). Gözü senin ağzın gibi inciyle dolu(dur).
459. Hâli daima saçın gibi perişandır. Bedeni senin kaşların gibi hilal şeklindedir.
460. Kendisi senin put (gibi güzelliğin) gibi elden gitmiştir. İnci elden gitmiş, istiridye boş kalmış(tır).
461. Onun kanlı yaşı yanağının gül rengi gibidir. Sevdalı başı senin saçın gibidir.
462. Onun sözü sizin yan bakışınız gibi apaçık bir sihirdir. Elif (harfi gibi olan) boyu hemzeniz gibi eğilmiştir.
463. Kendisi sizin ağzınız gibi bir zerreden az(dır)./küçük(tür). Sizin altın (değerindeki) hikmetli sözleriniz gibi ağızlarda(dır).
464. Derisi/teni senin kıvırcık saçın gibi karanlık olmuştur. Sesi belin gibi ince olmuştur.
465. Gönlü senin dudağın gibi son derece ince(dir). Olgunluğu senin güzel yüzün gibi sonsuz(dur).
466. Vücudu senin kirpiğin gibi ok(larla) dopdolu(dur). Senin sevgin gibi onun (da) sabrı yok(tur).

467. gözüŋ tek dem be-dem artar ḫümārı
dü-merġūluŋ kimi yoḫdur ḳerārı

külāleŋ tek taḫupdur gūşa ḥalḳa
tapupdur ġabġabuŋ tek cānı ḥalḳa

469. ḫeṭüŋ tek ḫāṭiri ġāyetde berraḳ
ḳaşuŋ tek ṭāḳeti peyvestedür ṭāḳ

gözüŋ tek ṣayruluġdan gūşe dutmış
ısırġan tek sözüŋni gūşa dutmış

471. dehānuŋ tek anuŋdur hēç fikri
müselsel[dür] dü-zülfüŋ kimi ṣėʿri

yaşı laʿlüŋ kimi dönmiş ʿeḳīḳe
miyānuŋ tek sözi cümle deḳīḳe

473. o lāleŋ tek derūnı pür-zi-ḫūnd[ur]
benefşeŋ tek özi hem ser-nigūndur

gözüŋ tek ser-girān u ḫeste bolmış
saçuŋ tek ol elüŋde deste bolmış

[19ᵃ] 475. revānı serv-ḳeddüŋ tek revāndur
vücūdı ʿebherüŋ tek nā-tevāndur

dehānuŋ tek anuŋ kāmı görinmez
dü-zülfüŋ-tek ser-encāmı görinmez

477. ḫeṭüŋ tek cānı anuŋ ber-leb olmış
siyeh ḫālüŋ teki rūzı şeb olmış

dişüŋ tek sözleridür dürr-i menẓūm
dehānuŋ nöḳṭesı tek cismi mövhūm

479. dehānuŋ tek dü-nīm olmış aradan
siyeh zülfüŋ kimi çıḫmaz ḳaradan

---

467. Senin gözün gibi sarhoşluğu her an artar. Senin iki örgülü saçın gibi durması yoktur.
468. Senin kıvırcık saçın gibi kulağa halka takmıştır. Çene altın gibi canı halka takdim etmiştir.
469. Ayva tüylerin gibi gönlü son derecede berrak(tır). Kaşın gibi kuvveti daima kesilmiştir.
470. Gözün gibi hastalıktan dolayı köşeyi tutmuştur. Isırgan gibi olan sözünü kulağa tutmuştur.
471. müselsel[dür] dü-zülfüŋ kimi ṣėʿri: dü-zülfüŋ kimi ṣėʿri müselsel Y.
Ağzın gibi onun fikri (de) hiç (yoktur). İki saçın gibi şiiri (de) (kafiye ile) örülüdür.
472. Gözyaşı senin (kırmızı) lal taşı (gibi olan) dudağın gibi akik taşına dönmüş(tür). Tüm sözü senin belin gibi ince ve nazik(tir).
473. O lale(ye benzer yanağın gibi) içi kan ile doludur. Kendisi senin menekşe(ye benzer saçın gibi) baş aşağıdır.
474. Gözün gibi sersem ve hasta olmuş. O, saçın gibi senin elinde deste olmuş.
475. Gidişi senin servi boyun gibi gider. Vücudu senin nergis (gibi olan gözün) gibi güçsüzdür.
476. Onun arzusu senin ağzın gibi görünmez. İki saçın gibi başı sonu görünmez.
477. Ayva tüylerin gibi onun canı dudağın üstünde olmuş. Siyah benin gibi günü gece olmuş.
478. (Onun) sözleri senin dişin gibi şiir incisidir. Bedeni senin ağzının noktası gibi belirsiz(dir).
479. Ağzın gibi ortadan ikiye bölünmüş. Senin siyah saçın gibi kara(lık)tan çıkmaz.

özi ḳeddüŋ kimi bālā gözetmiş
tenüŋ tek himmet-i vālā gözetmiş

ayaġda çeşmüŋüz tek mest olupdur
ayaġda kefşüŋüz tek pest olupdur

żemīri ṭelʿetüŋden ber-ṣefādur
süzilmiş kākülüŋ tek der-ḳafādur

teni müjgānuŋuz tek dopdolu ḫār
vücūdı ʿāriżüŋ tek dopdolu mār

siyehkārīdür işi mūyuŋuz tek
vü lákin ẕihni rövşen rūyuŋuz tek

dişüŋ tek çeşmi yaşı dürr-i şehvār
zeneḫdānuŋ kimi öŋinde çeh var

ʿiẕāruŋ tek anuŋ köŋli durulmış
ḫem-i zülfüŋ kimi boynı burulmış

şemāmeŋ tek iki daş sīnesinde
lebüŋ tek çoḫ güher gencīnesinde

çü endāmuŋ derūnı issi anuŋ
senüŋ ḥüsnüŋ kimi çoḫ ḥissi anuŋ

saçuŋ tek ʿömrini ol yėle vėrmiş
ġemüŋ tek muḫtını [ol] ėle vėrmiş

[19b] senüŋ tek çeşmidür yüz yaşlu dāim
saçuŋ tek baġrıdur yüz başlu dāim

kef-i destüŋ kimidür sāde köŋli
boyuŋ servi kimi āzāde köŋli

anuŋ boynında ceʿdeŋ tek resendür
yüzüŋ tek sözi ber-vech-i ḥesendür

---

480. Kendisi senin boyun gibi yükseklik beklemiş. Bedenin gibi yüce bir lütuf/yardım beklemiş.
481. Gözünüz gibi ayakta/kadehte sarhoş olmuştur. Ayakkabınız gibi ayak (altında) alçak/aşağı olmuştur.
482. İçi senin yüzünden dolayı rahattadır. Kâkülün gibi süzülmüş(tür), kafa üzerinde(dir).
483. Bedeni kirpiğiniz gibi ateşle dopdolu(dur). Vücudu yanağın gibi yılanla dopdolu(dur).
484. İşi sizin kılınız gibi günahkârlıktır. Ve lakin zihni sizin yüzünüz gibi aydınlık(tır).
485. Gözünün yaşı dişin gibi iri taneli inci (gibidir). Senin çene çukurun gibi önünde kuyu var(dır).
486. Onun gönlü yanağın gibi durulmuş(tur). Boynu saçının kıvrımı gibi bükülmüş(tür).
487. Senin şamama (meyvesine benzeyen göğüslerin gibi onun) göğsünde iki taş (vardır). Hazinesinde senin dudağın gibi birçok mücevher (vardır).
488. Senin endamın gibi onun içi sıcaktır. Senin güzelliğin gibi onun hissi çok(tur).
489. O ömrünü senin saçın gibi yele vermiş. Gamın gibi ümidini ele vermiş.
490. Gözü senin gibi daima yüz yaşlıdır. Bağrı senin saçın gibi yüz başlıdır.
491. Elinin ayası gibi gönlü sadedir. Boyunun servisi gibi gönlü serbest(tir).
492. Onun boynunda senin kıvırcık saçın gibi ip vardır. Senin yüzün gibi onun sözü güzel üsluptadır.

493. sirişki nāḫünüŋ [tek] reng dutmış
kemer tek ol bėlüŋni teng dutmış

başı ḫalḫāluŋuz tek pāya düşmiş
özi gökden [y]ėre çün sāye düşmiş

495. dü-çeşmi terligüŋ tek terlik ėyler
ayaġuŋlan başı hem-serlik ėyler

ẕeneḫdānuŋ tek anuŋ yėri zindān
seŋe tiz ėylemiş çün şāne dendān

497. seŋe yalvaradur ol müşterī̄ tek
elüŋde ṣalınur engüşterī̄ tek

ḳebāŋuz tek yaḳası çāḳ dāim
yatur kefşüŋ kimi ber-ḫāk dāim

499. gözi yaşdan dolurdur kūzeŋüz tek
ayaġuŋā düşüpdür mūzeŋüz tek

ḳedi şol çenberüŋ tek çenber olmış
vücūdı micmerüŋde ʿenber olmış

501. nigeh çün sende vardur anda vardur
seŋe ėyle müṣāḥib ḫanda vardur

be-ġāyet ol senüŋ-çündür münāsib
sen andan özgeni dutma müṣāḥib

503. anı pīrāhenüŋ tek ḳoynuŋa ḳoy
ḳilādeŋ tek bu sözni boynuŋa ḳoy

il anı sürme tek her dem gözüŋe
ayāsuŋ tek anı dutgil yüzüŋe

[20ᵃ] 505. özüŋe sen anı hem-çün ḳebā çek
anı ḫᵛaş ḫürrem ėyle ḫürremī̄ tek

ḳapa[nmamış] gözüŋ pür-bāġ ḳılma
ḳapanmış ele kim el bāġ ḳılma

---

493. Gözyaşı senin tırnağın gibi renk almış. O belini kemer gibi dar eylemiş.
494. Başı sizin halhalınız gibi ayağa düşmüş. Kendisi gölge gibi gökten yere düşmüş.
495. İki gözü senin terliğin/feracen gibi terlik eyler. Senin ayağınla onun başı arkadaşlık eyler.
496. Onun yeri senin çene çukurun gibi zindandır. Dişler(ini) tarak gibi senin için keskin etmiş(tir).
497. O müşteri gibi senin için yalvarıcıdır. Yüzük gibi senin elinde sallanır.
498. Yakası daima sizin kaftanınız gibi yırtık(tır). Ayakkabın gibi daima toprakta yatar.
499. Gözü sizin testiniz gibi yaşla doludur. Çizmeniz gibi sizin ayağın(ız)a düşmüştür.
500. Boyu senin şu yemenin gibi çember şeklinde olmuş. Vücudu senin buhurdanında amber olmuş.
501. Çünkü bakış sende de vardır onda da vardır (ama) senin için öyle bir sohbet arkadaşı nerde vardır (ki)!
502. O senin için son derece uygundur. Sen ondan başkasını sohbet arkadaşı tutma!
503. Onu gömleğin gibi koynuna koy! Gerdanlığın gibi bu sözü boynuna koy!
504. Onu sürme gibi her an gözüne değdir! Onu Ayaz'ın gibi yanında tut!
505. Sen onu kendine kaftan gibi çek! Onu, bir sevinçli gibi güzelce sevindir.
506. Kapanmamış gözünü çok bağlama! Kapanmış ele el bağı etme.

507. ḳuça meftūl kimi ḳoy gerdenüŋni
öpe yėr tek demādem dāmenüŋni

ḳuluŋdur ḥirz boynuŋdan aṣılsun
ayaġuŋ altına pıtraġuŋ başılsuŋ

509. seni ḳoy mūyuŋuz [tek] germ dutsun
ḥerīrüŋ tek tenüŋni nerm dutsun

seni āġūṣa dutsun çün ġilāle
lebüŋ dövründe gezsün çün piyāle

511. anı algil dimāġa bū kimi sen
yüzüŋden salma anı su kimi sen

sen anı gird-rū ḳo gird-i rūyuŋ
yügüş göz ḳuyruġından sorma sūyuŋ

513. anuŋlan dügme tek sen dikme kīni
yüzine silkme her dem āstīni

demādem köŋlüŋi sun ḳereḥ tek
peyāpey laʿ lüŋi öpsün ḳedeḥ tek

515. aŋa sen çeng tek vėrgil nüvāziş
zi-her dem şemʿ tek vėrgil güẕāriş

ḳulaġına çü barbaṭ vėrme māliş
çü ṭenbūr ėtmeye tā munca nāliş

517. anuŋlan arġanūnı ėylegil sāz
çü şeştā perde içre söylegil rāz

anı çün çeng her dem cenge algil
meḳāmını anuŋ āhenge algil

519. anı çoḫ oda yaḫma ʿūd tek sen
aŋa çoḫ çalma dırnaġ rūd tek sen

[20b] ṣürāḥī tek seŋe ḳoy indire baş
revān ola gözinden ḳan-ıla yaş

---

507. Bırak! Bükülmüş ip gibi boynunu kucaklasın. Yer gibi eteğini her daim öpsün.
508. Kulundur. Muska senin boynuna asılsın. Senin ayağının altına dikenin (olan âşığın) ezilsin.
509. Bırak (sizi) kılınız gibi sıcak tutsun. İpeğin gibi bedenini yumuşak tutsun.
510. Seni kaftan gibi kucağında tutsun. Dudağının çevresinde kadeh gibi gezsin.
511. Onu sen aklına koku gibi al, yüzünden su gibi salma!
512. Sen onu yüzünün çevresindeki süs olarak bırak. Göz kuyruğundan tarafını çokça sorma!
513. Sen düğme gibi onunla kîni dikme. Yüzüne her daim elbise kolunu silkme!
514. Her daim gönlünü saf su gibi sun. Kadeh gibi (kırmızı) lal taşı (gibi olan) dudağını bir birinin ardınca öpsün.
515. Sen onu çeng gibi çal! Mum gibi her an geçit ver!
516. Kulağına kopuz gibi sürüş verme! Tambur gibi bu kadar feryat etmesin!
517. Onunla organonu çal ve altı perde içinde sır söyle!
518. Onu çeng gibi her an savaşa al! Onun makamını ahenge al!
519. Sen onu ud ağacı gibi çok yakma! Ona akarsu gibi çok tırnak çalma!
520. Bırak sürahi gibi sana baş eğsin! Onun gözünden kan ile gözyaşı aksın!

521. ḥüżūr gide yana çün şemʿ her şeb
rüḫ-i zerdinden aḳa demʿ her şeb

müġannī tek ḳapuŋda rāz oḫısun
rebābuŋ perdesinde rāz oḫısun

523. lebüŋe sāḳī tek ol cām ṣunsun
lebüŋ hem her dem aŋa cām ṣunsun

anı ḳıl meşrebüŋ tek pāk-meşreb
ki oldur meşrebüŋ tek pāk-meşreb

525. nihālı tek sen anı mesned ėyle
ḳulını her ḳedüŋe merḳed ėyle

ki vardur anda munca ḳābiliyyet
nėçün ki çoḫdur anda kāmiliyyet

527. gile bilmezdi özi sayruluġdan
be-ġāyet cāna gelmiş ayruluġdan

cahānda dapmadı kes mėnden özge
ėdür kim vara aŋa senden özge

529. mėni senden yaŋa irsāl ḳıldı
sözi tefṣīl iken icmāl ḳıldı

ṣebā çün bu sözi mėnden işitdi
sanasın cān sözin tenden işitdi

531. zihī bād-ı ṣebā ki munca söze
ḳerār getüre vü dardmaġa düze

sebük derdi revān oldı ṭerīḳe
daḫi ol baḫmadı yār u refīḳe

533. ėrişdi yār ḳatına bir nefesde
fereḥden cānı oynardı ḳefesde

edāsını bu sözüŋ ferż bildi
varup eḥvāli bir bir ʿerż ḳıldı

---

521. Huzur gitsin, her gece mum gibi yansın! Sarı yanağında her gece gözyaşı aksın!
522. Kapında şarkıcı gibi sır okusun/söylesin! Rebabının perdesinde sır okusun/söylesin!
523. O senin dudağına saki gibi kadeh sunsun! Dudağın da her an ona kadeh sunsun.
524. Senin yaratılışın gibi temiz yaratılışlı olan onu, yaratılışın gibi temiz yaratılışlı eyle!
525. Sen onu boyu ile aynı makamda eyle! Kulunu bütün boyuna yatak eyle!
526. Niçin onda olgunluk çoktur? Çünkü onda çokça kabiliyet vardır.
527. Kendisi hastalıktan (ve) cana çokça gelmiş olan ayrılıktan dolayı şikâyet bilmezdi.
528. Dünyada benden başkasını bulmadı, "Senden başka ona kim varabilir?" der.
529. Beni senin yanına gönderdi. Sözü uzunken kısaca özetledi.
530. Saba rüzgârı bu sözü benden duydu. Sanki can sözünü bedenden duydu.
531. O öyle bir saba rüzgârıdır ki bunca söze karar verir ve (onları) taşımak için düzenler.
532. O dosta ve yoldaşa bile bakmadan hızlı olma derdiyle yola çıktı.
533. Bir nefeste sevgilinin yanına ulaştı. Sevinçten kafeste (kuş gibi olan) canı oynardı.
534. Bu sözün yerine getirilmesini farz bildi. Gidip hâlleri bir bir anlattı.

[21ª] **ḫişm giriften-i meʿşūḳ**

535. perī-rüḫ çün bu sözi gūş ḳıldı
be-ġāyet ḫişme geldi cūş ḳıldı

ġażab ḳıldı resūle tünd boldı
resūl anuŋ sözinden künd boldı

537. ėdür kimsen ki nā-gehden der-īn kāḫ
gelesen söz dėyesen bėyle küstāḫ

ḥüṣūṣā dėyesen birnüŋ sözini
ki lāyiḳ bolmaya görmek yüzini

539. mėnem solṭān odur dervīş-i dil-rīş
ḫaçan solṭān ile otura dervīş

o ehl-i feḳr u mėn ehl-i mübāhāt
bir iki arasında var münāfāt

541. mėnem ḫürşīd ol ḫüffāş-ı bī-zūr
ḫaçan ḫüffāş ḳılsun ṭāḳet-i nūr

mėnem bir bülbül-i bāġ ol siyeh zāġ
ḫaçan zāġ-ile dursun bülbül-i bāġ

543. mėnem bir tāze gül ol tīre çün gil
gül ilen gil yaraşmaz bir bire bil

mėnem bir āteş-i sūzān ol ney
yaraşmaz āteş ü ney bir yėre hey

545. mėnem mānend-i eḫter ol çü eḫker
ḫaçan eḫker bile bir ola eḫter

ḳayıtgil bu sözi munda getürme
daḫi bu sözleri munda yėtürme

547. metāʿ-ı ḥüsnümüŋ kāsid gerekmez
muŋa sencileyin ḳāṣid gerekmez

---

535. Peri yanaklı (sevgili) bu sözü duyduğu için son derece hiddetlendi ve coştu.
536. Haberciye öfkelendi, şiddetlendi. Haberci onun sözünden dolayı akılsız oldu
537. "Sen kimsin ki aniden bu köşke gelirsin de böyle küstahça bir söz söylersin!" dedi.
538. Özellikle, yüzü görülmeye layık olmayan birisinin sözünü söylüyorsun.
539. Ben sultanım, o gönlü yaralı bir derviştir. Sultan ile derviş (yan yana) nasıl otursun!
540. O fakirlik sahibi ve ben övünme sahibiyim. Bir ve iki arasında uyumsuzluk vardır.
541. Ben güneşim, o güçsüz yarasadır. Yarasa nasıl ışığa güç yetirsin!
542. Ben bir bahçe bülbülüyüm, o siyah kargadır. Bahçe bülbülü kargayla nasıl (bir arada) dursun!
543. Ben bir taze gülüm, o çamur gibi bulanıktır. Gül ile çamur birbirine yakışmaz! (Bunu) bil!
544. Hey! Ben bir yakıcı ateşim, o neydir. Ateş ve ney aynı yere yakışmaz.
545. Ben yıldız gibiyim, o kor gibidir. Kor ile yıldız nasıl aynı olsun!
546. Geri dön! Bu sözü burada söyleme! Artık bu sözleri buraya ulaştırma!
547. Güzelliğimin sermayesi için revaçsız/değersiz olan gerekmez. Bunun için senin gibi haberci gerekmez.

ki çoḫlaruŋ senüŋle rāzı vardur
yügüş sözüŋ senüŋle sāzı vardur

[21b] 549. yöri gėt ki be-ġāyet seng-dilsen
ki sirri saḫlamazsın teng-dilsen

sözüŋ āvāz ilendür sirr ilen yoḫ
ki fāş ėyler uca söz sirleri çoḫ

551. sen ehl-i fāşsın nā-ehl-i sirsin
degülsin perde-dār ü perde-dersin

seni her kimse kim sirdāş ḳılsa
senüŋ ḳatuŋda sirrin fāş ḳılsa

553. vėrürsin bir nefesde anı bėyle
anı fāş ėyleyesen cümle ėle

ögündüren kimi sevdāyīsin sen
anı bilmen velī hercāyīsin sen

555. gehī der-beḥr olursın gāh der-ber
gehī bir ḫeyr olursın gāh bir şer

gehī daġda gezersin gāh bāġda
gehī solda esersin gāh saġda

557. senüŋ hēç kimse bilmez heyʾetüŋni
senüŋ bir kimse bilmez ḥikmetüŋni

anuŋ ki bilmeye[ler] levn ü rengin
ḫaçan bilsünler anuŋ mekr ü rengin

559. ṣebā bilmen seni belki ṣebīsen
resūl ėtmen seni gerçi nebīsen

yüz illük yolı bir dem seyr ėdersin
cahānı bir zamānda ṭeyr ėdersin

---

548. Birçok kişinin seninle sırrı olduğu için birçok sözün seninle ahengi vardır.
549. seng-dilsen: sīr-sengsen Y.; teng-dilsen: dil-tengsen Y.
Son derece taş kalplisin, sırrı saklamazsın, gönlü daralmışsın, bu yüzden yürü git!
550. Söz, sırları çokça etrafa ifşa eder ve senin sözün ses iledir, sır ile değildir.
551. nā: ne Y.
Sen ifşa ehlisin, sır ehli değilsin. Perde tutan kapıcı değilsin ve kapıda perdesin.
552. Seni kim (kendine) sırdaş etse, senin yanında sırrını ifşa etse…
553. Onu bir nefeste böyle verirsin. Onu bütün şehre ifşa eyle!
554. Sen kendini övdüren gibi sevdalısın. Onu bilmem ama sen kararsızsın/sebatsızsın.
555. Kimi zaman denizde, kimi zaman karada olursun. Kimi zaman bir hayır, kimi zaman bir şer olursun.
556. gehī: gāhī Y.
Kimi zaman dağda, kimi zaman bahçede gezersin. Kimi zaman solda, kimi zaman sağda esersin.
557. Hiç kimse senin şeklini bilmez. Bir kimse bile senin hakikatini bilmez.
558. Onun rengini bilmeyince hilesini nasıl bilsinler!
559. Saba rüzgârı seni bilmiyorum. Belki sabisindir. Gerçi nebîsin ama seni haberci etmem.
560. Yüz şehirlik yolu bir anda gidersin. Dünya(’nın etrafını) bir anda uçarsın.

561. yügüş yanmış çerāġı söydürürsin
yügüş sönmiş odunı göydürürsin

yügüş herze-bere kef kef ėdersin
çerāġ-ı rövşene yuf yuf ėdersin

563. yügüş gül-bergni tārāc ėdersin
besī nergeslerini tāc ėdersin

[22ª] elüŋden gül girībān çāk ėdüpdür
yaḳasın tā be-dāmen çāk ėdüpdür

565. ḥerārātuŋ kem ü serdüŋ yügüşdür
iŋüldersin meger derdüŋ yügüşdür

eyidici degülsin sav yėdensin
yügüş gerdi hevādan hev' yėdensin

567. ḳaparsın yėr yüzinden herze-gerdi
senüŋ-tek kim görüpdür herze-gerdi

cahān gerdin egerçi pāk ėdersin
velī çoḫ gözleri pür-ḫāk ėdersin

569. çü düzdān bām u rövzenden girersin
besī ḳāmetlere sen ḫem vėrürsin

aġaçlaruŋ dökersin yapraġını
meḥellenüŋ ḳaparsın topraġını

571. durur yėre salursın yüz zelāzil
aḫar suyı çekersin der-selāsil

yėri[ŋ] dūn ki iŋen dem-serdsin sen
yügüş bāḳ ėtme ki bī-derdsin sen

573. yügüş keştīleri sen kesr ėdersin
besī āzādnı sen esr ėdersin

yöri toz vėrmegil ėy ḫāk-i ber-ser
yügüş ḳılma daḫi sen ḫāk-i berter

---

561. Yanmış mumu çokça söndürürsün. Sönmüş odunu çokça yakarsın.
562. Her boş laf getireni çokça alkışlarsın. Parlak muma "üf üf" edersin.
563. Gül yaprağını çokça yağma edersin. Pek çok nergisini taç edersin.
564. Senin elinden gül yaka yırtmıştır. Yakasını eteğine kadar yırtmıştır.
565. Sıcaklığın az ve soğukluğun çoktur. İnildersin, meğer derdin çoktur.
566. Söyleyici değilsin, söz götürensin. Çok tozu havadan havaya ulaştıransın.
567. Yeryüzünden dedikoduyu kaparsın. Senin gibi serseriyi kim görmüştür?
568. Gerçi dünyanın tozunu temizlersin ama birçok gözleri toprakla doldurursun.
569. Hırsızlar gibi çatı ve pencereden girersin. Sen boyları çokça eğersin.
570. Ağaçların yaprağını dökersin. Mahallenin toprağını kaparsın.
571. Duran yere sayısız deprem salarsın. Akarsuyu silsileler hâlinde çekersin.
572. Sen çok soğukkanlısın bu yüzden yerin aşağıdır. Dertsizsin bu yüzden çok korkma.
573. Sen gemileri çokça parçalarsın, birçok özgürü esir edersin.
574. Ey baş üzerindeki toprak! Yürü, toz etme! Sen artık yukarıya çok toprak kaldırma!

575. gözeller zülfi būyın daġıdansın
be-her sū tār-ı mūyın daġıdansın

yıḫarsın ėvleri meʿmūr iken sen
açarsın ġöncei mestūr iken sen

577. derīçede ne kāġıd senden āmin
ne senden ḳapu içre perde sākin

seŋe kim dėdi mėnden yaŋa esgil
yöri mėnden ser ü kāruŋnı kesgil

[22b] 579. özüŋ daġda ḳalanlar düşmeni sen
ki daġlarda dutarsın meskeni sen

yazın aġaçlara gėydiresin berg
güzin ėylersin anuŋ bergini terk

581. özüŋ kūh-ı dili kāh aparansın
ḳamu yolsızlara rāh aparansın

ola senden barı beḥr ehli ḫāif
geh olursın müvāfiḳ geh müḫālif

583. yöri gėtgil meŋe gelme yavuḫ sen
toḫunma yüzüme savuḫ savuḫ sen

özüŋni çoḫ der ü dīvāra urma
işüŋ durmaġ degül gėt munda durma

585. gözeller zülfidür senden perīşān
nėçün ʿāşiḳ dili mėnden perīşān

ėşiklerden girersin tek-serīn sen
girersin ėvlere endek-serīn sen

587. külāhın nergesüŋ yėre salansın
şeḳāiḳ başlaruŋ tācın alansın

açansın ġöncelerüŋ perdesini
dehānından anuŋ zer-ḫurdesini

---

575. Güzellerin saçının kokusunu dağıtansın. Kılının karanlığını her tarafa dağıtansın.
576. Sen evleri inşa edilmiş iken yıkarsın. Goncayı kapalı iken sen açarsın.
577. Ne kâğıt küçük kapıda senden dolayı emniyette(dir). Ne kapı içinde perde senden dolayı hareketsiz(dir).
578. Sana "Benden tarafa es!" diye kim dedi ki! Yürü! Benimle işini kes!
579. Dağlarda ikamet eden sen, kendisi dağda kalanlar düşmanı!
580. Yazın ağaçlara yaprak giydir! Sonbaharda on(lar)ın yaprağını terk ettirirsin.
581. Gönül dağına saman götürensin. Bütün yolsuzlara yol götürensin.
582. Deniz korkanları senden korusun. Kimi zaman uygun, kimi zaman karşı (olursun).
583. Yürü git! Sen bana yakınlaşma! Yüzüme soğuk soğuk dokunma!
584. Kendini kapıya ve duvara çok vurma! İşin durmak değil, git! Burada durma!
585. Güzellerin saçı senden dolayı perişandır da âşık gönlü neden benden dolayı perişan(dır).
586. Sen tek kalça ile eşiklerden girersin. Küçük kalça ile evlere girersin.
587. Nergisin külahını yere salansın. Şakayık başlarının tacını alansın.
588. Goncaların perdesini (ve onların) ağzındaki ufak altınını açansın.

589. yügüş süsenlere sen dil çekersin
besī ʿebher gözine mīl çekersin

aġaçları kökinden sındurursın
esip dönmez ḳayayı döndürürsin

591. yügüş servi düz iken sen egersin
n'ola bu bīşeni ḳoysaŋ egersin

megeslerni sürersin ėy zebūn-küş
yöri sen tīzrek bu pāyeden düş

593. yöri döngil daḫi sen vėrmegil toz
mėnümlen sen ser ü kāruŋnı var yoz

[23ª] vegerne mėn seni rüsvā ḳılur-mėn
cahānda bī-ser ü bī-pā ḳılur-mėn

595. yügüş çoḫ işlere bolma hevā-dār
vegerne ėylerem seŋe hevā dar

hevāyīdür sözüŋ cümle hevāyī
yöri başdan çıḫargil bu hevāyı

597. dimāġuŋdan çıḫar ser-keşlıġuŋnı
ayıḫ bolgil gider ser-ḫᵛaşlıġuŋnı

yėrüŋ daġdur anuŋ-çün dāġī sensin
sükūnet ehli birle yaġı sensin

599. mėnüm yārüm mėnüm tek şehrī ḫᵛaşdur
ne sen-tek dāġī birle dehrī ḫᵛaşdur

ḳayıtdı ol sözi ʿerż ėtdi ber-mėn
ėder özge ėver-men dağı var sen

601. ki meḳbūl olmadum ṣādiḳlıġa mėn
kimi ki gönderürsen sen bilürsen

---

589. Sen birçok susam çiçeğine dil uzatırsın. Birçok nergisin gözüne mil çekersin.
590. Ağaçları kökünden kırarsın. Esip dönmez kayayı döndürürsün.
591. Servi düzken sen çokça eğersin. Ne olur ki! Bıraksan bu ormanı eğersin.
592. Ey zayıf ve kuvvetsizlere merhamet etmeyen! Sineklerini sürersin. Daha hızlı yürü (de) bu mertebeden düş!
593. Sen yürü geri dön de toz etme! Benimle olan işinden cay!
594. Yoksa ben seni rezil ederim. Dünyada başsız ve ayaksız bırakırım.
595. Birçok işe çokça hevesli olma yoksa havayı sana dar ederim!
596. Senin sözün hafif mizaçlıdır, tümü hafif mizaçlı! Yürü! Bu hevesi baştan çıkar!
597. İtaatsizliğini aklından çıkar! Ayık ol, sarhoşluğunu gider!
598. Yerin dağdır, onun için dağlı sensin. Ağırbaşlılık ehli ile düşmansın.
599. Benim dostum benim gibi şehirli ve hoştur. Senin gibi dağlı ile dünya hoş değildir.
600. Geri döndü, o sözü bana anlattı. Gayrı acele ederim, artık sen var, dedi.
601. Kimi gönderirsen sen bilirsin, çünkü ben sadıklığa makbul olmadım.

dāden-i nāme be-refīḳ u firistāden be-nezd-i meʿşūḳ

yėne vardum ḳatına ol refīḳüŋ
dėdüm eḥvālini ḳelb-i ḥerīḳüŋ

çü növmīd oldum ol bād-ı ṣebādan
ki vėrmedi ümīd ol meh-liḳādan

ki ol bād-ı ṣebā meʿ zūl boldı
nigār ḳatına nā-meḳbūl boldı

meŋe bir kez daḫi fermān buyurgil
yėne bu derdüme dermān buyurgil

ėdür çün bėyledür ėy yār-ı ġemgīn
gözüŋni saḫlama çoḫ bėyle nemgīn

aŋa bir özge ḳāṣid göndereli
meger anuŋla anı döndereli

[23b] ėdür bir nāmeyi teḥrīr ḳılġıl
içinde ḥālüŋi teḳrīr ḳılġıl

ėver ol pādişāhuŋ ḥeżretine
meger anuŋ ėrersin ḫidmetine

meger derd-i dilüŋni bile bir bir
bu ḳan yaşı gözüŋden sile bir bir

meger reḥm ėyleye sen nā-tevāna
seni çoḫ salmaya āh u feġāna

daḫi mėn ġeyr ez-īn tedbīr bilmen
daḫi mėn ḥīle vü tezvīr bilmen

gel imdi sen aŋa mektūb gönder
içinde nüktehā-yı ḫūb gönder

ki oldur dāimā peyġāma varan
ḫiṭādan rūma çīnden şāma varan

---

602. Yine o arkadaşın yanına gittim. Yanan kalbin hâllerini dedim.
603. O ay yüzlü (sevgiliden) ümit vermediği için o saba rüzgârından ümidi kestim.
604. nigār ḳatında: nigāruŋ ḳatına Y.
O saba rüzgârı (bu işten) azloldu. Put (gibi güzel sevgilinin) yanında kabul edilmez oldu.
605. Bana bir kez daha ferman buyur! Yine bu derdime derman buyur!
606. "Ey kederli dost! (Hâl) böyle olduğu için gözünü böyle çok nemli tutma!" dedi.
607. Ona başka bir haberci gönderelim! Belki onunla onu döndürürüz.
608. "Bir name yaz! İçinde hâlini anlat!" dedi.
609. Belki o padişahın huzuruna aceleyle erer, böylece onun hizmetini erersin.
610. Belki gönül derdini bir bir öğrenir, bu kanlı gözyaşını gözünden bir bir siler.
611. Belki güçsüz olan sana merhamet eder. Seni ah ve inleyişe çok salmaz.
612. Ben bundan başka da tedbir bilmem. Hile ve yalan da bilmem.
613. Gel! Şimdi sen ona mektup gönder. Onun içinde güzel nükteler gönder.
614. Daima haber vermeye giden, Hıta'dan Anadolu'ya, Çin'den Şam'a giden odur.

615. oturur dāimā zānūlar üste
yazarlar şāh-ile bānūlar üste

ne söylerse inanurlar sözine
zi-ʿizzet gerd ḳoymazlar yüzine

617. ḳamu ḳāṣidlerüŋ oldur nigūsı
anı yazar müselmān u mecūsī̄

dile herçi gelür anda yazırlar
beyānın cümlenüŋ anda ḳazırlar

619. sözi teḳrī̄r eder ḫelḳe zebānsız
söz anuŋla vėrüpdür özi cānsız

ḳelem dile alursa hē̄ç dınmaz
eger yüz kez vėrürse hē̄ç dinmez

621. özi kāfūr lákin donı ʿenber
özi dil-ber velákin sözi ez-ber

ne kim buyursaŋ anı ėyle ėyler
nėçe söyleşseŋ anı ėyle söyler

[24ᵃ] 623. ḳılur bir söz-ile ʿāşiḳ ʿilācın
alur bir ḥerf ile ʿālem ḫerācın

anı her kim oḫısa başa sançar
eger ḳuldur eger bir şāh-sencer

625. bitikçiler anı boynında saḫlar
gehī̄ ḥirz ėyleyüp boynında saḫlar

gezer elden ele ṭifl-i ḫelef-vār
ḳaçan anuŋ kimi ṭifl-i ḫelef var

627. yüzin ḳara ḳılur neste dayanmaz
özin pāre ḳılur neste dayanmaz

---

615. Daima dizler üstüne oturur. Padişahlar ve kadınlar hakkında yazarlar.
616. Ne söylerse sözüne inanırlar. Şerefinden dolayı yüzüne toz koymazlar.
617. Bütün habercilerin iyisi odur. Onu Müslümanlar ve Mecusiler yazarlar.
618. Dile her ne gelirse ona yazarlar. Herkesin beyanını ona kazırlar.
619. Sözü halka dilsiz (olarak) söyler. Kendisi cansızdır ama söze can vermiştir.
620. Kalem dile alırsa hiç susmaz. Eğer yüz kez verirse (de) hiç durmaz.
621. Kendisi kâfurdur ama kıyafeti/rengi amberdir. Kendisi gönül alan (sevgilidir) ve lakin sözü ezberdir.
622. Ne buyurursan onu öyle yapar. Nasıl konuşsan onu öyle söyler.
623. Bir söz ile aşığın ilacını verir. Bir harf ile âlemin haracını alır.
624. Eğer bir kul, eğer bir Sultan Sencer (olsun), onu her kim okursa başına koyar.
625. Yazıcılar/Mektup yazıcıları onu boynunda saklar. Kimi zaman muska hâline getirip boynunda saklar.
626. Neslin çocuğu gibi elden ele gezer. Onun gibi neslin çocuğu nerde var ki!
627. ḳılur: ḳılursın Y.
Perişan olur, hiçbir mânâ ona dayanmaz; kendini paralar, hiçbir mânâ ona dayanmaz.

ḳarardur dāimā kendü yüzini
megerseden dirīġ ėtmez özini

629. zi-bes ki var anuŋ cism-i leṭīfi
götürmez ḳeṭre-yi āb-ı leṭīfi

o dergeh çün nūrdānı yuŋarlar
cahānda sözleri anda tökerler

631. ḳatarsızdur velákin mürġ oḫırlar
ne bir mürġi anı sī-mürġ oḫırlar

odur ki anı dirler mürġ-i bī-per
aŋa dāim müṣāḥib mürġ-i bī-per

633. eger uça anuŋ ḳanadı bildür
anı görkėç ḳamu yaġılar ėldür

odur ki müjde ġāibden yėtürür
peyāmı şāh u nāibden yėtürür

635. odur ki her kimüŋ var ėlçisidür
ki hem yār u hem eġyār ėlçisidür

gehī yėri ekābirler serinde
gehī özi kebūterler perinde

637. odur ki saḫlanur dāim baş üste
anı her ḳeṭre ḳoymazlar yaş üste

[24^{b}] müʿellimler alur teʿlīm andan
müneccimler alur teḳvīm andan

639. odur ki andadur żebṭ-i memālik
ki ḳılmaz ẕerrece ḫeyṭ-i memālik

elinde pādişāhlardan nişānı
anuŋ birle dutar her dem cahānı

641. müverriḫler ḳılur tārīḫ peydā
nėçük ki çerḫ ėder mirrīḫ peydā

---

628. Kendi yüzünü daima karartır. Kendini "meğerse" (demekten) esirgemez.
629. Onun çok güzel/nazik bedeni vardır. Hoş içimli su damlasını götürmez.
630. O dergâh için nur kabını yıkarlar, dünyada sözleri onda dökerler.
631. Kafilesizdir ve lakin kuş diye çağırırlar. Bir kuş değil, onu otuz kuş/simurg diye çağırırlar.
632. Kanatsız kuş dedikleri, daima kanatsız kuşun ona arkadaş olduğu odur.
633. Eğer uçarsa onun kanadı kuşaktır. Onu gördüğü zaman bütün düşmanlar sulhtadır.
634. Görünmeyen âlemden müjde ulaştıran odur. (O) haberi padişah ve vekilden/kaymakamdan ulaştırır.
635. Hem dost ve hem yabancı her kim varsa elçisi odur.
636. Kimi zaman yeri büyüklerin başında(dır). Kimi zaman kendisi güvercinler kanadında(dır).
637. Her daim baş üstünde saklanan odur. Onu her damlada yaş üstünde bırakmazlar.
638. Öğretmenler ondan ders alır. Müneccimler ondan takvim alır.
639. Memleketlerin zaptı onunla olur, memleketleri iple zerrece bağlamayan odur.
640. Padişahlardan (aldığı) alameti elinde(dir). Cihanı onunla her daim tutar.
641. Nasıl felek Mars'ı ortaya çıkarır(sa) tarihçiler (de) tarihi ortaya çıkarır.

hemīşe ʿāşiḳüŋ peyġāmın iltür
ḳamu nā-kām olanuŋ kāmın iltür

643. meger ki yėtesen andan murāda
yügüş ḳalma[ya] sen derd ü belāda

nāme-yi dovvom firistāden-i be-meʿşūḳ

çü anuŋ bu sözin mesmūʿ ḳıldum
ḳelem yaşın revān meḳṭūʿ ḳıldum

645. anı der-beḥr-i müşkīn ġerḳe ḳıldum
ḳulaġına mėn ikki ḥalḳa ḳıldum

dilini evvel anuŋ ėyledüm şaḳ
ki tā söylemeye cüz nükte-yi ḥaḳ

647. yėne anuŋ siyāh ėtdüm yüzini
meger ki söyleye sözüŋ düzini

yėne kesdüm anuŋ ol-demde bendin
meger ki getüre ʿėşḳ ehli pendin

649. çeh-i pür-dūda anı hem-çü hārūt
nigūn-sār ėyledüm mānend-i mārūt

çü gördüm dil uzatmışdur ʿeṭeşden
su vėrdüm mėn aŋa āb-ı ḥebeşden

651. yaḳasından dutup anı süridüm
enāmilden anı cümle büridüm

ter ėtdüm leblerini gerçidi ḫüşk
dimāġ-ı cevfini doldurdum ez-müşk

[25ᵃ] 653. pes andan ḥālimi teḳrīr ḳıldum
aŋa bu növʿ-ile teḥrīr ḳıldum

ġezel

dėdüm tā seni ki meḥbūb gördüm
özümni derd ile menkūb gördüm

---

642. Daima âşığın haberini iletir. Bütün arzusuna ulaşamayanın arzusunu iletir.
643. Belki onun sayesinde murada erersin. Çokça dert ve belada kalmayasın.
644. Onun bu sözünü duyduğum için kalemin akan yaşını kestim.
645. Ben onu misk kokulu denize batırdım. Kulağına iki halka taktım.
646. İlk önce doğru nüktenin parçasını söylemesin diye onun dilini yardım.
647. Belki sözün doğrusunu söyler diye yine onun yüzünü siyah ettim.
648. Belki aşk ehli öğüdünü getirir diye o anda onun bağını kestim.
649. Dumanla dolu kuyu(d)a onu Harut ve Marut gibi baş aşağı eyledim.
650. Susuzluktan dolayı dilini uzattığını gördüğüm için ben ona Habeş suyundan su verdim.
651. Yakasından tutup onu sürükledim. Parmak uçlarından onun tamamını sardım.
652. Gerçi (dudakların) kuruydu ama onları ıslattım. Aklının içini miskle doldurdum.
653. Ondan sonra hâlimi anlattım. Ona bu şekilde yazdım.
654. "Seni sevgili olarak gördüğüm zaman kendimi dert ile talihsiz olarak gördüm." dedim.

655. senüŋ leylá cemālüŋ ḥesretinden
gözümni dīde-yi yeʿḳūb gördüm

mėn ü sen tek ne-ṭālib var ne meṭlūb
yügüş mėn ṭālib ü meṭlūb gördüm

657. ḥerāmī gözlerüŋden cān u dilni
iŋen pür-fitne vü āşūb gördüm

yügüş ḫūblar cahānda vardur ammā
seni mėn cümlesinden ḫūb gördüm

659. mey-i meşrūb laʿlüŋ ḥesretinden
gözüm yaşın mey-i meḳlūb gördüm

şikeste **feṯḥī**ye bir çāre ėyle
mėn anı derd ile eyyūb gördüm

fī ’l-mübāliġe

661. egerçi ki aġaçlar ḫāmem olsa
aġaçlar yapraġınca nāmem olsa

deŋizler ser be-ser olsa mürekkeb
hezārān kātib otursa müretteb*

663. elinde her birinüŋ olsa yüz el
her elde olsa yüz barmaġ mükemmel

her uç barmaġda ger bir ḫāme olsa
yėne her ḫāmede yüz nāme olsa

665. çalap her bire ʿömr-i nūḥ vėrse
tenine her birüŋ yüz rūḥ vėrse

[25b] oturur cümlesi teḥrīr ḳılsa
bu ʿėşḳüŋ veṣfini teḳrīr ḳılsa

---

655. Senin geceye ait güzel yüzünün hasretinden dolayı gözümü Yakup (a.s.)’ın gözü gibi gördüm.
656. Ben çokça talip ve talep edilen gördüm (ama) ben(im) ve sen(in) gibi ne talip ne talep edilen var.
657. Haydut olan gözlerinden dolayı canını ve gönlünü çokça fitne ve kargaşa ile dolu gördüm.
658. Cihanda çokça güzel vardır ama ben seni hepsinden güzel gördüm.
659. İçecek şarap (gibi olan kırmızı) lal (dudağının) hasretinden dolayı gözümün yaşını dönüşmüş şarap gibi gördüm.
660. Hasta/Dertli Fethî’ye bir çare eyle. Ben onu dert ile Eyüp (a.s.) (gibi) gördüm.
661. Eğer ki ağaçlar kalemim olsa. Ağaçların yaprağı kadar mektubum olsa…
662. Denizler baştanbaşa mürekkep olsa, binlerce yazıcı/kâtip düzenli bir şekilde otursa…
* 661-662. beyitler: “ ولو ان ما فى الارض من شجرة اقلام والبحر يمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت كلمات الله ان الله عزيز حكيم: velev ennemā fī’l-arḍi min şeceratin aḳlāmun ve’l-baḥru yemudduhu min baʿdihī sebʿatu ebḥurin mā nefidet kelimātu’llāh inna’llāhe ʿazīzun ḥakīm” (Kur’ân-ı Kerîm, Lokman, 31/27): “Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah’ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *age.*, s. 456.)
663. Her birinin elinde yüz el olsa, her elde mükemmel (şekilde) yüz parmak olsa…
664. Eğer her parmağın ucunda bir kalem olsa, yine her kalemde yüz tane mektup olsa…
665. Allah her birine Nuh (a.s.)’ın ömrünü verse, her birinin bedenine yüz tane ruh verse…
666. Oturup hepsi yazsa, bu aşkın sıfatını anlatsa…

667. aġaçlar ḳalmaya yapraġ töküne
deŋizler ḳuruya yazan uṣana

henūzā yazmayalar ʿėṣḳ veṣfin
ne niṣfin yazalar anuŋ ne rübʿin

669. eger her bir ḳılum yüz ḳıl olursa
mėnüm-çün her biri yüz dil olursa

henūzā ʿāciz ola söylemekden
bu ʿėṣḳüŋ veṣfini şerḥ ėylemekden

671. eger her bir yüzüm yüz yüz olursa
ḳatında ṭāliʿüm fīrūz olursa

salaydum ḳamusın mėn rāhuŋızda
düşeydüm ferş tek dergāhuŋızda

673. eger her dest içün yüz destüm olsa
elümde çün tutarke[n] mestüm olsa

birini kesmeyeydüm dāmenüŋden
meger bir gül dereydüm ḫırmenüŋden

675. eger her göz içün yüz gözüm olsa
sen olsaŋ ancaġ ėy cān özüm olsa

yüzüŋden özge yėre baḫmayaydum
hevesden kirpügümni ḳaḫmayaydum

677. eger topraġ çekeydüŋ yummayaydum
ki andan özge sürme ummayaydum

ne bir cān ger mėnüm miŋ cānum olsa
senüŋ-tek bir gėce mihmānum olsa

679. çekeydüm cümlesini cān öŋine
ki cān gelmek gerek cānān öŋine

eger her dişde yüz dendānum olsa
lebüŋ tek püste-yi ḫendānum olsa

---

667. Ağaçlar kalmasın, yaprak dökünsün! Denizler kurusun, yazan usansın!
668. Aşkın sıfatını hâlâ yazmadılar. Onun ne yarısını, ne çeyreğini yazabilirler.
669. Eğer her bir kılım yüz kıl olursa, her biri benim için yüz dil olursa…
670. Yine de söylemekten, bu aşkın sıfatını açıklamaktan aciz olsun.
671. Eğer her bir yüzüm yüz tane yüz olursa, onun yanında talihim galip olursa…
672. Ben hepsini sizin yolunuzda salsaydım. Yeryüzü gibi dergâhınızda düşseydim.
673. Eğer her el için yüz tane elim olsa, elimde tutarken sarhoş olsam...
674. Harmanından bir gül derseydim diye birini eteğinden çekmeseydim.
675. Ey can (olan sevgili)! Eğer her göz için yüz tane gözüm olsa, sadece sen olsan (ve) ben olsam…
676. Yüzünden başka yere bakmasaydım. Arzudan dolayı kirpiğimi kırpmasaydım.
677. Eğer (gözüme) toprak çekseydin yine de (gözümü) yummasaydım. Ondan başka sürme istemeseydim.
678. Ne bir can, eğer benim bin canım olsa, bir gece senin gibi (bir) misafirim olsa…
679. Hepsini canın önüne çekseydim. Çünkü canın sevgilinin önüne gelmesi gerek(tir).
680. Eğer her dişte yüz tane dişim olsa, dudağın gibi gülen fıstığım olsa…

[26ª] 681. lebüŋni her biriyle dişleyeydüm
meger ʿėşḳinde bir iş işleyeydüm

eger aġzumda her dil olsa yüz dil
eger sīnemde yüz dil olsa bir dil

683. bu dillerlen ḳılaydum fikrüŋizni
o dillerlen ḳılaydum ẕikrüŋizni

eger her gūş içün yüz gūşum olsa
eger her hūş içün yüz hūşum olsa

685. ḳamusın ḥalḳa der-gūş ėyleyeydüm
senüŋ ʿėşḳüŋde medhūş ėyleyeydüm

eger her kirpügüm cārūb olursa
eger her bir ḳılum yüz çūb olursa

687. işigüŋ süpürem cārūb-ile mėn
yaḫam ʿėşḳüŋ odın ol çūb-ile mėn

götürmen bu firāḳı sen bilürsen
dėdüm ḥālümni bāḳī sen bilürsen

689. ḫeṭüŋe çün devāt açıldı aġzum
mürekkeb tek ḳurudı başda maġzum

dü-nīm oldum aradan hem-çü ḫāme
büküldüm nėçe düşdüm hem-çü nāme

691. köŋül bulaşdı ber-hem boldı ḫeṭ tek
ḳerārum ẕerreçe ol dem nüḳeṭ tek

cahān oldı meŋe çün *cezm*-i ḥalḳa
velākin ėdebilmen anı ḥalḳa

693. *elif* ḳeddüm büküldi *cīm*e nisbet
meŋe dār oldı ʿālem *mīm*e nisbet

---

681. Dudağını her biriyle dişleseydim. Böylece senin aşkında bir iş işleseydim.
682. Eğer ağzımda her dil yüz dil olsa, eğer göğsümde bir gönül yüz gönül olsa…
683. Bu gönüllerle sizi düşünseydim, o dillerle sizi zikretseydim.
684. Eğer her kulak için yüz tane kulağım olsa, eğer her akıl için yüz tane aklım olsa…
685. Hepsini kulakta halka eyleseydim. Senin aşkında aklı şaşmış eyleseydim.
686. Eğer her kirpiğim süpürge olursa, eğer her bir kılım yüz süpürge olursa…
687. Süpürge ile ben eşiğini süpüreyim. Aşkın ateşini o çubuk ile yakayım.
688. Bu ayrılığı götürmezsen (de) sen bilirsin. "Hâlimi sonsuza kadar sen bilirsin." dedim.
689. Ağzım senin ayva tüylerin için divit gibi açıldı. Baş(ım)da beynim mürekkep gibi kurudu.
690. Kalem gibi ortadan ikiye bölündüm. Mektup gibi büküldüm, pek çok düştüm.
691. nüḳeṭ: nöḳṭe Y.
Gönül bulaştı, ayva tüyleri gibi karışık oldu. Rahatım o zaman noktalar gibi zerre kadar (oldu).
692. Dünya bana cezm halkası gibi oldu. Ve lakin onu halka söyleyemiyorum.
693. Elif (harfi gibi olan) boyum cîme inat büküldü. Dünya mîme inat bana dar oldu.

gözel hī tek gözüm aġardı çün *ṣād*
bu ʿeynümden n'ola ger ėdesen yād

695. *elif* tek ḳāmetüm çün *kāf* olupdur
ġemüŋ üstümde kūh-ı ḳāf olupdur

[26b] uzandı dūd-ı āhum ėyle ki *med*
başumda ėre çün ḥerf-i müşedded

697. n'ola ger dūr iken bā-mėn ulaşsaŋ
mėnümle *lām-elif* kimi dolaşsaŋ

ne-dārem ġayr-ı tū feryād-res kes
be-feryād-i mėn-i dil-ḫaste der-res

699. çü sözi ḫetm ḳıldı nevk-i nāme
ḥebībe ėyledüm irsāl nāme

çü ḳāṣid boldı bir daḫ' dest-būsı
yėne pīş ėyledi şāhum ʿebūsı

701. ki ne peyġāmdur bu yā ne ḳāṣid
nėce bir ėyleye ol fikr-i fāsid

ėdür kim ölesen ėy nāme söyle
dilüŋ yoḫ ez-zebān-ı ḫāme söyle

703. ki küstāḫ öpesen elümni bėyle
meŋe ʿerż ėdesen sözüŋni bėyle

ḳayıtgil [sen] be-ġāyet bī-edebsin
sevād-ile sanasın ki ʿerebsin

705. siyeh-rūlar mėnüm yanumda n'ėyler
iki yüzlüler eyvānumda n'ėyler

mėnüm eyvānuma nėçün gelesen
ki dāim düşesen elden ele sen

707. sen iki yüzlüsen yāruŋ dü-dildür
seni ol gör neden daḫi dü-dildür

---

694. Güzel he (harfî) gibi (olan) gözüm sad (harfî) gibi ağardı. Eğer (beni) bu gözümden anarsan ne olur ki!
695. Elif (harfî) gibi (olan) boyum kaf harfî gibi olmuştur. Gamın üstümde Kaf Dağı gibi olmuştur.
696. Ahımın dumanı med gibi uzandı. Başımda şeddeli harf gibi yetişsin.
697. Eğer uzakken bana ulaşsan, benimle lâm-elif (harfî gibi) dolaşsan ne olur ki!
698. Senden başka feryada, gönlü hasta olan benim feryadıma yetişecek kimsem yok!
699. Mektubun sivri ucu sözü bitirdiği için mektubu sevgiliye gönderdim.
700. Haberci bir daha el öptü. Sultanım sonra yine kaşlarını çattı.
701. Bu nasıl haberdir, nasıl habercidir (böyle)? O nasıl bozuk bir fikir getirebilir?
702. "Ey mektup! Ölesin! Söyle! Dilin yok, kalemin dilinden söyle!" dedi.
703. Elimi böyle küstahça öp! Bana sözünü böyle anlat!
704. Geri dön! Sen son derece edepsizsin. Yüz karalığı ile sanki Arap'sın.
705. Siyah yüzlüler benim yanımda ne yapar! İkiyüzlüler köşkümde ne yapar!
706. Daima elden ele düş! Benim köşküme niçin geliyorsun!
707. Sen ikiyüzlüsün, dostun iki dillidir. Sen onu gör neden iki gönüllüdür?

ḳayıt ki sen daḫi hercāyīsen hem
dayan ki sen daḫi sevdāyīsen hem

709. tütün yüzlüsen hem tünd-rūsın
odı görkėç sanasın künd-rūsın

ḳelender kimi titrersin savuḫdan
ḳaçarsın dāimā oda savuḫdan

[27ª] 711. ger ėlden her zamān ėle gidersin
velī bir nefḫeden bėyle gidersin

senüŋ tek kimseye rāz ėtse bolmaz
ḳatuŋda ḳışṣe āġāz ėtse bolmaz

713. özüŋni kime ki sirdaş ḳılduŋ
sözin bir leḫẓede sen fāş ḳılduŋ

egerçi ad-ıla ḳirṭāssin sen
ḥerīr ėtmen ki bir kirbāssin sen

715. eger bu söze bāver ḳılmaz iseŋ
mėni bu işde dāver ḳılmaz iseŋ

seni suya salam bī-bīm bī-yās
ki tebdīl ola ḳirṭāsüŋ meger pas

717. ne lüṭfüŋ ola ki sudan ḳaçarsın
dürüp övrāḳuŋı yėle açarsın

yaḳīn her kimse kim ol ārı sevmez
ḳoy ol nā-pāki kim cebbārı sevmez

719. ḳerārı olasın her ḳaralaruŋ
dilinde olasın ney-pārelerüŋ

egerçi ẓāhirā aġdur birūnuŋ
velákin bes ḳararmışdur derūnuŋ

721. siyeh-rū olasın dāim ėl içün
hevā-dār olasın dāim yėl içün

---

708. Sen de kararsızsın, geri dön! Sen de sevdalısın, dayan!
709. (Hem) duman yüzlüsün, hem hiddetli yüzlüsün. Ateşi görünce sanki deli yüzlüsün.
710. Kalender gibi soğuktan titrersin. Soğuktan daima ateşe kaçarsın.
711. Gerçi her zaman şehirden şehre gidersin ama bir esmeyle böyle gidersin.
712. Senin gibi kimseye sır söylese olmaz. Yanında hikâyeye başlasa olmaz.
713. Kendini kime sırdaş eylediysen sen onun sözünü bir anda ifşa eyledin.
714. Gerçi ad ile kâğıtsın ama sen bir bezsin (bu yüzden seni) ipek etmem.
715. Eğer bu söze inanmazsan, beni bu işte hükümdar kılmazsan…
716. Kâğıdın paslıysa değişsin diye seni korkusuz (bir şekilde ve) yas tutmadan suya salayım.
717. Sudan kaçıyorsun, ne iyiliğin olsun ki! Evrakını katlayıp rüzgâra açarsın.
718. O ayıbı sevmeyen kimse iyi bil ki cebbar olan Allah'ı sevmez, onu bırak.
719. Her kara olanların kararı olasın! Ney parçalarının dilinde olasın!
720. Her ne kadar zahiren için ak ise de lakin için çok kararmıştır.
721. Halk için daima siyah yüzlü olasın! Rüzgâr için daima hevesli olasın!

su kėçmezsin be-ġāyet yėl ḳovansın
müḥeṣṣelsin ne yėrde var ʿivānsın

723. yėli gördükde titrersin çü yapraġ
seni yazan töker başuŋa topraġ

bir aḳça ḳiymetüŋ miŋ aḳça sözüŋ
bahāŋı elde görmişsin sen özüŋ

725. iki gün elde bolsaŋ kir olursuŋ
igitsin sü görende pīr olursuŋ

[27b] daşuŋ aġ gül içüŋ ḳara tikendür
derūnuŋ hem yėrüŋ tek pür-şikendür

727. sevād ile beyāżuŋ var nėce
ne doġru gündüzüŋ ne bellü gėce

senüŋ heyʾetlerüŋ bes müḫtelifdür
ḥürūfuŋ beʿżi *nūn* beʿżi *elif*dür

729. hemīşe ʿādetüŋ ola dü-rengī
gehī rūmī olursın gāh zengī

ḥürūfuŋda meger ki yoḫ-durur ʿ*ayn*
ki bir yėre ḳılasın cemʿ żiddeyn

731. köŋül çeken veḳāruŋ yoḫ-durur hēç
bunuŋcek nesnelerden gelmeye iç

senüŋ iḫlāṣuŋ endek mihr ḳılmış
anuŋla şehr içinde şöhr ḳılmış

733. dėler ne yolludur eṣlüŋ nedendür
hemān ḳeṭʿüŋ ile feṣlüŋ nedendür

senüŋ yaḫşīlıġuŋ ẕātuŋda yoḫdur
anuŋ-çün düşmenüŋ ʿālemde çoḫdur

735. ki ger gėtsen bile āvāre ėyler
senüŋ övrāḳuŋı ṣed-pāre ėyler

---

722. Su geçmezsin, rüzgârı çokça kovansın. Hâsıl olansın, nerede (ihtiyaç) varsa yardım getirensin.
723. Rüzgâr gördükçe yaprak gibi titrersin. Seni yazan senin başına toprak döker.
724. Kıymetin bir akçe, sözün bin akçe! Sen kendi değerini elde/yabancıda görmüşsün.
725. İki gün elde olsan kirlenirsin. Yiğitsin, orduyu görünce ihtiyar olursun.
726. Dışın beyaz gül, için kara dikendir. İçin de yerin gibi kırıkla doludur.
727. Çokça siyahlık ile beyazın var. Ne gündüzün doğru, ne gece(n) belli.
728. Senin şekillerin çok türlüdür. Harflerin bazen nûn bazen eliftir.
729. İki renklilik daima alışkanlığın olsun. Kimi zaman Anadolulu olursun, kimi zaman siyâhî.
730. Her nasılsa iki zıddı bir yere toplamak için harflerinde ayın (harfi) yoktur.
731. Gönül çeken temkinin hiç yoktur. Bunun gibi şeylerden iş gelmez.
732. Senin samimiyetinin azını güneş kılmış, onunla şehir içinde şöhret bulmuş.
733. "Üslubun nasıldır, aslın nedendir, şimdi son vermen ile ayırman nedendir?" derler.
734. Senin güzelliğin varlığında yoktur. Onun için âlemde düşmanın çoktur.
735. Eğer gitsen bile serseri eyler, senin kâğıtlarını yüz parça eyler.

eger düşsen oda ėyler seni kül
vücūduŋda ḳalur ne cüzʾ ü ne kül

737. eger düşseŋ suya cismüŋ üzüle
ne cüzʾüŋ cümle-yi ḳismüŋ üzüle

senüŋ munca ẕünūbuŋ olduġı-çün
bu yüz dürlü ʿüyūbuŋ olduġı-çün

739. uzatmışdur seŋe ḫāme zebānın
davāt açmış-durur dāim dehānın

yaraşur cümlenüŋ egnine terlik
seŋe bilmen yaraşmaz nişe terlik

[28ᵃ] 741. mėnüm yārüm mėnüm-tek ter gerekdür
ne sen tek ḫüşk u bed-meḫżer gerekdür

senüŋ hem dön ki yoḫdur ḳebūluŋ
ki çıḫmışdur mėnüm ḳatumda pūluŋ

743. n'ėdem ki mėn seni pāre ḳılaydum
daḫi bedter yüzüŋ [ḳara] ḳılaydum

velákin ėlçinüŋ yoḫdur günāhı
ḳayıtgil pīş dutgil yėne rāhı

745. ne-ḫācetdür ki ėdem pür-günehsin
günāhuŋdan ḫod özüŋ rū-siyehsin

sebük ḳayıtdı anuŋ ḫeżretinden
siyeh-rū geldi anuŋ ḫidmetinden

747. yėtürdi bendeye eḥvāli bir bir
meŋe ʿerż ėtdi ḳīl ü ḳāli bir bir

yėne andan daḫi növmīd ḳaldum
yėne pür-növmīd hem-çün bīd ḳaldum

749. ciger pür-ḫūn u dil pür-tāb oldum
gözüm pür-ḫᵛāb özüm bī-āb oldum

---

736. Eğer ateşe düşersen, o seni kül eyler. Vücudunda ne parça ne bütün kalır.
737. Eğer suya düşersen vücudun bozulsun. Parçan değil, kısım(lar)ının tamamı bozulsun.
738. Senin bunca günahların olduğu için, böyle yüz türlü ayıpların olduğu için…
739. Kalem sana dilini uzatmıştır. Divit daima ağzını açmıştır.
740. Herkesin sırtına terlik/ferace yakışır (ama) sana terlik/ferace niçin yakışmaz bilmem.
741. Benim dostumun benim gibi taze (olması) gerektir. Senin gibi kuru ve soğuk bir huzuru (olan) gerekli değildir.
742. Senin kabulün yoktur, dön! Çünkü senin benim yanımda pulun çıkmıştır.
743. Ne edeyim? Ben seni parçalasaydım. Bir de daha kötü olan yüzünü siyah eyleseydim.
744. Lakin elçinin günahı/suçu yoktur. Huzur(dan) geri dön! Yine yolu tut.
745. Günahla dolusun demeye ne gerek vardır ki! Zaten günahından dolayı kara yüzlüsün.
746. Çabukça onun huzurundan geri döndü. Siyah yüzlü onun hizmetinden geldi.
747. Hâlleri köleye bir bir ulaştırdı. Konuşmayı bana bir bir anlattı.
748. Ondan da yine ümitsiz kaldım. Yine ümitsizlikle dolu hem de faydasız kaldım.
749. Ciğeri kanla dolu ve gönlü nurla dolu oldum. Gözüm uyku dolu (oldu), kendim susuz oldum.

reften-i ʿāşiḳ pīş-i refīḳ-i bād-ı diger

yėne vardum mėn ol hem-dem ḳatına
ki varurdum anuŋ her dem ḳatına

751. yėne mundan anı āgāh ḳıldum
ḳatında çoḫ feġān ü āh ḳıldum

dėdüm teŋri içün tedbīrüm ėyle
yėne dīvāneem zencīrüm ėyle

753. ki ol ḳāṣid daḫi meḳnūṭ boldı
sirişküm ḳan-ıla meḥlūṭ boldı

yėne ol biri dānā-yı ḫiredmend
mėn-i miskīne vėrdi bir daḫi pend

[28b] 755. ki dėgil bir daḫi ėy yār-ı pür-derd
aḫıt gül-gūn yaşıŋnı ber-rüḫ-i zerd

aŋa ḳāṣid ėyür çeşmüŋden eşki
meger ki ḳalmaya çeşmüŋde reşki

meşnevī

757. ki oldur ʿāşiḳüŋ yār-ı refīḳi
mecāzīdür ḳamu oldur ḥeḳīḳī

seŋe kimdür müṣāḥib andan özge
yüze ḳarşu müḫāṭeb andan özge

759. senüŋ-çün perdeden bīrūn olandur
senüŋ-çün ḳayġudan pür-ḫūn olandur

içüŋde nāz-ile perverde oldur
ʿerūs-i nov kimi der-perde oldur

761. derūnuŋ ḥāletinden āgeh oldur
hemīşe merdüm ile hem-reh oldur

---

750. Yine her zaman yanına vardığım o arkadaşın yanına vardım.
751. Yine onu bundan haberdar ettim. Yanında çok inledim ve ah ettim.
752. "Tanrı için tedbirimi eyle/al, yine deliyim, zincirimi vur!" dedim.
753. O haberci de ümitsizliğe kapıldı. Gözyaşım kanla karıştı.
754. Yine o akıllı bilginin biri (olan arkadaş) fakir olan bana bir daha öğüt verdi.
755. dėgil: dėrgil Y.
"Ey dertle dolu dost! Sarı yanak üzerine gül renkli gözyaşını bir daha akıt!" der.
756. Gözünde haset kalmasın diye haberci ona gözünden gözyaşını akıt der.
757. Aşığın yoldaş dostu odur. Hepsi mecazîdir, hakîkî olan odur.
758. Ondan başka seninle sohbet arkadaşı, yüze karşı muhatap olan kimdir?
759. Senin için perdeden dışarı çıkandır, senin için kaygıdan dolayı kanla dolu olandır.
760. İçinde naz ile yetiştirilmiş olan odur. Yeni gelin gibi perdede/perde arkasında olan odur.
761. İçinin hâlinden haberdar olan odur. Daima insan ile yoldaş olan odur.

odur ki çeşmüŋ adın ʿ*ayn* ėdendür
yüzüŋni mecmeʿ ü ʾl-beḥreyn* ėdendür

763. kimisin çeşmüŋüŋ seyḥūn ėdendür
yüzüŋni zerd iken gül-gūn ėdendür

düşerse çeşm-i giryānuŋdan ayru
sürersin gėtmeye yanuŋdan ayru

765. ḳılur pür-dāne dāim ḫırmenüŋni
diriyken doldurur hem dāmenüŋni

nėce ki ėyler olsa çeşmüŋ idrāk
anuŋ tek görmeye bir gövher-i pāk

767. yüzüŋden ki sürersin tīre bolmaz
gözüŋden ger salursın ḫīre bolmaz

be-ġāyet ki senüŋle mihridür pür
ayaġıŋa saçar her demde yüz dür

[29ª] 769. leb-i teşneŋni sīr-āb ėyleyendür
yėne yüzüŋni bā-āb ėyleyendür

odur ki āşinā-yı merdüm oldur
hemīşe rū-şinā-yı merdüm oldur

771. zi-bes ki vardur anuŋ derk ü ḥissi
özini gösterür gözüŋde issi

hemīşe andan olur merdümi fāş
senüŋ gözüŋde gerçi ṭolıdur yaş

773. çeker bir zeʿ ferān gülden reḳemler
ḳatar nīlūfere āb-ı beḳemler

---

762. Gözün adını ayın (harfi) eden, yüzünü Mecma'u'l Bahreyn (iki denizin birleştiği yer) eden odur.

* Mecma'u'l-Bahreyn (مجمع البحرين): "İki denizin birleştiği yer." anlamındaki bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ ile ilgili bir kıssa sebebiyle yer almaktadır. Buna göre Mûsâ yardımcısı olan gençle birlikte Allah katından kendisine rahmet ve ilim verilmiş, hadislerde adının Hızır olduğu belirtilen sâlih kişi ile görüşmek için iki denizin birleştiği yere gider ve o kişiden bilmediği bazı şeyleri öğrenmek ister; ancak mahiyetini anlayamadığı olaylar karşısında sabredemeyip söz verdiği halde soru sormaya devam edince beraberlikleri sona erer. (el-Kehf 18/60-82)" (Celal Kırca, "Mecmau'l-Bahreyn", *Türkiye Diyânet Vakfi İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVIII, (2003), s. 256.)

763. Kimisinin gözünü Seyhun ırmağı (gibi) edendir. Yüzünü sarı iken gül renkli edendir.

764. Senin ağlayan gözünden ayrı düşerse, sen (onu) yanından ayrılması için sürersin/akıtırsın.

765. Harmanını daima tane ile doldurur. Hem diriyken eteğini doldurur.

766. Gözün ne kadar da anlar olsa, onun gibi temiz bir mücevher görmesin.

767. Yüzünden sürersen karanlık olmaz. Eğer gözünden salarsan bulanık olmaz.

768. Senin sevginle oldukça doludur, ayağına her an sayısız inci saçar.

769. Susamış dudağını suya kanmış eyleyendir. Yine yüzünü su ile birlikte eyleyendir.

770. İnsan tanıyan, daima insan yüzü tanıyan odur.

771. Onun anlayışı ve hissi çoktur. Gözündeki hararet özünü gösterir.

772. Gerçi senin gözünde gözyaşı doludur ama adam daima ondan ifşa olur.

773. Bir safran gülden yazılar yazar. Nilüfere kırmızı boya ağacının sularını katar.

odur ki ṭāliʿ üŋle zādı pürdür
hemīşe ʿömrüŋ ile adı pürdür

775. yėri bülbül kimi iḥdāḳ içinde
meḳāmı gül kimi iʿrāḳ içinde

yüzüŋni dem be-dem sürḫ ėyleyendür
yüzünüŋ sürḫni yazuḫ ėyleyendür

777. degül yüzlükçi gerçi yėri yüzdür
anı düzdür ki yėtmez aŋa yüz dür

senüŋ-çün dem be-dem ḳaynar çü çeşme
yėridür ger ilerseŋ anı çeşme

779. eger yüz kez anı gözden silersin
yėne bir kez daḫi göze ilersin

seŋe andan daḫi kim ola bihter
ḳamudan ol ḳılur yüzüŋni beter

781. anı gönder kim anuŋ ʿizzeti var
ki merdüm-zādelerüŋ ḥürmeti var

meger yār ol düri çün ėde dür-gūş
seni bu nālelerden ėde ḫāmūş

783. eger daş ise köŋli nerm bolġay
vü ger serd ise köŋli germ bolġay

[29b] anuŋ kāfir dili möʾmin-dil ola
ʿeceb mi şemʿ eger möʾmin-dil ola

785. meger ki cānına ėde sirāyet
ḳıla sen ḫesteye bir kez ʿināyet

meşnevī nāme-yi sivvom

çü ol dürri daḫi aldum ḳulaġa
gözüm-tek ḳāṣidin saldum iraġa

---

774. Talihinle zatı dolu olan, daima ömrün ile adı dolu olan odur.
775. Yeri bülbül gibi göz bebekleri içindedir. Makamı gül gibi kökler içindedir.
776. Yüzünü her an kırmızı eyleyendir. Yüzünün kırmızısını israf eyleyendir.
777. Gerçi yüz örtüsü değildir ama yeri yüzdür. Onu tertip ettir ki ona sayısız inci yetişemez.
778. Senin için her an çeşme gibi kaynar. Eğer onu göze iliştirsen yeridir.
779. Eğer yüz kez onu gözden silersen de (onu) yine bir kez daha göze iliştirirsin.
780. Senin için ondan daha güzel kim olsun ki! O senin yüzünü herkesten daha kötü eyler.
781. İnsandan doğmuşların hürmeti olduğu onun, şerefi olduğu için onu gönder.
782. Sevgili o inciyi kulağa küpe ettiği için seni bu ağlamalardan (kurtarıp) susturur.
783. Eğer gönlü taş (gibi) ise yumuşayacak. Ve eğer gönlü soğuk ise sıcak olacak.
784. Onun kâfir gönlü mümin gönül olsun. Mum eğer mümin gönüllü olursa buna şaşılır mı?
785. Belki canına bulaşırsa hasta olan sana bir kez iyilik eder.
786. O inciyi de kulağa taktığım için gözüm gibi olan haberciyi uzağa gönderdim.

787. dėdüm yaşuma ki ėy nūr-ı dīdem
dil ü çeşm arasında perverīdem

seni gerçi sürer-mėn çoḫ yüzümden
seni gerçi salur-mėn çoḫ gözümden

789. yėne göster mėnümle gövherüŋni
senüŋ çoḫ görmişem mėn cövherüŋni

mėnümlen bir demi ḳılsuŋ yėridür
ki merdüm-zāde işi merdümīdür

791. egerçi şūr işüŋ şīrīnlıġ ėyle
o şāha bendeden miskinlıġ ėyle

revān olġıl nigāruŋ ėşigine
anuŋ bir leḥẓe durġıl kīşigine

793. o şāhuŋ dergehinde sāil olġıl
zebān-ı ḥāl ile sen ḳāil olġıl

aŋa dė ki seŋe yaşumla geldüm
ayaġuŋa senüŋ başumla geldüm

795. dėgil kim ėy gözeller pādişāhı
cemālüŋ dutmış ez-meh-tāb māhı

ḫırāmān serv-ḳeddüŋ bāġ-perverd
yüzüŋ ʿeksinden olmış bāġ perverd

797. cemālüŋ āftābı bende ḳılmış
dodaġuŋ mürde cismi zinde ḳılmış

---

787. Gözyaşıma "Ey gözümün nuru! Gönlüm ve gözüm arasında yetişen!" dedim.
788. Gerçi seni yüzümden çok sürerim/akıtırım, gözümden çok salarım…
789. (Ama) benimle mücevherini yine göster. Senin cevherini çok gördüm ben.
790. İnsanoğlunun işi insanca olduğu için benimle bir anı geçirse yeridir.
791. Gerçi kavgalı işini tatlı eyle ama o padişaha kuldan fakirlik eyle.
792. (O) put (gibi güzel sevgilinin) eşiğine git! Bir an onun bekçiliğini yap.
793. O padişahın dergâhında dilenci ol! Sen hâl dili ile söyleyen ol!
794. yaşumla: yaşum ki, başumla: başum ki Y.
Ona "Sana gözyaşımla geldim. Senin ayağına başımla geldim." de!
795. "Ey güzeller padişahı! Güzel yüzün ay gibi olan aydınlığından dolayı ayı tutmuş/kaplamış." de!
796. Salınan servi boyun bahçe yetiştiren(dir). Yüzünün yansımasından bahçe yetişmiş(tir).
797. Güzel yüzün güneşi kul eylemiş. Dudağın ölü bedeni canlı eylemiş.

SONUÇ

Kelime anlamı olarak "on mektup/on risale" manalarına gelen "deh-nâme" kelimesi aynı zamanda edebî bir türün de adıdır. Deh-nâme, mesnevî nazım şeklinde, aruzun hezec bahrinde yazılan ve aşk konulu "on mektup" veya "on risaleden" oluşan eserleri ifade eden edebî türe verilen addır. Deh-nâmelere aynı zamanda, deh-fasl, deh-bâb, rûhu'l-âşıkîn ve ravzatu'l-âşıkîn gibi isimler de verilmiştir. Çoğunlukla mesnevî tertibine uygun bir şekilde tertip edilen deh-nâmeler tevhid, münacat, na't, medhiye, sebeb-i telif gibi bölümlerden oluşan bir mukaddime ile başlar. Eserin asıl konusunun işlendiği bölümde ise mektuplar veya risaleler bulunur. Bu bölümde genellikle her mektubun veya risalenin sonuna gazeller ve müfredler yerleştirilir. Ayrıca mektuplarla oluşturulan deh-nâmelerde bu mektuplar, sabâ rüzgârı, ay, güneş ve ayna gibi haberciler aracılığı ile gönderilirler.

Bu türde yazılmış eserler üç farklı biçimde oluşturulmuşlardır. Birinci biçimdeki deh-nâmeler, sadece âşık tarafından maşuğa gönderilen mektuplardan oluşur. İkinci biçimdeki deh-nâmeler âşık ve maşuk arasındaki karşılıklı mektuplaşmalardan oluşur. Bu biçimdeki eserlerin sonu vuslatla biter ve bu son klasik edebiyat geleneğinde çok fazla karşılaşılmayan bir durumdur. Çünkü klasik edebiyat geleneğinde âşık yalvardıkça maşuğun cefası ve nazı artar ve âşık ne yaparsa yapsın asla maşuğu vuslat için ikna edemez. İkinci biçimdeki bu deh-nâmelerde ise farklı karakterdeki bir maşukla karşılaşıyoruz. Bu maşuk, ilk mektuplarda gelenekteki maşuk gibi davranır, âşığa yüz vermez ve onu azarlar ancak eserin sonunda tüm bu yaptıklarının nedeninin âşığı imtihan etmek olduğunu söyler ve âşığı kabul eder. Deh-nâme türünün üçüncü biçimi ise aşk, âşık ve maşuk konularının ele alındığı risalelerden oluşmaktadır.

İlk örneklerine Fars edebiyatında rastladığımız deh-nâmelerin ortaya çıkmasında Fahre'd-în Es'ad-i Gurgânî (ö. 446/1054 [?])'nin *Vîs ü Râmîn*'inin, Fahre'd-în-i İrâkî (ö. 688/1289)'nin *Uşşâk-nâme*'sinin ve Nizâmî-yi Gencevî (ö. 606/1209)'nin *Husrev u Şîrîn*'inin etkili olduğu söylenir. Deh-nâmelerin kökeninin bu eserlere dayandırılmasının nedeni bu eserler ile deh-nâmeler arasında benzerlikler bulunmasıdır. *Vîs ü Ramîn*'in aruzun hezec bahrinde yazılması, içinde on adet aşk mektubunun bulunması ve vuslatla bitmesi, eserin deh-nâmelerle ortak özellikleridir. *Uşşak-nâme* ise aşk konulu on mesnevîden oluşur. Bu özelliği ile deh-nâmelerin üçüncü biçimine örnek olduğu ortadadır. *Husrev u Şîrîn*'de ise Hüsrev ile Şirin'in on fasıldan oluşan karşılıklı konuşması eserin, deh-namelerin ikinci biçimiyle benzerliğini ortaya koymaktadır.

Türkçe yazılmış deh-nâmelerin ilk örneği ile XIV. yüzyılda karşılaşmaktayız. Hârizmî'nin *Mahabbet-nâme*'si Türkçe yazılmış ilk deh-nâmedir. Bu eser edebî hüviyeti sayesinde Türk edebiyatında kendinden sonra yazılan deh-nâmelere ve diğer türlere örnek olmuştur ve esere nazireler yazılmıştır. Örneğin; XV. yüzyılda, Türkçe yazılmış bir diğer deh-nâme olan Hucendî'nin *Letâfet*-nâme'si *Mahabbet-nâme*'ye naziredir. Türün elde bulunan son örneği XVI. yüzyılda yazılmış olan Hatâ'î'nin *Deh-nâme*'sidir. Bu durum Türk edebiyatında deh-nâmelerin XIV. ve XV. yüzyıllarda gözde türlerden biri olduğunu ancak XVI. yüzyıldan sonra gözden düştüğünü göstermektedir.

Tezimizin konusu olan Fethî'nin *Deh-nâme*'si Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8307/1 numarada kayıtlı olan mecmuanın 1^{b}-29^{b} varakları arasında bulunmaktadır. Eserin, sondan büyük bir bölümü kayıp olduğundan dolayı telif tarihi ve kim tarafından ne zaman istinsah edildiği bilgisine ulaşamıyoruz. Ancak *Deh-nâme* yardımıyla ulaştığımız ipuçları Fethî'nin XV. yüzyılın ilk yarısında hayatta olduğunu ve eserini bu yıllarda yazdığını göstermektedir. *Deh-nâme*'nin elimizde bulunan kısmı, eserin deh-nâme türünün ikinci biçiminde yazıldığını ve bu biçimin tüm özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

Deh-nâme'nin, XVI. yüzyıldan sonra örneği bulunamayan bir türde ve bu türün ikinci biçimine uygun bir şekilde yazılması, dönemin Azerbaycan Türkçesi'ne ait özellikler taşıması, barındırdığı söz varlığı, muhtevası ve edebî üslûbu sayesinde, Türk edebiyatı tarihi açısından büyük bir değere sahip olacağını düşünüyoruz.

Ayrıca hazırladığımız bu yüksek lisans çalışması Azerbaycan Türkçesi, deh-nâmeler, Fethî ve *Deh-nâme*'si ile ilgili bazı sorulara cevap olsa da yeni soruların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Mesela; deh-nâmelerin XVI. yüzyıldan sonra revaçtan düşmesinin sebebi ne olabilir? Geleneğe aykırı olarak, sonu vuslat ile biten bir biçime de sahip olan deh-nâmelerin bu özelliğinin türe katkısı veya zararı olmuş mudur? Tezkirelerde hakkında bilgi bulunmayan Fethî kimdir ve *Deh-nâme*'den başka bir eseri var mıdır? Fethî'nin *Deh-nâme*'sinin Hatâ'î'nin *Deh-nâme*'sinden başka etki ettiği eserler var mıdır? Bu sorulara cevaplar aramanın akademik anlamda bize yeni ve hiç açılmamış kapılar aralayacağını ve tezimizin Azerbaycan Türkçesi, deh-nâmeler, Fethî ve *Deh-nâme*'si üzerine çalışma yapacak araştırmacılara faydalı olacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

ʿALİŞĪR-İ NEVĀĪ, *Mecālisü'n-Nefāis*, haz. A. Naci Tokmak, *Mecâlisü'n-Nefâis I-II Herâtî ve Hekimşâh Çevirisi Mülhakâtı [Herâtî ve Hekîmşâh Tezkiresi]*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

ʿÖMER BİN MEZĪD, *Mecmūʿatü'n-Neẓā'ir*, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, MMK, nr. 10/4, vr. 71[b]-195[b].

ʿÖMER BİN MEZĪD, *Mecmūʿatü'n-Neẓā'ir*, haz. Mustafa Canpolat, *Mecmūʿatü'n-Neẓā'ir Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995

AḪTERĪ MUṢṬAFĀ MUṢLİḤU'D-DĪN EL-ḲARAḤİṢĀRĪ, *Aḫterī-yi Kebīr*, haz. Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak, *Ahterî-yi Kebîr*, 2. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

AKDOĞAN, Yaşar, *Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük*, Beşir Yayınevi, İstanbul 1999.

ALBAYRAK, Nurettin, "İsfendiyâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, 2000, s. 511-512.

ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

ANIL, Adile Yılmaz, "Şah İsmâil", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. XXXVIII, 2010, s. 256.

ASLAN, Üzeyir, "Ḫucendī'nin Letāfetnāme'si", *Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Senglah'a Türkçe Doğumunun 60. yılında Mustafa S. Kaçalin Armağanı*, ed. Mehmet Ölmez, Tülay Çulha, Kübra Özçetin, Kesit Yayınları, İstanbul, (2017), s. 113-160.

ASLAN, Üzeyir, TAŞ, Hakan, ZÜLFE, Ömer, *Osmanlı Edebiyatının 100'ü*, Otto Yayınları, Ankara 2018.

ASLAN, Üzeyir, TAŞ, Hakan, ZÜLFE, Ömer, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, Otto Yayınları, Ankara 2018.

ASLAN, Üzeyir, TAŞ, Hakan, ZÜLFE, Ömer, *Osmanlı Edebiyatının 300'ü*, Otto Yayınları, Ankara 2018.

BALDANE, Orhan, *17. Yüzyılda İran Sahasında Yazılmış Üç Dilli (İtalyanca-Farsça-Eski Azerbaycan Türkçesi) Bir Sözlük -İnceleme ve Metin-*, Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2022.

BAYBURTLUGİL, Nurettin, "Istılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, 1985, s. 345-361.

BİLGİN, Orhan, "Fahreddîn-i Irâkî, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, 1995, s. 84-86.

ÇETİN, Abdülbaki, "Bilinmeyen Türkçe Bir *Dehnâme*", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 3, 2006, s. 91-110.

ÇİFTÇİ, Hasan, "Ubeyd-i Zâkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XLII, 2012, s. 16-17.

DEYHİM, Muhammed, *Tezkire-i Şuara-yı Azerbaycan: Tarih- i zindegî u âsâr*, C. I-II, Tebriz 1989.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

DĪVĀN (MECMUʿA)-I EŞʿĀR, Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, nr. 13450, vr. 1[a]-182[b].

EĞRİ, Sadettin, "Vîs ü Râmîn Mesnevilerinde Kahramanların Özellikleri ve Aşk Anlayışları", *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S. 12, 2001, s. 95-109.

ERGİN, Muharrem, *Azeri Türkçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1971.

ESʿAD-İ GURGĀNĪ, *Vīs u Rāmīn*, çev. Mehmet Kanar, *Fahreddin Es'ad-ı Gorgânî, Vîs ile Râmîn*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

FAḪRE'D-DĪN-İ ʿİRĀḲĪ, *ʿUşşāḳ-nāme*, çev. Gökhan Çetinkaya, *Fahreddin-i İrakî, Âşıklar kitabı Uşşâkname*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2016.

FETHÎ, *Deh-nâme*, Millî Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A 8307/1, vr. 1[b]-29[b].

GANDJEİ, Tourkhan, "Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme "On Aşk Mektubu", çev. Ayşe Gül Sertkaya, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S. 11, (2001), s. 167-174.

ḪUCENDĪ, *Leṭāfet-nāme*, haz. Üzeyir Aslan, *Hucendî (öl. 829/1425?) Letâfet-nâme -On Aşk Mektubu-*, Sonçağ Akademi Yayıncılık, Ankara 2020.

İNAL SAVİ, Saime, "Senâî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVI, 2009, s. 502-503.

KARABEY, Turgut, "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshasına Dair", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 6, (1996), s. 67-73.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, "Râmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 2007, s. 448-449.

KASKA, Çetin, "Hümâm-ı Tebrîzî, Dîvânı ve Memduhları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, 2019, s. 43-62.

KAVAKLIYAZI, Ahmet, "Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın İncelenmesi ve MESTAP'a Göre Tasnifi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 23, (2019), s. 807-924.

KAVAKLIYAZI, Ahmet, *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

KIRCA, Celal, "Mecmau'l-Bahreyn", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVIII, 2003, s. 256.

KURU, Selim Sırrı, *Bir Deh-nāme Örneği Olarak Taʿaşşuḳ-nāme ve Eserdeki Ki'li Yantümceler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

MÜTERCİM ʿĀSIM, *Burhān-ı Ḳāṭıʿ*, haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, *Mütercim Âsım Efendi, Burhan-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

NASKALİ, Esko, "Şâpûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, 2010, s. 346.

NİZAMİ, K. A., "Hüseynî Sâdât el-Gurî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIX, 1999, s. 24.

NUHOĞLU, Güller, "Fettâhî Nîşâbûrî ve Hüsn ü Dil Tercümesi", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 17, 2010, s. 65-83.

ÖZ, Mustafa, "Zülfikar", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XLIV, 2013, s. 553-554.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 26. bs., Kapı Yayınları 2015.

ŞĀDIḲĪ-İ KİTĀBDĀR, *Mecmaʿü'l-Ḫavāṣ*, haz. M. Oğuzhan Kuşoğlu, *Sâdıkî-i Kitâbdâr'ın Mecma'ü'l-Havâs Adlı Eseri (İnceleme - Metin - Dizin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

SAKARYA, Dilek Naile, *İbn Nasûh'un Muhabbet-nâme'si (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

SAM MİRZĀ-YI ṢAFEVĪ, *Tuḥfe-i Sāmī*, tas. Vahid-i Destgirdî, *Tuḥfe-i Sāmī*, Matbaa-i Armagan, Tahran 1936/1314.

SEHĪ BEG, *Heşt Bihişt*, haz. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

SEYYİD AḤMED MĪRZĀ, *Taʿaşşuḳ-nāme*, haz. Kâzım Köktekin, *Seyyid Ahmed Mirza, Taaşşuknâme (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2000.

SÜMER, Faruk, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIV, 2001, s. 434-438.

ŞĀH İSMĀʿĪL ḪAṬĀʾĪ, *Külliyāt*, haz. Babek Cavanşir, Ekber N. Necef, *Şah İsmail Hatâ'î Külliyatı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

ŞEMSE'D-DĪN SĀMĪ, *Ḳāmūs-ı Türkī*, haz. Paşa Yavuzarslan, *Kamus-ı Türkî*, 3. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, "Belkıs", *Osmanlı Şiiri Klavuzu*, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, C. II, 2017.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, "Harut ve Marut", *Osmanlı Şiiri Klavuzu*, Dün Bugün Yarın Yayınları, C. VI, 2022.

TERBİYET, Muhammed Ali, *Danişmendân-ı Azerbaycan*, Matbaa-i Meclis, Tahran 1314 (hş.).

TOKMAK, A. Naci, "Evhadüddîn-i Merâgî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, 1995, s. 520-521.

TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsânevî Şahıslar*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1998.

TULUM, Mertol, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016.

VANLIOĞLU, Mehmet, "Dehnâme", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, (1994), s. 106.

VANLIOĞLU, Mehmet, "Kâtibî, Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXV, 2022, s. 42.

VANLIOĞLU, Mehmet, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1987.

YAZICI, Tahsin, "İmâd-i Fakîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, 2000, s. 168-169.

YŪSUF EMĪRĪ, *Deh-nāme*, haz. Kâzım Köktekin, *Yûsuf Emirî, Dehnâme (İnceleme-Metin- Dizin- Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Elektronik Kaynaklar

Kur'ân-ı Kerîm, https://kuran.diyanet.gov.tr

MACİT, Muhsin, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, "Deh-nâme (Hatâyî)", http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/deh-name-hatayi [Erişim tarihi: 25.05.2023].

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, http://www.yazmalar.gov.tr